

Etnikai és felekezeti viszonyok...

Interethnica 1.

Interethnica

Sorozatszerkesztő
Liszka József

Fórum Társadalomtudományi Intézet
Etnológiai Központ
Komárom

Postacím:
Fórum inštitút, Spoločenskovedný ústav
Výskumné centrum európskej etnológie
P.O.BOX 154
SK-945 01 Komárno 1.
etnologia@foruminst.sk
www.foruminst.sk

Bodnár Mónika

Etnikai és felekezeti viszonyok
a Felső-Bódva völgyében a 20. században

Fórum Társadalomtudományi Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó
Komárom – Dunaszerdahely
2002

A könyvet lektorálta:

Bartha Elek

Kotics József

Voigt Vilmos

A kézirat elkészítését megelőző kutatások 1993-1994-ben

Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány

és

OTKA

támogatással zajlottak.

A könyv megjelenését a Szlovák Köztársaság

Kulturális Minisztériuma is támogatta.

Kniha vyšla s finančným príspevkom Ministerstva kultúry SR.

© Fórum Társadalomtudományi Intézet, 2002

© Bodnár Mónika, 2002

ISBN 80-8062-126-8

Tartalom

Előszó (Liszka József)	7
1. A Bódva-völgye körülhatárolása	9
2. A Felső-Bódva-völgye a néprajzi szakirodalomban.	15
3. Települések szerinti áttekintés	19
Almás	19
Áj	20
Bodoló.....	26
Debrőd	28
Görgő	30
Hacsava vagy Falucska	33
Horváti	39
Jablonca	43
Jánok	46
Jászó.....	49
Körtvélyes	54
Makranc	56
Mecenzéf.....	58
Méhész.....	63
Péder	66
Somodi.....	69
Stósz	70
Szádellő.....	76
Szepsi	78
Torna.....	84
Udvarnoki	89
Újfalu	92
Vendigi	101
Zsarnó.....	105
4. A nemzetiségek együttélése a Felső-Bódva-völgyében (Összegzés)	109
Irodalom.....	116
Magyar-szlovák-német helynévjegyzék	123

Melléklet

1. 1768. március 20-i cigányösszeírás	124
2. Izraeliták névsora	125
3. Igazolvány (<i>Fehérlevél</i>)	126
Spolunaževanie národností v údolí Hornej Bodvy (Slovenské rezumé)	127
Zusammenleben von Ethnien im Tal des Oberen Bodva (Deutsche Zusammenfassung)	131

Előszó

A mai Szlovákia déli, szélesebb-keskenyebb sávjában élő magyarok évszázadokon keresztül együtt, illetve egymás mellett éltek más népekkel. Népi kultúrájuk tehát meg sem érthető anélkül, hogy ne ismernénk ezeknek az etnikumoknak (szlovákoknak, németeknek, horvátoknak, ruszinoknak, zsidóknak, romáknak, lengyeleknek stb.) a népi kultúráját is, illetve azokat a mechanizmusokat, amelyek az évszázados együtt-, illetve egymás-mellett-élést meghatározták, azokat a csatornákat, amelyek az egyes kultúrjavak ide-oda vándorlását lehetővé tették. A Fórum Társadalomtudományi Intézet komáromi Etnológiai Központja kutatási prioritásai között éppen ezért az interetnikus kapcsolatok bármily jellegű vizsgálata előkelő helyen szerepel, s ennek jegyében indítjuk útjára az *Interethnica* című sorozatunkat is. Mivel a kérdéskör, az interetnikus kapcsolatok kérdésköre rendkívül tág, ez a sokszínűség és sokrétűség reményeink szerint visszatükröződik majd a sorozat egyes kötetein is. Ezek skálája egy-egy település, kistérség etnikai képe alakulásának dokumentálásától, elemzésétől kezdve a népi kultúra egyes részterületein rögzíthető interetnikus kölcsönhatások bemutatásán át egészen a nemzeti tudat, az identitásváltozás-vizsgálatok eredményeinek a közreadásáig terjed.

És most még néhány szó konkrétan ehhez a munkához. A szerző kéziratát 1995-ben zárta le és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén doktori értekezésésként védte meg. Anyagiak hiányában csak most kerülhetett sor a közreadásra, így a szakirodalomban időközben megjelent újabb eredmények nem vagy csak kivételes esetekben lehetnek a kötet hivatkozási anyagába beépítve. Az alapvetően a régebbi szakirodalom, továbbá statisztikai-demográfiai adatok, illetve részben eleddig közöletlen levéltári források felhasználásával a Felső-Bódva völgye településekre lebontott enikái és felekezeti képét nyújtja a szerző az utóbbi jó két évszázad tükrében. Mivel jól tudjuk, hogy a népi kultúrában nyomon követhető interetnikus kölcsönhatások sok esetben korábbi telepítésekre, az azokat követő asszimilációs folyamatokra vezethetőek vissza, a térség népi kultúrájának további kutatása során fontos kiindulópontként szolgálhat majd ez az összeállítás.

Komárom, 2002. január 6.

Liszka József

1. A Bódva-völgye körülhatárolása

Ha a néprajzi szakirodalomban a Bódva-völgye után kutatunk, csak elvétve találkozzunk a névvel (vö. Bodnár 1993b), sőt még a magyarság táji-történeti tagolódását bemutató munka (Kósa–Filep 1978) sem említi. Ez nem jelenti azt, hogy e tájegység népességéről teljesen megfeledkeztek volna a kutatók. Több nagyobb tájegység, népcsoport keretein belül is helyet kaphatna e térség, illetve lakossága. Így elsőként, a legtágabb értelmezésben a palócok közé sorolható. A palócok szakirodalma olyan bőséges, hogy annak felsorolására itt még csak jelzésszerűen sem vállalkozhatom. Csupán a fent említett munka bevezető tanulmányára hivatkozva idézem azt a véleményt, mely szerint a palócság határai északon a szlovák nyelvterület, keleten a Hernád, délen az Alföld pereme, nyugaton a Vág. Ez a hatalmas terület történeti és kulturális szempontból is többszörösen tagolt. A néprajzkutatók nem találtak olyan kulturális, történeti vagy földrajzi jellegzetességeket, amelyek alapján meg lehet húzni a palócság határait (Kósa–Filep 1978, 27-28). Nyelvészetileg ez sokkal egyszerűbb, egyetlen kritérium – mégpedig a hosszú és rövid a fonéma ejtismódja – alapján döntik el, hogy mi a palóc. Ezen egyetlen kritériumnak a vizsgált térség is megfelel, hiszen az illabiális a és a labiális á e táj magyar népének beszédét is jellemzi. Ám érzékelve a különbséget az „igazi palóc” és az itteni nyelvjárás között, a 19. század végén született vármegye-monográfiában azt olvashatjuk, hogy a tornaiak beszéde palócosnak, de nem palócnak mondható (Borovszky–Sziklay 1896, 376). Tehát a palócságon – mint néprajzi kategórián – belül a Bódva-völgye népessége csak bizonyos megkötésekkel kaphat helyet.

Kósa László és Filep Antal idézett munkájában a táji tagozódást figyelembe véve több olyan címszóval is találkozunk, melyek jelen munkánk szempontjából megvizsgálandók.

Egyik ilyen a Felföld megnevezés, ami tágabb értelemben a történeti Magyarország északi, hegyvidéki területeinek megjelölésére szolgál, szűkebben a magyar nyelvterület északi részeit jelenti (Kósa–Filep 1978, 94).

A Felvidék újabb keletű megnevezése ugyanezen területnek. A 19. század előtti szóhasználatban a szlovákok által lakott ún. *tótsági vidéket*¹ jelölte. Szinonimája a Felső-Magyarországnak. A trianoni döntés után a Szlovákiához tartozó magyar- és szlováklakta terület megnevezésére használják. Tartalma tovább bővült, mivel a Kisalföld szlovákiai területeit is beleértették (Kósa–Filep 1978, 98). Mindkét név – melyek tulajdonképpen ugyanazon térség megjelölésére

---

1 A múltban a tót jelző nem bírt pejoratív jelentéssel, a mai szóhasználatban szláv népnévként értelmezhető. Erről részletesebben lásd Bodnár 1992a. 369-370.

szolgálnak – olyan hatalmas területet foglal magába, melynek hossza több száz kilométer. Ez a térség még a palócok által lakott területnél is jóval kiterjedtebb, ezáltal tagoltabb is. A Bódva-völgyét kétségkívül magába foglalja, mégsem határozható meg.

A harmadik megvizsgálandó táj a Cserehát. A Cserehát – területi meghatározása szerint – magába foglalja a Hernád és a Bódva folyók közötti dombterületet. Területén a történeti megyerendszerben Torna, Abaúj, Borsod megyék osztoztak. A honfoglalás korától folyamatosan lakott vidék, a török hódoltság alatt megcsappant lakosságát magyar, kisebb részben szlovák, ukrán (ruszin) telepekkel egészítették ki a 18. század folyamán. Vásáros központjai Edelény, Szikszó, Encs (Kósa–Filep 1978, 78). Vajon miért nem említik e térség tárgyalása során Jászót, Szepsit vagy Tornát? Nem valószínű, hogy a szerzők a mai államhatár miatt feledkeztek volna meg ezekről a városokról, sokkal inkább azért maradtak ki, mert a Cserehát határszélén fekszenek, vagy még inkább azon kívül eső részeknek tudják ezt a területet.

Gondolatmenetünket végigvezetve megvizsgálandó még a Galyaság elnevezése és körülhatárolása. Ez a terület a Torna és Gömör megye Borsoddal határos része a Bódvától nyugatra, Aggtelek-Rudabánya között. Eredetileg zárt erdővidék volt. Egyes részei karsztosodtak. A filoxéravészig jelentős szőlőműveléssel bírt. Népi kultúrája – éppen zártságának köszönhetően – számos archaikus vonást őrzött meg. Területéről a 19. század második felétől sokan kivándoroltak Észak-Amerikába (Kósa–Filep 1978, 100).

Kósa Lászlónak egy másik munkája, amelyben a mai Szlovákia magyarlakta térségeit veszi számba, már sokkal árnyaltabb képet ad erről a területről. Az általunk vizsgált Bódva-völgyét Kassa vidéke nagyobb egységbe sorolja, melyről a következőket írja: *“A Bódva és a Hernád kiszélesedő medencéje, a régi Magyarország Abaúj-Torna megye északi, magyarlakta községeit foglalja magába. Bár az egész terület közigazgatási, kulturális és gazdasági központja sok évszázad óta Kassa, három kisebb tájegysége elkülönül.”* Ezután sorra veszi a szerző az említett három kisebb tájegységet, s közülük elsőként foglalkozik a szóban forgó térséggel: *“Nyugaton, a Gömör felé eső részen a Bódva és a beléje folyó patakok völgyének falvai közül nevezetesebbek Tornagörgő, Szádelő, Somodi. Néprajzilag kevésbé ismert vidék. Vásáros központjai a mezővárosi külsejű Torna és Szepsi. A kisebb falvakhoz képest „városias” jellegű Jászó uradalmi és egyházi központ volt”* (Kósa 1979, 19).

Mindezek után tegyünk mi is kísérletet a Bódva-völgye körülírására, meghatározására! A Bódva-völgye terület megnevezése tehát magába foglalja az egykori Abaúj, Torna és Borsod megye területén a Bódva folyó mentén létrejött településeket, valamint tágabb értelmezésben a Bódva jobb- és baloldali mellékveizeire települt falvakat. Észak felől természetes határa a Gömör-Szepesi-érchegység, kelet-délkelet felől a Cserehát, nyugat felől a Galyaság, délnyugat felől pedig a Sajó-völgye határolja. Bódva-völgyét a szlovák-magyar államhatár osztja ketté. Ez a határvonal egyúttal elválasztja Felső-Bódva-völgyét a déli területektől.

“A Bódva Abaúj-Torna megye második legnagyobb folyója. Szomolnoktól délre, a bodókai erdőben ered. Útja a megyében egy szabálytalan félkör, a mennyiben északkeleti irányát keletire, azután délire, végre nyugatira változtatja. E nyugati irányból majd ismét délnyugatira és déli irányba csap át, majd végre Perkupa környékén hirtelen keletre kanyarodva Borsodba lép, hol hosszú útját megtéve Ecseg felett szakad a Sajóba” – olvashatjuk a folyó rajzolatáról a vármegye-monográfiában (Borovszky–Sziklay 1896, 272). A Bódva forrásától, Stósztól, Stószfürdőtől kiindulva Felső-Bódva-völgyéhez a következő települések tartoznak: Stósz, Mecenzéf a hozzá tartozó Luciabányával, Jászó a hozzá tartozó Pocskajjal és Debrőd a hozzá tartozó Heténnyel, Szepsi, Makranc, Bodoló, az Ida-Kanyapta-Bódva összefolyásánál Jánok, majd továbbhaladva a Bódva mentén Péder, Zsarnó, Újfalu, Horváti, Vendigi. A Bódva jobboldali mellékvizeinek mentén a Somodi-pataknál Somodi, az Áji-pataknál Hacsava vagy más néven Falucska, valamint Áj. A Szádelői-patak vagy Szár-patak völgyében Szádelő és Udvarnok, az Almás-patak völgyében Jablonca, Körtvélyes és Almás. A Torna-patak mentén Görgő, Méhész, Torna – s ezzel vissza is értünk a Bódvához, ugyanis Torna városka a vele azonos nevű patak és a Bódva torkolatától nem messze fekszik. A Bódva folyását követve Vendigi után átlépjük a mai államhatárt, s ezzel le is zárul Felső-Bódva-völgye, s itt kezdődik az Alsó-Bódva-völgyi terület. A mai Magyarország területén fekszik Ardó (Hídvégardó), ettől délkeletre a Szent Jakab-patak völgyében, Borsod megye határszélén Szenyakab (Tornaszentjakab), ettől nyugatra Becskeháza, Lenke (Bódvalenke), Rákó (Bódvarákó), Szentandrás (Tornaszentandrás), Barakony (Tornabarakony) található. Visszatérve a 27. számú főútra és a Bódva folyásához Nádaska (Tornanádaska), Komjáti, Szilas (Bódvaszilas), Szögliget, Dobódél következnek. Szögligettől északra található az egykori lengyel telephely, Derenk. Ennek közelében, a Ménes-völgyben ered a Ménes-patak, amely a Jósza-patakkal egyesülve ömlik a Bódvába. Ez utóbbinak völgyében Jósvafő, Kápolna (Tornakápolna), Színpetri, Szín települések vannak. Szintén a Bódva jobboldali mellékfolyója a Vízvölgyi patak, amely Varbóctól kiindulva Perkupánál ömlik a Bódvába. Perkupát elhagyva már borsodi területen folyik a Bódva, érintve Szalonna, Szendrő, Szendrőlád, Edelény, Bódva településeket.

Az előbbi felsorolás alapján meghúzhatók a határok. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egy-egy település ugyanolyan joggal esetleg nem lenne sorolható máshová is. Például Jánokot a csereháti települések közé ugyanúgy sorolhatnánk, mint a Bódva-völgyiekhez. Átmenetek, határesetek természetesen vannak. A kutatás szempontjából mégis fontosnak tartottam az ide sorolható falvak jegyzékének összeállítását. Mindezek után következnek a Bódva-völgye településeinek katasztere, a földrajzi fekvés szerint:

Bódva-völgye települései

Szűkebb értelemben

Stósz
Mecenzéf
Jászó
Pocskaj
Debrőd
Hetény
Szepsi
Makranc
Bodoló
Jánok
Péder
Zsarnó
Somodi

Torna

Újfalu (Tornaújfalu)
Horváti (Tornahorváti)
Vendigi (Bódvavendégi)
Ardó (Hídvégárdó)

Nádaska (Tornanádaska)
Komjáti
Szilas (Bódvaszilas)
Szögliget
Dobódél
Szín

Perkupa
Szalonna

Tágabb értelemben

Luciabánya

Hacsava vagy Falucska
Áj

Szádellő
Udvarnoki
Jablonca
Körtvélyes
Almás (Szádalmás)
Görgő (Tornagörgő)
Méhész

Szenyakab (Tornaszentjakab)
Becskeháza
Lenke (Bódvalenke)
Rákó (Bódvarákó)
Szentandrás (Tornaszentandrás)
Barakony (Tornabarakony)

Derenk

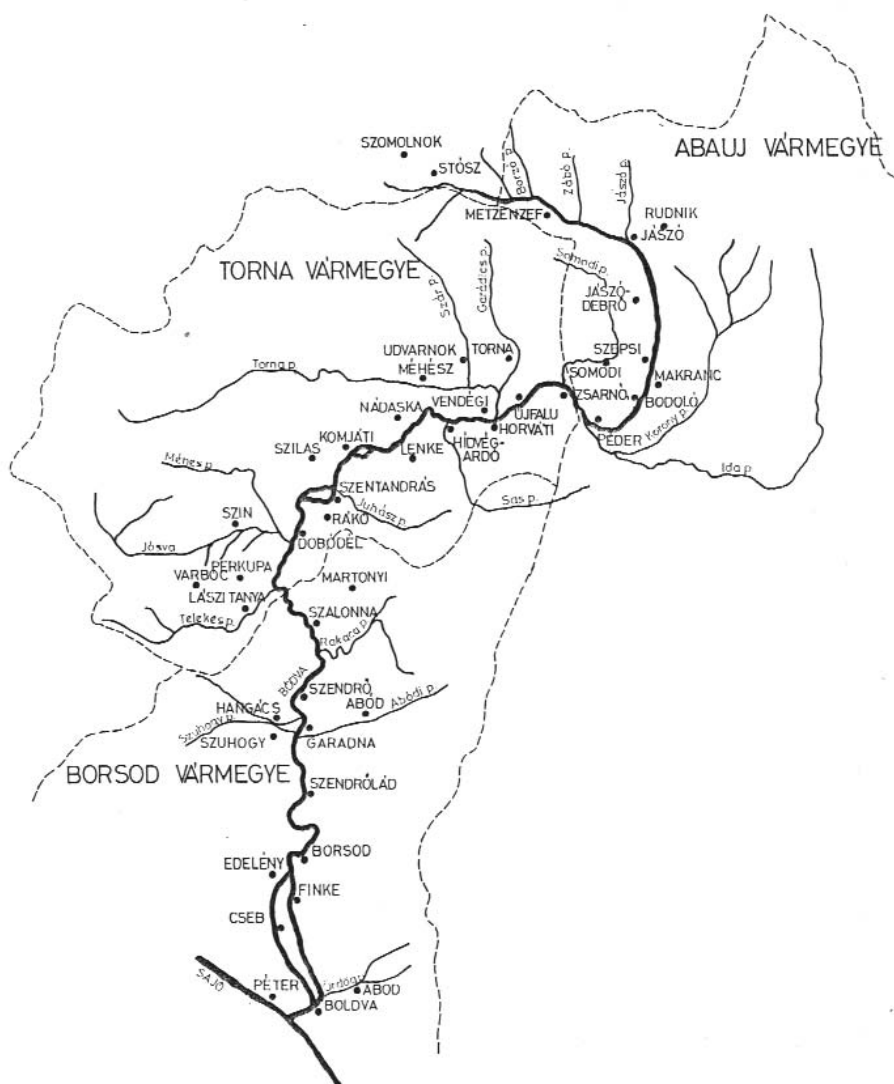
Petri (Színpetri)
Kápolna (Tornakápolna)
Jósvafő

Varbóc

	Égerszög
	Teresztenye
	Szőlősardó
	Martonyi
Szendrő	
(Szendrőlád)	(Szuhogy)
	(Galvács)
	(Abod)
(Edelény)	(Ládbesenyő)
	(Balajt)
	(Finke)
	(Borsodszirák)
(Boldva)	(Ziliz)

Perkupa után a borsodi területet illetően kissé talán elnagyoltnak tűnhet a területi körülírás. Szándékosan történt, hogy a folyó torkolatához közeledve csak a közvetlenül Bódva-parti településeket említem. A távolabb eső falvak – véleményem szerint – inkább sorolhatók a Csereháthoz, illetve másik irányban a Sajó völgyéhez, mintsem az általunk tárgyalt területhez. Ráadásul Szendrőlád után a hegyeket elhagyva Edelény és az ettől délre eső területek már erősen síkvidéki jellegűek, ezek képezik az átmenetet a hegyvidék és az alföldi területek között.

Jelen dolgozatomban csak a terület egyik felével, a Szlovákiához tartozó Felső-Bódva-völgyi településekkel foglalkozom.

A Bódva-völgye térképe

2. A Felső-Bódva-völgye a néprajzi szakirodalomban

Mint már az előző fejezetben is említettem, Bódva-völgye, s úgyszintén a továbbiakban tárgyalandó Felső-Bódva-völgye a néprajzi köztudatban nincs – vagy a legutóbbi időkhöz nem volt – részletesen tárgyalva. Ezért a területről átfogó jelleghű összefoglaló, vagy elemző írással, tanulmánnyal, könyvvel nem rendelkezünk. 1992-ben indult meg a Bódva-völgye történeti-néprajzi kutatása az OTKA és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatósága támogatásával. Ez a munka még nem zárult le, így ennek eredménye egyelőre nem összegezhető². Ez természetesen nem jelenti azt, hogy e térségben nem folytak volna különböző jelleghű és igényű felmérések, kutatások, s ezek eredményei ne lennének hozzáférhetők.

Néprajzi szempontból rendkívül értékesek az egymáshoz képest különböző korokból származó összeírások és népszámlálási eredmények. Kiemelt figyelmet érdemel Magyarország helységeinek 1772–73-ban készült hivatalos összeírása, amelyben tájékoztatást kapunk a települések különböző nyelveken használatos elnevezése mellett azok jogi státuszáról, bizonyos fokig vallási és oktatási viszonyairól, s ami igazán kiemelkedővé teszi, lakóinak nyelvezetéről is (Lexicon Locorum 1920). Említést érdemel az utolsó csehszlovákiai népszámlálás, amely szintén kitér a lakosok nemzetiségi és vallási hovatartozására (Sčítanie ľudu 1991a; 1991b). Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy munkám során a népszámlálásnak nem a végleges, hanem az előzetes statisztikai eredményeit használtam, ugyanis ez utóbbi a nemzetiségi és vallási megoszlást tekintve is sokkal részletesebb. Míg az első esetben a nemzetiségeknek nyolc, ez utóbbi esetben tizenhat rubrikája van. A vallási megoszlást tekintve pedig míg az első az összes megreformált felekezetet evangélikus címszóval együtt tünteti fel, ez utóbbi erre öt rubrikát biztosít (huszita, háromféle evangélikus, református). Említést érdemel, hogy a Szlovák Statisztikai Hivatal Kassa Járási Irodája 1993-ban készített egy falvankénti nemzetiségi kimutatást, amit munkám során szintén felhasználtam (Popierová 1994). Ezen statisztikák mellett fontos forrásmunkáknak számítanak a múlt században és századunkban készült szótárak és monográfiák, így Fényes Elek összefoglaló munkái (Fényes 1836–40; 1842–43; 1847; 1851), Korponay János monográfiája (Korponay 1871), a Borovszky-féle (Borovszky–Sziklay 1896) és a Molnár Endre szerkesz-

---

2 Jelen kézirat lezárásakor (1995) ez a megállapítás igaz volt, ám időközben megjelent az említett összegzés, aminek tanulságait ebbe a munkába, utólag már nem dolgoztuk bele. Vö. Bodnár–Rémiás 2000.

tette (Molnár 1935) vármegye-monográfiák, a Felvidék 1938. évi visszacsatolása után kiadott vármegyei szociográfia (Csíkvári 1939), valamint a térségre vonatkozó történeti helységnévtár (Seresné 1983). A szlovák nyelvű hasonló jellegű kiadványok közül legtöbbit a háromkötetes honismereti helységnévtárat használtam (VSOS 1-3).

Rendszeres néprajzi adatgyűjtésre hosszú ideig nem került sor Felső-Bódva-völgyében. Liszka József a két világháború közötti szlovákiai magyar néprajzi kutatást átfogóan elemző könyvében is csak egyetlen egy esetben említ Felső-Bódva-völgyi adatot (Liszka 1990). Balassa Iván a határon túli magyarság néprajzát összefoglaló munkájában is csak két munkára hivatkozva ír röviden a térségről – ezt nem túl szerencsésen megjelölve – *Az abaúji magyarok* címszó alatt (Balassa 1989, 387-390). Az első jelentős publikáció e térségből Vargyas Lajos nevéhez fűződik, aki Áj községben kutatott (Vargyas 1941; 1960–63). Az 1960-as években Paládi-Kovács Attila járt gyűjtőutakon a Bódva-völgyében és a szomszédos gömöri, csereháti területeken. Publikációiban találunk Felső-Bódva-völgyére vonatkozó adatokat is (Paládi-Kovács 1973a; 1973b; 1980; 1984). Két évtizeddel később Barna Gábor és Bartha Elek is végeztek kutatásokat ebben a térségben, mindketten elsősorban a népi vallásosság iránt érdeklődtek (Barna 1987; Bartha 1987). A szlovákiai magyar kutatók hosszú időn keresztül inkább folklórgyűjtéseket, és nem tárgyi néprajzi kutatásokat végeztek. Ezek a csehszlovákiai magyarok kultúregyesülete, a Csemadok szervezésében megrendezésre kerülő járási és kerületi dal- és táncünnepélyek színpadi anyagát voltak hivatottak megteremteni. Természetesen ezek is sok konkrét néprajzi adatközléssel jártak, ezért egyáltalán nem elhanyagolandók. Ezen munkák mintegy „melléktermékeként” a *Hét* és a *Nő* képes hetilapokban több ilyen irányú írás jelent meg (Csurilla 1962; Méryné 1978; Ürge 1984). A figyelem ekkor elsősorban a népzene, néptánc, szokások és a viselet felé irányult. E témakörökben megemlíthendők még Hemerka Olga munkái, melyek Bódva-völgyi adatokat is tartalmaznak (Hemerka 1982; 1989), valamint Ág Tibor munkássága (Ág 1974; 1977; 1980; Ág-Sima 1979). A folklóradatok mellett egyéb néprajzi megfigyelésekre is bukkanunk a fent említett képes hetilapokban is. Itt Szanyi Mária (Szanyi 1980), Stibrányi Gusztáv (Stibrányi 1982) és Gál Sándor (Gál 1983) írásait említhetjük. Az elsősorban ismeretterjesztő cikkek mellett egyéb fórumok is publikálási lehetőséget nyújtottak, így a Csemadok Központi Bizottság rendszertelen időközönként megjelenő periodikája, a *Néprajzi Közlések*, melyben szintén találunk idevonatkozó írásokat (Szanyi 1976a; 1976b). Stibrányi Gusztáv is a Csemadokkal való együttműködése nyomán tudta több további munkáját megjelentetni (Stibrányi 1988; 1993; é.n.a; é.n.b). Néhány településen részletesebb kutatás is folyt egy-egy témakörben. Elsőként itt Mecenzéfet kell megemlíteni, ezt a mánta telepeseiről és hámorairól híres várost, amely mezőgazdasági eszközei, főleg kapái által vált ismertté (vö. Markuš 1966). Szanyi Mária János gazdálkodását (Szanyi 1973; 1976a), Görcsös Mihály Debrőd történetét és népi gazdálkodását (Görcsös 1978) dolgozta fel. Utóbbinak a méhészetéssel foglalkozó fejezete nyomtatásban is megjelent (Görcsös 1979).

Mázik Mihály Újfalú történetével kapcsolatos adatokat és a település népszokásait gyűjtötte össze (Mázik 1992). Újfalú népi táplálkozásának feldolgozását e sorok írója végezte el, illetve jelen munkának néhány fejezete szintén megjelent már nyomtatásban (Bodnár 1984; 1988). Ugyancsak ő foglalkozott a térség húsvéti táplálkozási szokásainak interetnikus vonatkozásaival (Bodnár 1994), egy tágabb térség húsvéti táplálkozásai szokásaival (Bodnár 1993a), s gyűjtötte össze Horváti történeti-néprajzi vonatkozású adatait (Bodnár 1991; 1992a; 1993e). Másik két írása Szepsivel kapcsolatos, az egyik általános történeti-néprajzi jellemzése a városnak (Bodnár 1993c), a másik a szepsi tájházban megtalálható offer öntőformákról, s ennek kapcsán a szepsi mézeskalácsosságról szól (Bodnár 1992b). A Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság szervezésében három nyáron keresztül folyt önkéntes néprajzi kutatás, nagyjából középiskolás fiatalok bevonásával. E kutatómunka eredményeként jelent meg az *Utánpótlás* 3. füzet (Bodnár 1993d. Vö. Liszka 1993). Ugyancsak végzett gyűjtéseket a térségben Fehérváry Magda és Liszka József. Előbbi munkája a debreceni Szent László-kultuszról nyomtatásban is megjelent (Fehérváry 1993).

Jó néhány történeti és egyháztörténeti munkát is haszonnal forgattam dolgozatom elkészítése során. Ezek közül kiemelkedik Lükő Béla tanulmánya a 19. század végéről (Lükő 1884), valamint Neupauer Gyula kitűnő munkája Szepsi történetéről, amely azonban csak gépiratban hozzáférhető, és nyomtatásban sajnos nem jelent meg (Neupauer 1931-32). Segítette munkámat a *Kálvinista Szemlében* megjelent néhány írás, amelyek az egyes települések egyháztörténetének megismeréséhez szolgáltak kitűnő forrásanyagként. Forrásgazdagok Udvari Istvánnak a görög katolikusokról (Udvari 1990) és a ruszinokról (Udvari 1992) írott összefoglaló munkái. Említést érdemelnek még Takács Péternek és Udvari Istvánnak e területre vonatkozó történeti tanulmányai (Takács-Udvari 1989; 1991; Udvari 1989).

3. Települések szerinti áttekintés

Dolgozatomban a Felső-Bódva-völgye vallási-etnikai viszonyainak leírását tűztem ki célul. Ehhez bizonyos történeti áttekintés is szükséges, ám a hangsúlyt mégis a mai állapotok felvázolására, illetve a közelmúlt eseményeire, etnikai változásainak bemutatására helyezem. Munkám során a statisztikai adatok mellett a helyszínen szerzett tapasztalatokat rendkívül fontosnak tartom. A kettő párhuzamba állítása olykor ellentmondást vagy eltérést mutat. Terepmunkám során igyekeztem ezekre a momentumokra figyelni, és az ellentmondásokra a lehetséges választ megkeresni. Az alábbiakban ábécérendben tekintem át a településeket. Minden települést azon a néven említek, amelyet az ott lakók első sorban használnak, amely leginkább él a köztudatban. Az ejtésmódot a név írott formájában is rögzítem. Az egyértelműség kedvéért a dolgozat végén, a Helynévjegyzékben megadom az 1913. évi helységnevtár által használt településneveket és a ma használatos szlovák elnevezéseket is.

Almás

Község Szlovákiában a rozsnyói járásban, a történeti Abaúj-Torna, 1881. előtt Torna vármegyében. Egyéb elnevezései: *Tornaalmás*, *Szádalmás*, *Jablonov*, *Jablonov nad Turňou*. Ez utóbbit 1927-ben kapta, s hivatalosan ma is ezen a néven szerepel. 1920–38 között Csehszlovákiához tartozott, 1938–45. között ismét Magyarország része volt (Seresné 1983, 409; VSO I: 501).

A környéken a török harcok és az 1711. évi pestisvész jelentős pusztítást végzett, számos község lakatlanná lett, és csak a későbbi évek folyamán települt újra. Almáson ezzel szemben az 1720-as összeíráskor 43 háztartást írtak össze (VSO I: 501; Csíkvári 1939, 206). Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírásában Almás magyar faluként szerepel, katolikus parókiával és egy iskolamesterrel (Lexicon Locorum 1920, 271). A reformáció itt is, mint a környéken általában, korán gyökeret vert. Ezt követően az ellenreformáció is erőteljes volt. Vallási összecsapások sorozata jellemzi az almásiak történelmét, mígnem 1781 után, II. József Türelmi Rendeletének kihirdetését követően kezdetét vehette a megbékélés. 1783-ban a reformáció hívei almási leányegyházként Körtvélyeshez csatlakoztak, de már 1790-ben önálló református iskolát és tanítói lakást, 1797–98-ban templomot építettek. 1958-ban a gyülekezet megnövekedett lélekszámára és Almás központibb fekvésére hivatkozva “anyásítani” szerette volna magát. Emiatt az anyaegyházzal évekig tartó viszály keletkezett, míg végül 1965-ben a két egyházközség a megbékélés útjára lépett (Rákay 1971). Almás református gyülekezete tehát napjainkban is a körtvélyesi anyaegyházhoz tartozik. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint lakosainak vallási megoszlása a következő: a 874 lakosból 359 római katolikus, 333 re-

formátus, 29 evangélikus, 1 görög katolikus, 2 egyéb, 30 hitvallás nélküli, 120 fő esetében pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Tehát a két vezető vallás hívei közel azonos számban élnek a faluban, s ez így volt a múltban is. A vallási ellentétek ebben a faluban az emlékezet szerint nem túl gyakoriak³. Erre utal az a körtvélyesi református anyaegyház irattárában talált adat is, hogy a református egyház iskoláját éveken keresztül zsidó és időnként római katolikus gyermekek is látogatták. Gyakoriak a vallási értelemben vett vegyes házasságok, ezek nemcsak napjainkban, de már az 1940-es években sem mentek ritkaságszámba⁴.

Nemcsak vallási, nemzetiségi tekintetben is békés település Almás. Bár sok ok az ellenségeskedésre nincs is, hiszen a legutóbbi statisztika szerint is közel 90%-ban magyarok lakják, szám szerint 772 fő, emellett 98 a szlovákok, 2 a csehek, s 1-1 a lengyel és a cigány nemzetiségűek száma. Az ott élők véleménye szerint még ennél is magasabb a magyar lakosság aránya, de mielőtt erre rátérnénk, vizsgáljunk meg néhány régebbi adatot. Az 1919. augusztus 20-án végrehajtott ún. I. országos (csehszlovákiai) népszámlálás adatai szerint az 1078 főből 224 vallotta magát csehszlováknak, 853 magyarnak, 1 pedig németnek. A lakosság vallási megoszlása ekkor a következőképpen alakult: 612 római katolikus, 2 görög katolikus, 5 evangélikus, 430 református és 29 zsidó. Az 1930. december 1-én végrehajtott ún. II. (csehszlovák) népszámláláskor 891 fő összlakosságból 86 volt csehszlovák, 4 német, 762 magyar, 19 zsidó, 5 más, 15 külföldi; vallásukat tekintve pedig 406 római katolikus, 5 evangélikus, 458 református, 19 zsidó, 3 vallás nélküli. Ami azonnal szembetűnik, az a „csehszlovák” nemzetiség léte és számaránya. Míg 1919-ben 20% fölött van a csehszlovákok aránya, 1930-ban ez a szám 10% alá süllyed. Egyértelmű, hogy itt az újonnan előállt politikai helyzetnek való megfelelni akarással találjuk magunkat szemben, nem pedig valódi nemzetiséggel. A másik szembeötlő adat a zsidókkal kapcsolatos. Míg az első esetben csak vallási szempontból különülnek el, a második népszámláláskor külön nemzetiségként is kezelik őket. Az 1938. évi népszámláláskor külön nemzetiségként is kezelik őket. Az 1938. évi népszámláláskor, amikor a Felvidék visszatért Magyarországhoz, s ez a visszatérés Almást is érintette, a 905 lakos 3 szlovák kivételével mind magyar volt, s ekkor 21 izraelitát írtak össze (Csíkvári 1939, 206).

Almásan egyébként már korábban is éltek izraeliták, erről tanúskodik egy Torna vármegyei összeírás a kassai levéltárban, amely 18 családot, összesen

---

3 Bár voltak időszakok, amikor a vallási ellentétek fellángoltak, Kabla János helyben lakó katolikus esperes – aki 1948 óta él Almáson – visszaemlékezése szerint odakerülésekor nagy volt a gyűlölködés, késelték egymást, még bíróságra is kerültek emiatt. Ám ő vallási hovatartozásra való tekintet nélkül igyekezett összefogni a falu fiatalságát. Közös színjátszásokat és munkákat szervezett, s ezáltal teljes lett a megbékülés. Vö. Kabla 1991, 5-6.

4 Vegyes házasság esetén alá kell írni a reverzálist, de aztán az esperes úr megmondja a fiataloknak, hogy születendő gyermekeik vallásáról lelkiismeretük szerint döntenek. (Adatközlő: Kabla János r. kat. esperes).

89 főt említ, akik foglalkozásukat tekintve kereskedők, kocsmárosok, mészárosok, földművelők voltak, de akadt közöttük egy-egy pálinkafőző, szivarcsináló, szabó, egyházi, levélhordó, metsző és házaló is⁵. Az egykori nagyszámú zsidóság emlékét őrízte a temetőjük, aminek helyén néhány évvel ezelőtt halottasház épült. A még meglévő síremlékek – az országos zsidószövetség jóváhagyásával – máshová lettek áthelyezve. A zsidókat Almásról – mint minden egyéb településről is a környéken – a második világháború idején deportálták, a községi krónika feljegyzése szerint többségük német koncentrációs táborokban lelte halálát (Községi krónika, 127).

Az izraeliták mellett említést érdemel egy másik kisebbség, a cigányság. A kassai járási levéltárban 1768-ból két cigányösszeírás is található. Az egyik Almáson egy cigányt említ, Franciscus Koré nevezetű kovácsot. A másik összeírás Gasparus Nándort és feleségét, Georgius Kórét, feleségét és fiát, valamint Joan Kórét, feleségét, 2 fiát és 2 lányát említi, valamennyien kovácsok⁶. A mai emlékezet szerint csak a pásztorok voltak cigányok a faluban.

A zsidókat kiirtotta innen egy politikai akarat. Ám a gazdasági kényszer és a második világháború utáni nemzetiségi gyűlölködés a magyarságot sem hagyta érintetlenül. A századforduló éveiben az egész térségből, így Almásról is sokan vándoroltak ki a jobb megélhetés reményében. Legtöbben az Egyesült Államokba, kevesebben Kanadába, hárman Argentínába mentek. Mintegy 135 ember kelt útra, akiknek kb. 40%-a tért csak vissza. A kivándorlás a második világháború után is folytatódott, egészen 1968-ig (Községi krónika, 34-36). A második világháború után másfajta kényszerű elvándorlás is sújtotta a lakosokat. Egy alkotmánydekrétum értelmében a magyar nemzetiségű polgárokat 1945. augusztus 10-ével megfosztották állampolgárságuktól, s ennek folytatásaként következett a kitelepítés, kilakoltatás. Almásról Magyarországra nem telepítettek ki senkit, de csehországi kényszymunkára hét-nyolc családot vittek 1947. január 24-én. Tornán bevagonírozták, majd csehországi állami gazdaságokba vitték őket dolgozni. A deportáltak két év múlva térhettek haza. A lista eredetileg jóval hosszabb volt, 48 család szerepelt rajta, de tényleges deportálásra nem mindenki esetében került sor. Volt akit egészségi állapota, mást a véletlen szerencse mentett meg a kényszerű utazástól (Községi krónika 129-130). Mint ahogy máig sem lehet pontosan tudni, milyen elvek alapján és ki állította össze a deportálandók névsorát, azt is homály fedi, jó néhányan hogyan maradhattak mégis otthon, falujukban.

A megpróbáltatások ellenére a falu lakóinak száma a második világháború óta lényegesen nem csökkent, kevéssel 900 alatt mozog. A legutóbbi népszámlálás eredménye szerint a 874 fős összlakosságból 422 fő férfi és 452 fő nő, aktív korú 441 fő, tehát 50,5%. Ez a szám arra enged következtetni, hogy fejlődőképes faluról van szó. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy két általános – vagy ahogy ott nevezik, alapfokú – iskola is van a településen. Az egyik a nyolcosztályos magyar

---

5 Izraeliták Névsora, Torna Vármegye. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

6 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

tanítási nyelvű, amelynek felső tagozatát a környező települések gyerekei is látogatják. A másik az 1956-tól működő 1 tanerős szlovák iskola, melyben az 1–3 évfolyamon minden évben kb. 10-15 gyerek tanul. A szlovák iskola tanulói a negyedik évfolyamtól Krasznahorkaváralján, vagy Rozsnyón folytatják tanulmányaikat. Előfordul, hogy a magyar szülők is szlovák iskolába adják gyermekeiket, de inkább a nemzetiségileg vegyes házasságban született gyermekek járnak szlovák iskolába. Az utóbbi években az is többször megtörtént, hogy ez utóbbiak is magyar iskolába iratkoztak. A legutóbbi statisztika szerint 874 lakosból 1 vallotta magát cigánynak, 2 csehnek, 98 szlováknak, s a túlnyomó többség, 772 fő magyarnak. A helyiek megítélése szerint kb. 96%-ban magyarok lakják a falut. Egyéb nemzetiségűek – 1 ukrán, 1 lengyel, 2 cseh és kb. 20 szlovák – házasság révén kerültek ide, telepedtek le. Cigányok (3 fő) is csak vegyes házasság révén élnek a faluban.

Áj

Község a Kassa-vidéki járásban, a történeti Abaúj-Torna, 1881 előtt Torna vármegyében. Szlovák neve *Háj*. 1920–1938 között és 1945-től Csehszlovákiához tartozott, közben hat évre visszakerült Magyarországhoz. 1964-ben Tornához csatolták, s az ily módon egyesített település a *Turnianske Podhradie (Tornavár-alja)* nevet kapta (Seresné 1983; VSOS 3: 209). 1991 óta ismét önálló.

1715-ben 15 háztartást írtak össze a faluban (VSOS 3: 210), tehát a pestisvész utáni időszakban – összehasonlítva a környező településekkel – viszonylag népesnek mondható. Üres portái viszont valószínűleg lehettek, mert az ezt követő években néhány római katolikus vallású szlovák család is költözött a községbe, akik a későbbiekben elmagyarosodtak (Csíkvári 1939, 165). Betelepülésükre 1773 előtt került sor, mert a fenti évben készült összeírás már magyar és szlovák lakosokat említ. Ekkor még sem parókiája, sem iskolamestere nem volt a településnek (Lexikon Locorum 1920, 271).

Áj lakossága a 16. században tért át a református hitre, 1608-ban már szervezett református egyháza volt (Csíkvári 1939, 165). Templomukat 1672-ben foglalták le a jezsuiták, s ettől az évtől egészen az 1760-as évekig a kis áji gyülekezet egyedül állt a viharban, mert a tornai gyülekezet is szétesett (Bernáth 1973). Egyes források szerint a Tornáról elmenekült reformátusok egy része Ájban, másik részük Szádellőben telepedett le (Borovszky–Sziklay 1896, 310-311). Az 1760-as évek óta az áji gyülekezet Szádellőhöz tartozik (Bernáth 1973), de jelenleg a vendégi református pap látja el a szolgálatot.

Ájban a reformátusok és római katolikusok mellett a szomszédos Hacsaváról lehúzódtott görög katolikusok is élnek, akik származásukat tekintve ruszinok. Egy 1806. évi összeírás szerint Ájban – Hacsava fiólijaként – 31 görög katolikus lelket számláltak, közöttük 4 tiszta görög katolikus házaspár, a többiek esetében pedig – s a többség, 18 házaspár ilyen – a házastársak egyike római katolikus vallású volt. A görög katolikus közösség prédikációs nyelve a ruszin és a magyar nyelv volt (Udvari 1990, 88).

Ezenkívül néhány „hívó” is él a faluban. Ezt a vallást a községi krónika feljegyzése szerint a *háború után kezdték terjeszteni Komár Gyula és id. Kalász*

István..., de sokan csatlakoztak hozzájuk. Olyan 10-12 személyt számlál, de most csak 4 személy tartja. (Községi krónika 2. kötet, 138).

Fényes Elek szerint 423 katolikus és 257 református (Fényes 1851:I, 15), az 1930-as évek végén 243 római katolikus, 32 görög katolikus, 143 református és 3 egyéb vallású lakossal bírt (Csíkvári 1939, 165). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a község lakosságának vallási megoszlása: római katolikus 222, görög katolikus 11, református 79, evangélikus 3, egyéb 1 fő.

Áj magyar falu. Mintegy száz évvel ezelőtt 456 magyar ajkú (Borovszky–Sziklay 1896, 311), az 1930-as évek végén 396 magyar, 4 német és 21 szlovák lakosa volt (Csíkvári 1939, 165). 1991-ben 59 szlovák, 1 cseh, 28 cigány és 246 magyar lakost írtak össze. Lényegében hasonló az 1993. évi állapot is, mely szerint 48 szlovák, 1 cseh, 247 magyar és 30 cigány él a faluban. Mint látjuk, az utóbbi két kimutatásban viszonylag magas, közel 10%-os a cigányok számaránya.

Cigányok régóta élnek Ájban, már az 1768. évi összeírásokban is szerepelnek. Az egyik hármat említ: Mathias Matyi, Samuel Zsigo, Samuel Latzko; az első kettő kovács és zenész, a harmadik csak a kovácsmesterséget gyakorolja. A másik összeírásban négy család szerepel: Mathias Jónás kovács és zenész, valamint a felesége – egy idős házaspár. Valószínűleg az ő fiuk a következő Mathias Jónás, akinek foglalkozása megegyezik az előzőével, s akit feleségével és lányával írtak össze. Az előzőhöz hasonlóan e második összeírás is említi Samuel Sigó kovácsot és zenészt, akinek felesége, fia és két lánya van. A negyedik család Gasparus Ruszó és felesége, aki a Keglevich birtokon kovács és zenész⁷. A környező települések egyházi irattárait átlapozva a 19. század folyamán is értesülünk az áji cigányokról⁸. A cigány lakosság száma 1965-ben 48 fő (az összlakosság ekkor 489 fő), 1980-ban 28 fő (összlakosság 391 fő). 1994-ben 33 fő van bejelentve, akik nem mind élnek Ájban. Többen közülük évekkel ezelőtt elmentek Csehországba dolgozni. Most, hogy az ország kettészakadt, próbálják őket onnét hazatoloncolni, de nincs hová, mert putrijaik, amikben laktak, összedőltek, nyomuk sincs. A cigányok a falutól kissé elkülönülve, az ún. Cigányvégen laktak, s laknak ma is. A magyarok és a szlovákok mind a múltban, mind napjainkban békésen élnek együtt, nemzetiségi ellentétre soha nem került sor közöttük. Nem úgy a cigányokkal. A községi krónikában is számos feljegyzés található⁹, de recens adatok is utalnak erre. Bár akad kivétel is, mert van egy cigány-magyar vegyes házasság a faluban.

---

7 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

8 Például: 1818. október 15. 1300 lécz szeget vettem az áji czigánytul 15 garasával ...9,45., 1819. július 10. az áji czigánytul vettem 100 léczszeget ... -,36. In Jegyző vagy számtartókönyv 1809-1866. Vendégi református egyházi irattár.

9 Feljegyzések az 1960-as évekből: ...Összesen 46 gyermek jár iskolába, bár 4-5 cigány gyermek rendszertelenül látogatja az iskolát. Községi krónika 1. kötet 192. özv. Matesz Margitnak 3 tyúkját lopta el Zsiga Béla cigány, aki nem dolgozik, s sok gondot okoznak községünknek. Községi krónika I. kötet 256.

Mint az előzőekben kiderült, a 18. században a cigányok kovácsmunkából éltek. Napjainkban zömében munkanélküliek, semmiféle szakképesítéssel nem rendelkeznek. A háború utáni években élt itt egy Bobo, vagy más néven Zsiga nevű zenész is, bár ő nem áji, hanem hacsavai születésű volt, csak ide nősült. A tornai cigányokkal muzsikált, búcsúkon, szepsi kocsmákban stb. Franciaországot is megjárta, nagyon tehetséges volt, de fiai közül egyik sem vitte tovább apja örökségét.

A cigányok egymás között olykor cigány nyelven beszélnek, de általánosnak a magyar nyelv használata mondható. Ájban általában mindenki beszél magyarul, a beköltözött szlovákok is megtanulták, de a községi hangosbemondóban a hirdetés mindkét nyelven elhangzik, kétszer hirdetnek magyarul, egy alkalommal szlovák nyelven.

Mint az egész térséget, így ezt a települést is nagymértékben sújtotta az amerikai kivándorlás. A községi krónika szerint ez a folyamat különösen az első világháború utáni években, főleg 1920–23 között erősödött fel, nagy valószínűséggel azonban már a századforduló táján sem volt ismeretlen. Erre utal, hogy 1880–1910 között 502-ről 394-re apadt a lakosság száma (VSOS 3: 209). Ezután alig akadt a községben olyan család, amelynek egy-egy hozzátartozója ki ne vándorolt volna. Célországként legtöbb esetben az Amerikai Egyesült Államokat említhetjük. Egyesek később visszatértek, de sokan ott alapítottak családot. Még a második világháború után is települtek ki néhányan hozzátartozóik után.

A második világháború utáni oroszországi kényszermunka az ájiakat nem sújtotta, ugyanis nem volt kit elvinni, mert 1945. január 4-én minden még otthon levő civil férfit besoroztak tartalékos katonának. Ez az akció kb. 15 embert érintett. A katonák közül sokan fogságba estek, de javarészt szeptemberben a búcsúra hazaértek. Néhányukat útban hazafelé Csehország területén, Čáslavban szedték le a vonatról, így lettek hadifoglyok.

A háború utáni időszak retorziói – a Magyarországra való kitelepítés és a csehországi deportálás – Áj lakosságát nem érintette¹⁰. Erről az időszakról ez olvasható a községi krónikában: *A reszlovakizálás községünkben úgy zajlott le 1948 nyarán, hogy a nép reggel indult volna kaszálni a hegyre, de a falu közepén megállították őket a csendőrök és mondták, hogy miről van szó. Összegyülekezett a nép a korcsma előtt, és ott tanakodott egész nap, hogy mitévők legyenek. Végül is egymást megbátorították és szépen mindenki aláírta a reszlovakizálásról szóló ívet, mely alapján megkapták az igazolást, hogy szlovák nemzetiségűek lettek.*

Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a falu összlakosságának (334 fő) 47%-a aktív korú. Többségüknek – 88%-uknak – nem helyben van a megélheté-

---

10 Egy áji származású családot deportáltak Csehországba, Szabó Lajost és családját. Szabó Lajos vitézséget kapott, s a címmel együtt birtokhoz is jutott Dobogón (Dobogov). Onnét telepítették ki őket 1946 novemberében, s majd csak 1949 januárjában térhettek vissza szülőföldjükre. Adatközlő: Farkas Rózsa polgármester.

se, környékbeli településekre utaznak munka után. Utazniuk kell a gyerekeknek is, mert iskola helyben 1981 óta nincs. Előtte magyar nyelvű iskolájuk volt. Kb. 30 tanköteles gyerek él a faluban, 80%-uk magyar, 20%-uk szlovák iskolába jár Tornára. Szlovák iskolába általában a Hacsaváról leszármazottak és a nemzetiségileg vegyes házasságban született gyermekek járnak. Egész napos óvoda van a faluban, ez magyar nyelvű. Az istentisztelet is magyarul folyik a templomban.

Különösen az 1970-es években sokan elköltöztek. Ehhez az is hozzájárult, hogy a fiatalok nem építhettek új házakat, ugyanis a falu építési tilalom alá esett. Ezért sokan Tornán vettek telket, s építették fel családi házukat. Az elmúlt néhány évben megváltozott a település megítélése. Áj község festői környezetű völgyben fekszik, közepén tiszta vizű patak folyik keresztül. Az utóbbi években egyre több fiatal marad a faluban. Amellett, hogy a fiatalok is szívesebben maradnak otthon, kassai családok betelepülése is folyamatban van, akik hétvégi háznakak vásárolják fel az eladásra kerülő régi parasztházakat. Erről a folyamatról a következőképpen számol be a községi krónika a hetvenes évek végén: *Azokba a lakóházakba, melyekből az idősök elköltöznek vagy meghalnak, Kassáról jönnek családok, és hétvégi házakat rendeznek be. Ez évben már négy család tartózkodik itt hétvégéken és szabadságok alatt, élvezik a természet szépségét és a tiszta levegőt. A község lakossága segíti a letelepedésüket, lassan kezd a község üdülési formát kapni, mert azok a fiatalok is hazajárnak hétvégén a szüleikhez, akik városon laknak.* 1994 nyarán már 12 hétvégi ház van a faluban. Lakói mind kassaiak, többnyire tudnak magyarul. A falu nem idegenkedik tőlük, befogadja őket.

Áj. Római katolikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Bodoló

Község a Kassa vidéki járásban a történeti Abaúj vármegyében, Szepsitől délre. A 19. század utolsó negyedében alakult *Kis- és Nagy-Bodoló* egyesítése révén (Seresné 1983, 52, 221, 305). A trianoni döntés következtében az 1920–38 közötti években és 1945-től Csehszlovákiához tartozott. A közbeeső években ismét Magyarország része lett, jelenleg Szlovákiában található, hivatalos neve *Budulov* (Seresné 1983, 52; VSOS 1, 254). 1986 óta közigazgatásilag Szepsihez tartozik.

1715–1720 között mindkét falu lakatlanná vált és csak a későbbi években települt újjá (VSOS 1: 254). Telepesei magyar anyanyelvűek voltak, mert az 1773. évi összeírásban mindkettő magyar faluként szerepel, parókiája és iskolamestere egyiknek sincs (Lexicon Locorum 1920, 3, 5). Egy 1806. évi összeírásból tudjuk, hogy római katolikus és református lakosai voltak, kik mellett tizennégy görög katolikus is élt Kis- és Nagybodolón, akik a szesztai anyaegyházhoz tartoztak (Udvari 1990, 89). Fényes Elek adatai alapján 500 katolikus mellett 4 evangélikus, 40 református és 82 zsidó vallású lakos élt a faluban (Fényes 1851, I:124). Az 1930-as évek végén 457 római katolikus, 30 görög katolikus, 16 református, 1 evangélikus és 15 izraelita lakosa volt (Csíkvári 1939, 168). A jelenlegi állapotról vonatkozóan pontos adatokkal nem rendelkezünk, mert minden hivatalos összeírásban Szepsivel összevonva szerepel. Azt viszont tudjuk, hogy zömében ma is római katolikusok lakják.

Katolikus temploma 1740-ben épült (VSOS 1: 254), de a második világháborúban szerzett sérülései miatt lebontották, annak reményében, hogy hamarosan újat építenek. Ám a politikai változások miatt hosszú időn keresztül nem kaptak rá engedélyt. Számos sikertelen templomépítési kísérlet után 1990-ben kezdték meg az új római katolikus templom építését.

Ami az előző számadatokat vizsgálva feltűnik, az a zsidó lakosság magas aránya a múlt század első felében. Csak összehasonlításuként: ugyanebben az időben a négy-öttször nagyobb Szepsiben összesen 28 (óhitű és újhitű) zsidó lakos élt (Fényes 1851, I: 124). Bár ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a városok ellenálltak a zsidók letelepedésének, pl. Kassán 1835 előtt egyetlen zsidó sem lakott, s megtelepedésük után is sok mindenben igyekeztek korlátozni őket (Borovszky–Sziklay 1896, 153). Emiatt a zsidók a városok közelében igyekeztek letelepedni, s ezzel magyarázható Bodoló zsidóságának magas számaránya. Templomuk is volt a faluban, de az már az 1930-as években is romos állapotban volt. A templom minden bizonnyal 1850 előtt épült, ugyanis ebben az évben települt át egyházuk Szepsibe, ezt megelőzően a szepsiiek is a bodolói hitközséghez tartoztak (Neupauer 1931–32, 165). Ma is megvan viszont a zsidó temető, ahonnan mintegy 30 éve a márvány sírköveket a falubéliek számára ismeretlen emberek összeszedték és teherautóval elszállították. A temetőt körbenőtte az akác, a falubéliek elmondása szerint veszélyes terület az, mert el van aknásítva. *A frontkor onnan lőtték a magyarok az oroszokat. Valamennyit aztán később felszedtek, de lehet, hogy még most is van ott. De akik*

összeszedték a sírköveket, nem féltek – emlékezik vissza Zajdek Mária (sz. 1928).

A második világháború idején négy zsidó családot deportáltak a faluból. Kettőről nem tudnak a falubéliek, valószínűleg odavesztek; kettő megmenekült, de nem tértek vissza Bodolóba. Előbb Magyarországon telepedtek le, azóta – úgy tudják – már kivándoroltak Palesztínába.

Nemcsak a zsidókat, a keresztény lakosságot is érték megpróbáltatások a második világháború után. A fiatal leventéket a németek vitték el, nem mind jöttek vissza. Hasonló sorsra jutott négy 20-25 év közötti fiatalember is, akiket oroszországi kényszermunkára hurcoltak. A szlovákiai magyarság kollektív bűnössége miatti kitelepítés itt egy családot érintett. Szalay Bélát és családját be-
vagonírozták és Kecskédre telepítették. Helyükre két magyarországi szlovák családot telepítettek. Azok leszármazottai ma is a faluban élnek, magyaroknak tartja őket a falu. A csehországi deportálás három családot érintett, akik a Szudéta-vidéken voltak kénytelenek élni egy ideig, de amint tehették, mindannyian visszajöttek Bodolóba.

Bodoló. Templomépítés. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Bodoló a 19. századi adatok szerint magyar falu (Borovszky–Sziklay 1896, 305; Fényes 1851, I: 141), bár az 1806. évi egyházi összeírásból tudjuk, hogy az akkor 14 fős görög katolikus közösség prédikációs nyelve a szlovák volt (Udvari 1990, 89). A 20. század 30-as éveiben 1 németet és 10 szlovákot írtak össze, emellett 508 magyart (Csíkvári 1939, 168). Túlnyomó többségben ma is magyarok lakják. Hivatalos statisztika a Szepsivel való összevonás miatt nincs, de tudjuk, hogy az 1981. évi népszámláláskor az 500 főnyi lakosságból kilencen vallották magukat szlováknak, a többi mind magyarnak. Napjainkban négy-öt szlovák család él a faluban, akik munkalehetőség miatt telepedtek itt le (a helyi szövetkezetbe jöttek dolgozni) a 80-as évek végén. Vegyes házasság révén is került néhány szlovák a faluba.

Magyarokon és szlovákokon kívül cigányok is élnek Bodolón, 1994-ben három család, akik a falu megítélése szerint rendes emberek.

A szlovák családokat leszámítva a faluban a magyar nyelv használata általános, tehát a vegyes házasságú családok és a cigányok is e nyelvet használják.

Bodolón korábban is (az 1945 utáni egy-két évet leszámítva, amikor országosan beszüntették a magyar nyelvű oktatást) és napjainkban is magyar iskola működik. Az 1-4. évfolyam összevont osztályban tanul, kb. 15 gyerek jár ebbe az iskolába. Évente egy-két gyereket íratnak a szülők szlovák iskolába, akik Szepsibe vagy Jánokra mennek. Ezek a gyerekek általában vegyes házasságból származnak, vagy már maguk a szülők is szlovák iskolába jártak.

Magyar óvoda működik a faluban, de a szlovák gyerekekhez szlovákul beszélnek. 1993 szeptemberétől megszűnt az óvodai étkeztetés, így ebédre hazajárnak a gyerekek. Jelenleg mintegy 20 gyerek jár ide. Egy-két gyereket a faluból a szülők a szepsi óvodába hordanak, általában ez olyan esetben fordul elő, ha ők is ott dolgoznak.

Bodoló békés és fejlődő falunak nevezhető, ahol újabban már a fiatalok is szívesen letelepednek. Nemzetiségi ellentétek sem a múltban, sem napjainkban nem nehezítik az itt élők sorsát. Bár Szepsi vezetősége sokat tett a falu fejlődése érdekében, például az iskola megmaradásáért, mégis többen hiányolják a helyi irányítást.

Debród

Község a Kassa vidéki járásban Szepsitől északra. Hozzá tartozik *Hetény tanya* is, mely előtte a jászói prépostság uradalma volt (ugyanúgy mint Debród), s csak Trianon után csatolták a tőle mintegy 2 km-re fekvő Debródhöz (Göröcsös 1978, 14). 1920–38 között, majd 1945-től Debród Csehszlovákiához tartozott, a közbeeső években Magyarország része volt. Jelenleg Szlovákiában található, hivatalos neve *Debrad* (Seresné 1983, 92).

Debródon 1715-ben csak hat családot írtak össze, ami azt bizonyítja, hogy a török idők háborús pusztításai, a Rákóczi-féle szabadságharc és a pestisvész következtében a lakosság száma alaposan megcsappant (Göröcsös 1978, 36; VSOS 1: 305). A megfogyatkozott népességet a 18. század folyamán valószínűleg telepítéssel pótolták, mert 1773-ban már 50 családfőt írtak össze

Debrődön (VSOS 1: 305). Talán ennek emlékét őrizték meg nyelvükben a debördiek, akik még napjainkban is ő-ző nyelvjárásban beszélnek, ami pedig erre a vidékre nem jellemző. 1773-ban magyar faluként említik, katolikus parókiával és iskolamesterrel (Lexicon Locorum 1920, 5). Fényes Elek szerint 659 lakója mind katolikus vallású (Fényes 1851, I: 248). 1938-ban 621 lakosa közül 597 volt római katolikus, 14 görög katolikus, 4 református és 6 izraelita (Csíkvári 1939, 173). Katolikus jellegét máig megőrizte, az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a 405 fős lakosságból 384-en római katolikusok, 9-en reformátusok, 1 evangélikus, 2 nem hívő, 9 fő esetében a vallási hovatartozás nem megállapítható. A környező települések lakosságának megítélése szerint is a debördiek mélyen hívő emberek. Ezzel hozható összefüggésbe, hogy Szent László kultusza olyan elevenen él a helyi néphagyományban, mint máshol kevés helyen (Fehérvári 1993; Szabó 1993).

Debrőd nemcsak vallási, hanem etnikai szempontból is egységesnek mondható. A történeti források egységesen magyar faluként említik (Borovszky–Sziklay 1896, 311; Fényes 1851, I: 248; Lexicon Locorum 1920, 5), bár 1938-ban a 607 magyar mellett 3 német, 6 szlovák, 3 rutén és 4 egyéb nemzetiségű lakos is élt a településen. Ekkor már Debrődhöz tartozott Hetény is, az adatok összesítve értendők (Csíkvári 1939, 173). Ugyanez érvényes az 1991. évi népszámlálás adataira is, mely szerint a 357 magyar mellett él 42 szlovák, 3 cseh és 3 ukrán. Szlovákok főleg Hetényben élnek. Az ottani lakosság körében gyakori a fluktuáció. Benn a faluban csupán vegyes házasság révén él néhány cseh, szlovák, ruszin és egy cigány. A csehet kivéve mindnyájukra a magyar nyelvhasználat jellemző, a gyerekek az otthon szlovákul beszélő (cseh-magyar vegyes házasság) családban is tudnak magyarul.

Debrőd egy szűk völgyben fekszik Szepsi és Jászó között. Hosszú időn keresztül el volt zárva a külvilágtól, csak gyalogúton vagy szekérúton lehetett megközelíteni. A faluból kivezető egyetlen kiépített útvonalat – amely a szepsi-jászói főúttal, Heténnyel, valamint a vasúttal köti össze a falut – csak 1938-ban kezdték el építeni (Göröcsös 1978, 45). Földrajzi elzártsága ellenére – vagy talán éppen ennek köszönhetően – mégis sok kapcsolata volt a külvilággal. A megművelhető földterület szűkössége miatt a lakosság kénytelen volt egyéb megélhetési forrás után nézni. Sokuknak jelentett kiegészítő kereseti forrást a mészégetés, fuvarozás és abroncskészítés (Göröcsös 1978, 119-136; Korponay 1871, 375-377). Mások építőmesterekként, mint kötőrők, kőművesek vagy ácsok dolgoztak (Göröcsös 1978, 44-45). A századforduló tájékán sokan kivándoroltak a tengerentúlra. Az ilyesfajta lakosságcsökkenés mellett kényszerű „elvándorlásokra” is sor került. Hat fiatalembert hurcoltak el oroszországi kényszermunkára. Egy zsidó család élt a faluban – őket deportálták, nem jöttek vissza, csak a lányuk. A második világháború után három családot telepítettek át Magyarországra, Vértesboglárra. Helyükre két magyarországi szlovák család érkezett Bükkszentkeresztről, akik aztán néhány év múlva elköltöztek Debrődről. Csehországi kényszermunkára kb. 20-25 főt vittek, de közülük – kivéve azokat, akik meghaltak – senki nem maradt kinn, idővel mindenki hazajött.

Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 405 lakos élt Debrődön és Hetényben együttvéve. Ez a szám napjainkban is hasonló, s kb. 360-370 fő Debrődön, 40-50 fő Hetényben az állami birtok gazdasági udvarán, ahol nagy a fluktuáció, a lakosság nagy része 3-4 év alatt kicserélődik. Benn a faluban a háború előtt sem és most sem élnek cigányok, egy cigány-magyar vegyes házasságot leszámítva. Hetényben változó számban, jelenleg az ott élőknek kb. a fele a cigány etnikumhoz tartozik.

Debrőd önálló anyaegyház. Római katolikus temploma, plébánosa van, a misék és egyéb szertartások is magyar nyelven folynak. Óvoda is van a faluban, magyar nyelvű, két óvónőt foglalkoztatnak. A gyereklétszám 20 fő körül mozog. 1974–1990 között nem volt iskola Debrődön, ebben az időszakban sok gyereket írtattak szlovák iskolába. Különösen a somodi menyecskék gyermekeire volt ez jellemző. 1990 szeptemberétől ismét működik a faluban iskola, 1-4. éves volt évfolyamokkal.

Az 1970-es évektől egészen a 80-as évekig a leépülés jeleit mutatta a falu. A fiatalok elkényszerültek, mert nem kaptak itt építési engedélyt, ezért sokan Szepsiben építkeztek, vagy Kassára mentek lakni. Ez utóbbiak gyermekei sok esetben már nem tanulnak meg magyarul beszélni. Az építési tilalmat 1982-től oldották fel, azóta több új ház épült. Az is gyakori, hogy a fiatalok a szülői házat korszerűsítik, s otthon maradnak, együtt élnek a generációk.

Az aktív korú lakosságnak kb. 5–10%-a munkanélküli 1994-ben. Helyben a szövetkezetben és az erdészetnél kb. 15%-uk dolgozik, a többiek Szepsi nagyüzemeiben, vagy a Kelet-Szlovákiai Vasműben találnak munkát.

Görgő

Község a rozsnyói járásban, a történeti Abaúj-Torna, 1881 előtt Torna vármegyében. Egyéb elnevezései: *Tornagörgő*, szlovákul *Hrbov*, 1927-től *Hrhov*. A trianoni döntés következményeként Csehszlovákiához, majd 1938–45 között ismét Magyarországhoz került (Seresné 1983, 455; VSOS 1: 455-456). Jelenleg Szlovákia része.

Görgön a reformáció tanai korán elterjedtek. Bizonyítja ezt többek között egy 1964-ben közzétett névsor, amely a görgői református lelkipásztorokat és szolgálati idejüket veszi sorra 1560-tól 1686-ig (T.Z. 1966); valamint Zemlényi Ferenc szuperintendensnek Koszorús István kiküldött vizitátor részére kiadott utasítása, melynek második pontjában mondja, hogy Görgő és a szomszéd helységek 1687 előtt már több mint száz esztendeje szabad vallásgyakorlattal bírtak, s egyes feltételezések szerint ebben az időben Görgő tisztán református község volt (Lükő 1884, 5-6). Ám 1687-ben a reformátusok templomuktól megfosztattak, amit közel húsz év után, 1705-ben kaptak csak ismét vissza (Lükő 1884, 7-8). A 18. század folyamán vallási villongások sokaságára került sor, ezeknek csak II. József 1781-ben kiadott Türelmi Rendelete vetett véget. A következő évben Görgő, Méhész, Barka és Lucska reformátusai folyamodványt nyújtottak be, hogy Görgön templomot építhessenek. Az engedély 1783-ban meg is érkezett, s ezt követően elkezdődtek az építési munkálatok, melynek eredményeképpen

a templom mellett parókia és iskola is létesült (Lükő 1884, 15; T.Z. 1966). Ez a templom később leégett, ma is meglévő temploma 1846-ban épült a régi helyére (Kováts 1942, 540; Lükő 1884, 26-29). A fentiekből következik, hogy az 1773. évi összeírásban Görgő nem parokiális helyként szerepel (Lexicon Locorum 1920, 271). Ettől függetlenül katolikus temploma nagyon régi, 1500 körül régi alapokon építették újjá, majd a 19. század elején ismét átépítették. A templomfalba egy márvány sírlap van beépítve, a Bebek család egyik tagjának síreléke 1378-ból (Fényes 1851, II:56), más források szerint 1381-ből (VSOS 1: 456). Egy 1806. évi összeírásból tudjuk, hogy Görgön az idő tájt római katolikus és református pap is élt, s a lakosok nagy része e két vallás egyikéhez tartozott. Ám öt görög katolikus lakost is említ a forrás, akik a horváti anyaegyházhoz tartoztak (Udvari 1990, 87). Fényes Elek szerint 408 katolikus, 914 református és 20 zsidó lakosa volt (Fényes 1851, II:56). Mintegy száz évvel később az 1930-as évek végén 437 római katolikus, 2 görög katolikus, 728 református, 5 evangélikus és 18 izraelita lakossal bírt, s mindkét nagy felekezet rendelkezett iskolával (Csíkvári 1939, 211).

A fentínél korábbi időkben jóval több izraelita élt Görgön. Erről tanúskodik egy összeírás a kassai levéltárban, amely 18 családot, összesen 80 személyt sorol fel, akik zömében kocsmárosok voltak, vagy kereskedéssel foglalkoztak. A felsorolt családfők közül egy született Görgön, a többiek Abaúj, Borsod, Torna és Zemplén megye különböző részeiről kerültek ide¹¹. A második világháború előtti években két család (Roth, Lezarovics) élt Görgön, akik kereskedők voltak. A zsidótörvény értelmében elhurcolták őket. Két lány a háború után visszajött, de rövidesen el is mentek, a helyiek tudomása szerint külföldön, talán Svájcban élnek.

Görgőt a már fentebb idézett források egyértelműen magyar faluként említik. A magyarok mellett azonban évszázadok óta cigányok is élnek a faluban. Az 1768. évi Torna megyei cigányösszeírás négy családot említ: Georgius Kuru, Gasparus Kuru, Georgius Bango és Simon Konya. Az első kettő kovács, a harmadik foglalkozása nincs jelölve, míg a negyedik *senex miserabilis*, vagyis *sajnálatra méltó öregember*. Ugyanezen évből származó másik cigányösszeírás adatai szerint a következő családok éltek Görgön: Samuel Laczkó kovács és zenész feleségével és hat gyermekével; Georgius Kuru kovács feleségével és hét gyermekével, Gasparus Kuru kovács feleségével és féléves kislányával, Samuel Konya kovács feleségével és népes családjával, Paulus Konya feleségével és öt gyermekével, Andreas Grulya kovács feleségével és négy gyermekével¹².

Napjainkban kb. száz főre tehető számuk, elsősorban élnek benn a faluban. Magyaroknak vallják magukat, nem is tudnak cigányul. Vannak közöttük tisztességesek, rendesek, de akadnak olyanok is, akikkel sok gondja van a falunak. Többségük a helyi szövetkezetben dolgozott, jelenleg sokuk munkanélküli, segélyből él.

11 Izraeliták névsora – Torna vármegye. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

12 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

Görgő nagy településnek számít a környéken, a lakosság lélekszáma Fényes Elek szerint 1342 fő volt (Fényes 1851, II: 56). A későbbiekben ez valamelyest csökkent, 1869-ben 1217 fő, 1880-ban 1063 fő, 1890-ben 1061 fő, 1900-ban 1103 fő, 1910-ben 1056 fő, 1921-ben 971 fő, 1930-ban 1134 fő, 1940-ben 1204 fő, 1948-ban 1142 fő, 1961-ben 1288 fő, 1970-ben 1233 fő élt a faluban (VSOS 1: 456). A századforduló táján és a 20. század első negyedében bekövetkezett csökkenésben szerepe volt az amerikai kivándorlásnak. A környező településekhez hasonlóan innét is többen kivándoroltak. Sokan aztán visszajöttek, de jó néhányan kinn is maradtak.

Az 1940-es években tragédiák sorozatát kellett átélnie a falunak. Alig ért véget számukra a háború, 1945. február 19-én 45 civil férfit gyűjtöttek össze és vitték őket előbb Tornanádaskára, onnét Kassára, majd Szanok és egyéb oroszországi állomások következtek, hosszú évekig tartó kényszermunkák helyszínei. Egy-két évvel ezután újabb deportálásokra került sor, ami ezúttal teljes családokat érintett. Csehországi kényszermunkára Görgőről nyolc családot vittek el, akik amint teheték, mindannyian visszaköltöztek. Magyarországi kitelepítésre innét nem került sor.

Görgőnek a legutóbbi népszámlálási adatok szerint 1186 lakosa van, akik közül 1113 vallotta magát magyarnak, 70 szlováknak, 2 cseh nemzetiségűnek, 1 pedig németnek. A vallási megoszlást tekintve 465 római katolikus, 429 református, 170 evangélikus, 1 görög katolikus és 5 egyéb vallású él a faluban, a fennmaradó 116 fő vallás nélküli, vagy vallási hovatartozása nem volt megállapítható. Ez szerepel a statisztikai adatok között. A helyiek megítélése szerint a valóságban ez másként néz ki. Szlovákok, csehek és németek vegyes házaság révén kerültek a faluba. 1994-ben 3 cseh és 1 német nemzetiségűt tartanak számon a faluban, és megítélésük szerint a lakosságnak csak kb. egy százaléka szlovák. A statisztika nem mutatja, de mintegy száz fős cigány közösség is él Görgön. Vallási szempontból még pontatlanabb a hivatalos statisztika. A 170 evangélikus (ún. *slov. evanj.*) minden bizonnyal valójában református (ún. *refor. evanj.*). Recens gyűjtés alkalmával a vallási viszonyok felől érdeklődve csak reformátusokat (ők vannak többségben), katolikusokat és néhány fő *hívőt* említettek¹³. A faluban két – egy református és egy katolikus – templom van. Mindkét gyülekezet önálló plébániával bír, bár 1979 óta a katolikus parókia üresen áll, az Almáson élő esperes látja el az itteni teendőket is.

---

13 Izsák Tibor polgármester közlése: 50-55% református, 40-45% katolikus, néhány hívő (4-5 személy a faluban). Ez utóbbi vallás kb. húsz éve van jelen a faluban. Vanyoné Klinkó Rózsa szerint: A lakosság többnyire református (kb. 70%-ban), s csak kisebb részben katolikus (kb. 30%-ban). Régen a szegény rétegből kerültek ki a katolikusok, a gazdagabbak (a nemesek) reformátusok voltak. Jenyó Józsefné: A református a több, kevesebb katolikus él a faluban. Kabla János almási esperes: A római katolikusok a lakosságnak kb. 45%-át teszik ki.

Görgön egész napos magyar nyelvű óvoda üzemel, de az utóbbi években anyagi okok miatt sokan nem járatják óvodába a gyereket. Magyar nyelvű iskolája van a falunak, bár csak alsó tagozat, a felsősök a közeli Almásra járnak iskolába. Évente kb. 15-20 gyerek kezdi meg az első osztályt, közülük csak elvétve egy-kettőt adnak szlovák iskolába. Olykor a magyar szülők teszik ezt, nem a vegyes házasságban élők. A faluban különben mindenki, a vegyes házasság révén betelepült egyéb nemzetiségűek is, és természetesen azok gyermekei is beszélnek magyarul. A falu 46,8%-ban aktív korú. Összességében Görgő fejlődő falunak tekinthető, ahol szívesen maradnak a fiatalok. Többen az utóbbi években szociális problémák miatt vissza is költöztek Kassáról, Rozsnyóról. Művelik a kertet, állatokat tartanak, könnyebb a falun a megélhetés, mint a városban.

Hacsava vagy Falucska

Festői fekvésű apró település az Áji patak völgyében, a történeti Abaúj-Torna vármegyében. 1881-ig Torna vármegye része volt, ezt követően Abaúj-Torna vármegye tornai járásához tartozott egészen 1920-ig, Csehszlovákia megalakulásáig, ekkor csehszlovák terület lett. Az 1938–45 közötti időszakra visszakerült Magyarországhoz (Seresné 1983, 9). Az 1938-as politikai határok köztudottan a nyelvhatárt vették figyelembe. Hogyan lehetséges akkor, hogy ez a szláv nyelvű település Magyarországhoz került? Ez a döntés kifejezetten gazdasági megfontolás alapján, az ott élők kérésére következett be. Állítólag Falucska kívül volt még néhány település, amely földrajzi viszonyokra és gazdasági okokra hivatkozva 1938-ban kérte Magyarországhoz való csatlóását. Falucska rendkívül elszigetelt község, déli irányban az Áji völgyön keresztül tart kapcsolatot a külvilággal, északi irányba szinte teljesen elzárt. Ezért is volt fontos számára az államhatár tőle északra eső meghúzása. A települést *Ájfalucska* névvel is jelölték (Seresné 1983, 9; VSOS 1: 398). A mai hivatalos megnevezése *Hačava*, a köznyelvben magyar közegben egyaránt használatos a *Hacsava* és *Falucska* név is.

A középkorban a tornai uradalomhoz tartozott. A szakirodalom 15. századi vlach-rutén településként tartja számon, amely a 18. századra szlovákká vált (Paládi-Kovács 1973c, 331-332). Már a 16. században görög katolikus iskolával bírt (Borovszky-Sziklay 1896, 396). Más források szerint a 18. században népesült be görög katolikus ruténekkal (Csíkvári 1939, 166). Véleményem szerint az az állítás, mely szerint a 18. századra szlovákká vált, nem felel meg teljes mértékben a valóságnak, hiszen az 1773-as összeírás szerint a görög katolikus parókiával és egy iskolamesterrel bíró falu nyelve *Ruthenica Slavonica* (Lexicon Locorum 1920, 271), s az elszlovákosodás talán még napjainkra sem vált teljessé. A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása szerint Falucska vagy Hacsaván, ahol ekkor Csiszárík János parókus szolgált, 478 görög katolikus lelket számláltak. A települést tiszta görög katolikus faluként jelölik. Ugyan két olyan házaspárt tartanak nyilván, ahol az egyik fél római katolikus, ám ez a 84 tiszta görög katolikus család mellett elenyésző kisebbség. A közösség prédikációs nyelve ebben az időben a ruszin. Fényes Elek geográfiai szótára szerint *Falucska, Hacsava, orosz falu, Torna vmegyében,*

közel Szepes és Abauj vármegyékhez, magas hegyek közt, egy mély völgyben: 9 rom., 645 gör. kath. lak.; görög kath. parochiával. Határa hegyes, kősziklás, sovány; őszi gabonát nem igen terem; erdeje fenyves és bikkes; vasbányákban dolgozik. ...(Fényes 1851:II, 5). Tehát ekkor is gyakorlatilag tiszta görög katolikus falunak számít, ahol a lakosság nyelve az akkori szóhasználat szerint orosz, vagyis ruszin. Ám a 19. század végén megjelent vármegye-monográfia szerint *Falucskának 94 háza és 562 görög kath. tót s néhány rutén lakosa van* (Borovszky–Sziklay 1896, 311). Bár a tót népnév nem minden esetben jelent szlovákot, esetünkben a fenti idézet a lakosság erőteljes elszlovákosodására enged következtetni. Az 1938. évi visszacsatolás után készült felmérés szerint a 785 lakosú Áfalucskában 10 magyar, 4 német, 630 szlovák lakos él, kiknek vallási megoszlása a következő: 762 görög katolikus, 14 római katolikus és 9 egyéb (Csíkvári 1939, 166). Az 1991. évi népszámlálás adatai alapján a falu 255 lakosából 190 fő szlováknak, 1 cseh nemzetiségűnek és 64 fő cigánynak vallotta magát. Ugyanekkor 160 görög katolikust, 1 római katolikust írtak össze, 8 fő vallotta magát vallás nélkülinek, 86 esetben a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Az 1993. december 31-i állapotot mutató nemzetiiségi statisztika adatai alapján 158 szlovák, 1 cseh és 66 cigány él a faluban.

A fentiekben idézett források mellett fontos dokumentuma a falu történetének, népéletének – vallási és etnikai viszonyait tekintve is – a községi hivatalban őrzött, szlovák nyelven írott falukrónika. Ez megerősíti a fenti adatokat, de ismeretében jóval árnyaltabb kép alakul ki a faluról. A vallási viszonyokat tekintve megtudjuk, hogy 1952-ben három adventista család élt a faluban, ám a lakosok zöme pravoszláv, akik ugyan 1950-ig görög katolikusok voltak. A görög katolikus egyház rehabilitációjára csak 1968-ban került sor, összefüggésben az 1968. évi csehszlovákiai politikai eseményekkel. 1968. szeptember 10-én a falucskaiak ünnepélyes külsőségek között ismét visszatértek a görög katolikus hitre, amit feltehetőleg valójában sohasem tagadtak meg.

Az etnikai viszonyokra és a nyelvhasználatra is találunk utalásokat a krónikában. Ezekből kitűnik, hogy a nemzetiségi hovatartozás kérdése nem különösebben foglalkoztatta az elmúlt évek során az embereket, de tudatában voltak és vannak bizonyos fokú másságuknak a magyarokhoz, de a szlovákokhoz viszonyítva is. A fentieknek tudható be, hogy az 1948-as reszlovakizáció eseményei nem okoztak különösebb megrázkódtatást, a lakosok mindannyian szlovák nemzetiségűnek vallották magukat. Ám még napjainkban sem beszélhetünk teljes elszlovákosodásról. 1952-ből és az 1980-as évekből származó bejegyzések is arról tanúskodnak, hogy a hacsavaiak egy sajátos nyelvjárást beszélnek. Ez még a recens anyagban is megfigyelhető.

Továbbra is az etnikai viszonyoknál maradvá, az is nyilvánvalóvá válik, hogy cigányok nemcsak napjainkban, hanem ezt megelőzően is éltek Hacsaván. A 18. századi cigányösszeírásokban idevonatkozó adatokat nem találunk. Az viszont biztos, hogy az 1940-es években éltek itt cigányok, ám hogy mennyien, s mikortól, erre a krónikában sincs adat. A helybéliek emlékezete szerint is éltek itt cigányok a második világháború előtti években, akik gyakran zenéltek, cim-

balmuk is volt. Azt már a krónikás jegyezte föl, hogy 1967-ig a cigányoknak csak kb. a fele élt a faluban, a többiek a falu mögötti cigánytelep viskóiban húzták meg magukat. Ám ekkor a helyi nemzeti bizottság jóvoltából megvásárolták az elhagyott falusi házakat, s ezután a cigánytelep felszámolásra került. Ebben az időben tíz cigány család élt itt, ami kb. hetven főt jelentett. Jelenleg is megközelítőleg ennyi a számuk, ami az összlakosságnak mintegy egynegyedét teszi ki. A cigányok nyelvhasználata vegyes. Egymás között többnyire cigányul beszélnek, de kevernek bele szlovák, ruszin, cseh és magyar szavakat, kifejezéseket is. A cigányok közül az elmúlt néhány (öt-tíz) évben sokan elmentek Csehországba, Németországba dolgozni, de akik nem találtak munkát, azokat az utóbbi években igyekeztek az ottani hatóságok visszatoloncolni.

A cigányok mellett szerény számban zsidók is éltek a faluban. A második világháború előtti években zsidó kocsmárosa volt Hacsavának.

Ami a statisztikai adatok áttanulmányozása után a legszembeötlőbb, az a lakosság számának sehol másutt a környéken nem tapasztalható óriási mértékű csökkenése az utóbbi ötven esztendőben: 578-ról (1869) 223-ra (1993). Míg 1952-ben arról ír a krónikás, hogy nagy a lakásínség a faluban, szinte minden házban két család él, ezért a fiatal házaspárok kénytelenek elhagyni szülőfalujukat, néhány évvel később már arról tudósít, hogy a falu a kerületi nemzeti bizottság döntése következtében kihalásra ítéltetett, ezért betiltották az építkezéseket, s a lakosok kénytelenek elvándorolni, főleg Stósz, Alsómecezen, Ájt, Tornát és később már Kassát is választják új lakóhelyként. A későbbiekben a nagyfokú elvándorlást főleg munkahelyhiánnyal magyarázza, bár azzal korábban sem bővelkedett a falu. A lakosság zöme megélhetését messzi idegenben kereste, főleg Csehországban, ahová a férfiak erdei munkára, a lányok pedig általában hotel-szolgáknak szegődtek, s csak évente négy-öt alkalommal jöttek haza, nagyobb ünnepekre, pl. karácsony, húsvét, nagyobb munkákra, mint a széna- és krumpligyűjtés. A nagyfokú munka utáni elvándorlás csak 1968-ban szűnt meg, amikor lehetőségük nyílt a környék új üzemeiben – Tornán és Szepsiben – munkát kapniuk.

A falucskaiak jó kapcsolatban voltak és vannak a környező települések lakóival. Tudatában vannak másságuknak, valamint annak is, hogy a közeli Horvátban is ugyanolyan görög katolikusok élnek mint ők, csak azok magyarok. Legtöbbször a papjuk is közös, napjainkban is a Horvátban élő parókus látja el az itteni egyházi teendőket is, csak míg ott magyarul, itt szlovákul prédikál, miközben a liturgiát ósláv nyelven végzi. Különösen jó kapcsolatuk van az áji magyarokkal. Már csak azért is fontos ez a jó viszony, mivel Falucskáról sokan lehúzódtak Ájba, s ez nemcsak az utóbbi évekre jellemző.

Falucska kétségkívül a vidék legerzártabb települése volt, ahová autóbuszjárat is csak 1974 óta létezik. Ezzel is magyarázható, hogy szinte napjainkig megőrizte néprajzi sajátosságait (Például az öregek még ma is viseletben járnak. A kivétkezés az 1950-es években vált általánossá az akkori fiataloknál – ezt a jelenséget a krónikás az életszínvonal emelkedésével magyarázza. Érdekes módon a lányok amíg Csehországban dolgoztak, nem hagyták el viseletüket, csak

miután férjhez mentek és hazajöttek. Általában falubeliekhez mentek, s utána már nem mentek munkára). Ennek ellenére – vagy talán éppen ezért – napjainkra mégis alapvetően megváltozott, kezd a település üdülőfalu jellegét öltetni. Először 1972-ben jegyezte fel a krónikás, hogy *az utóbbi években az elhagyott faházakba, melyekből a lakók elköltöztek, városiak – általában kassaiak – jönnek, akik itt töltik a hétvégéket és szabadságaik jelentős részét. A falu jellege kezd megváltozni.* Néhány évvel később már 21 hétvégi ház van a faluban, s nagy a kereslet az üres házak iránt. 1984-ben már 36 van belőlük, s számuk évről évre nő. Továbbra is elsősorban kassaiak vásárolnak itt előszeretettel házakat. A falu lakói elfogadják ezt a helyzetet és a jövedvényeket is befogadják. Természetesen ők is alkalmazkodnak a falu értékrendjéhez, még templomba is eljárnak.

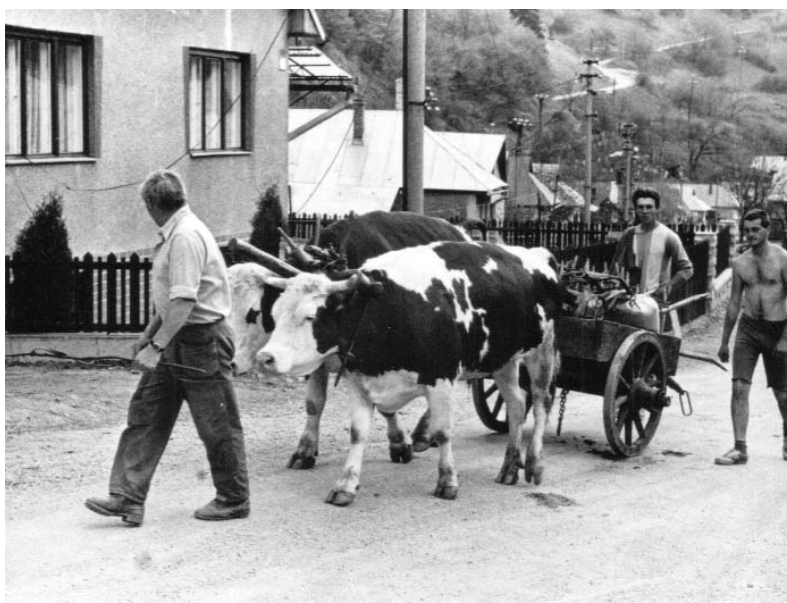
Falucska jellegét tekintve alapvető változásokon megy keresztül, az eredetileg görög katolikus ruszin falu lassan kiöregszik, s a település kezd üdülőfalu jellegét öltetni. Ezen valószínűleg az sem változtat, hogy a legutóbbi évek gazdasági nehézségei következtében néhány család visszaköltözött szülőfalujába, hiszen 1977 óta nincs a faluban iskola, a gyerekek Tornára utaznak autóbusszal. Az óvodát tíz évvel később, 1987-ben szüntették meg, a községi krónika egyik utolsó bejegyzése szerint azért, mert 1987 szeptemberétől már csak hat gyereket íratnak be. Mindezeket összegezve talán nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban Falucska a ruszin kultúra utolsó morzsái tűnnek el szemünk láttára előlünk.

Hacsava vagy Falucska. Görög katolikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Hacsava vagy Falucska. Utcakép. Fotó: Veres András 1993. HOM Fotótár

Hacsava vagy Falucska. Utcakép 1993-ban. Fotó: Veres András 1993. HOM Fotótár

Hacsava vagy Falucska. Lakóház. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Hacsava vagy Falucska. Lakóépületből lett hétvégi ház. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Horváti

Apró település a történeti Torna, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között, majd 1945-től Csehszlovákia része. A falu neve az idők folyamán többször változott: 1773 – *Horváti, Horváthi, Horwaczik*, 1786 – *Horwathi, Horwacschik*, 1808 – *Horváti, Horvátčík*, 1863-1902 *Horváti*, 1907-1913, 1938-1945 *Tornahorváti*, 1920 – *Horvátik, Horváty*, 1927-1938, 1945-1948 *Horváty, Horváti*, 1948-tól *Chorváty*. 1964-ben Újfaluval és Vendigivel együtt *Nová Bodva* néven egyesítették (Seresné 1983, 45; VSOS 2: 320; Majtán 1972, 64). Ebből a közösségből előbb Vendigi lépett ki, majd 1991. szeptember 28-án Horváti is önállósult. Közigazgatásilag ma Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található.

Horváti a középkorban a tornai várbirtok részét képezte. A 18. század elejére lakossága olyannyira lecsökkent, hogy gondoskodni kellett pótlásukról. Az elnéptelenedés és újratelepítés pontos történetét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy 1715-ben 6 jobbágyot, majd 1720-ban 25 háztartást írtak össze Horvátiban (VSOS 2: 320). Egy 1764-ben készült egyházi összeírás szerint 233 lakos élt a faluban, nagy részük görög katolikus vallású volt, 32 lélek, vagyis az összlakosság 14%-a római katolikus (Bodnár 1992a, 370). Az 1806. évi egyházmegyei összeírás adatai szerint, amikor az egyházközség parókusa idősebb Paulovits János volt (akinek fia, ifjabb Paulovits János ez idő tájt a közeli Barakonyban lelkészkedett), a Horvátiban élő görög katolikus lelkek száma 270, ebből gyónásra képes 210. A családfők közül 20 jobbágy és 24 házas zsellér. A községben római katolikusok is éltek ez idő tájt, számukra vonatkozólag sajnos nincs adat. Azt viszont tudjuk ebből az összeírásból, hogy az előző évben 33 tiszta görög katolikus házaspár élt a faluban és 11 vegyes, ahol az egyik fél római katolikus volt. Reformátusokról ez az összeírás nem tesz említést (Udvari 1990, 87). Ezért is tűnnek hihetetlennek a Fényes Elek által közölt adatok, mely szerint *101 római, 294 g. kath., 73 ref.* lakossal bír a falu (Fényes 1851, II: 118). Ugyancsak tévesnek ítélnélhető az az adat is, miszerint 1828-ban 187 ház és 1448 lakója lett volna a falunak (VSOS 2: 320). 1890-ben 54 háza és 281 magyar lakosa volt (Borovszky–Sziklay 1896, 306; VSOS 2: 320), s a görög katolikus egyház felső-borsodi esperesi kerületéhez tartozott (Borovszky–Sziklay 1896, 148). Az 1900. évi népszámláláskor a 289 lakosból 113 római katolikus, 168 görög katolikus, 3 református és 5 izraelita. Tíz évvel később a 259 lakosból 91 latin és 168 görög katolikus. Az 1939-ben megjelent vármegyei szociográfia adatai szerint 246 lakosából 112 római katolikus, 134 görög katolikus (Csíkvári 1939, 211). Az 1941. évi népszámlálási adatok szerint az összlakosság 225 fő, közülük 88 római katolikus, 137 görög katolikus. A legutóbbi, 1991. évi népszámláláskor Horváti még nem volt önálló, adatai Újfaluével közösen jelentek meg, e szerint az 504 lakosból 309 római katolikus, 73 görög katolikus, 58 református, 1 evangélikus, 18 vallás nélküli és 45 személy vallási hovatartozása nem volt megállapítható. Egy 1993. évi statisztikában a két falu már külön szerepel, s Horvátinak 116 lakosa van (Popierová 1994). A lakosság

vallási megoszlása 1994-ben: 61 görög katolikus, 58 római katolikus és 3 református. Mint látjuk, a görög katolikus többség lassan megszűnik. Ez azzal magyarázható, hogy a környéken egyetlen görög katolikus magyar falu sem található (azoktól ugyanis államhatár választja el, ami a házassodást negatív irányban befolyásolja). Ezért az utóbbi évtizedekben kötött házasságok szinte kivétel nélkül vegyesek, ami maga után vonja a falu görög katolikus jellegének megszűnését. A mai határokon belül a környék egyetlen görög katolikus települése Hacsava, onnan viszont – minden bizonnyal a nyelvi korlátok miatt – nem szokás házasodni, erre századunkban nem volt példa, előtte is csak nagyon elvétve.

Horvátiban görög katolikus templom található, mely 1761–65 között épült Ternei Mihály parókus idején. Az eklézsia krónikájából tudjuk, hogy a mostani kőtemplom előtt *patics és sóvényből összetákolt szegény kis templomocska* már volt a faluban, amely szintén görög katolikus volt¹⁴.

Horváti az egyik legrégebbi iskolával bíró települése a vidéknek, egyes adatok szerint a horváti görög katolikus egyház mellett már a 14. században plebánu-si iskola létezett (Borovszky–Sziklay 1896, 396).

Ami a hitközség, illetve a lakosság nyelvhasználatát illeti, erre vonatkozólag az első adatot az 1773. évi összeírás szolgáltatja, mely szerint Horváti görög katolikus parókiával rendelkezik, iskolamestere is van, s nyelvezete a *Ruth. Slav* (Lexicon Locorum 1920. 271). Időben ezt követi az 1806-ból származó egyházmegyei összeírás, mely a görög katolikus közösség prédikációs nyelvét ruszinnak mondja (Udvari 1990, 87). Az 1830-as évek elején is *tisztán orosz, vagyis Slavo-Ruthenica* nyelvhasználat volt jellemző, legalábbis az egyházban. A lakosság azonban kétnyelvű volt, erre egyrészt egy 1833-as híradás utal, mely szerint *a horváthiak magyarul, oroszul egyenlően értenek*, másrészt az, hogy Szamovolszky András – aki 1833–37 között volt parókus a faluban – *volt az első, ki a horváti egyház szószékéről az Isten ígését magyar nyelven is hirdetni megkezdte*. Ha ő magyar nyelven is szolgálta a híveket, ez arra utal, hogy hívei bírták ezt a nyelvet. A nyelvhasználatra vonatkozó következő adat 1877-ből való, amikor még egy országos napilap is foglalkozott az ügygel. Az ügy előzménye, hogy egy országos statisztikai felmérés készült, mely az iskolaköteles gyermekek anyanyelve iránt érdeklődött. Tirpák János, a falu parókusa *ösmervén a történelemből Horváthinak s lakóinak eredetét is meg miután az itteni nép nyelve nem a Kassa vidéki tót nyelv, hanem a csereháti – ruthén – a gyermekek anyanyelvét „orosz”nak jelölte ...* Ez a cselekedet az 1876–77-es orosz-török háború idején Magyarországon „muszka panszlavizmusnak” minősült (Vö. Bodnár 1992a, 372). Hosszas huzavona után Tirpákot utasították, hogy a félreértések előkerülése végett ezután a „ruthén” megjelölést használja ilyen esetekben (A ruszinok népeveiről lásd Udvari 1990, 11-12; 1992, 15-17). Ebben az időben az iskolai oktatás már magyar nyelven folyt. A templomban a liturgia és a

---

14 Cronica Ecclesiae Horvátensis. Írta Mocsár Endre görög katolikus lelkész 1882-ben. Kézirat Horváti egyházi irattárában. Vö. Bodnár 1992a, 372.

pap által elmondott áldozás előtti ima nyelve ósláv volt, ám a nép magyarul énekelt, az áldozási verset, az *Üdvözlégyet* és az oltári szentséget is magyarul mondta.

Az evangéliumot a pap óslávuul énekelte, de magyarul megismételte és a szentírást is mindkét nyelven olvasta¹⁵. Mindezek az erőteljes magyarosodás jelei. Tiszta magyar környezetben hamar kétnyelvűvé váltak, vagy már eleve a kétnyelvűség állapotában érkeztek ide? Ezt a kérdést ma már nehéz lenne megválaszolni. Az viszont nyomon követhető, hogy a kétnyelvűség nagyjából a 19. század végéig tartott. A 19. század második felében fokozatosan a magyar nyelv használata került előtérbe, s kb. a 20. század elejére nyelvében teljesen magyarrá lett. Ám a népi kultúra egyes rétegeiben napjainkig fellelhetők azok az elemek, amelyek utalnak az idegen eredetre, bár ezek inkább a vallással hozhatók összefüggésbe, mintsem a nemzetiségi hovatartozással. Horváti lakói ma magyaroknak tartják magukat. Erre a helyszíni gyűjtéseken túl a legújabb statisztikák is bizonyítást szolgálnak¹⁶.

Horvátiban – hasonlóan a környező települések többségéhez – évszázadokkal ezelőtt is élt egy-két cigány család. Valószínűleg nem telepedtek le állandó jelleggel, feltehetőleg vándorló életmódot folytattak, ennek tudható be, hogy az anyakönyvekben csak századunkban találunk rájuk vonatkozó bejegyzéseket. Ám hogy már ezt megelőzően is megfordultak a faluban, erre a különböző korokból származó cigányösszeírások szolgálnak bizonyítékkal. Ezek szerint 1768-ban Georgius Rigó nevű mester és zenész cigányt írták össze Horvátiban, aki még 1773-ban is itt élt családjával, két fiával és két lányával, akiről azt is megtudjuk, hogy parasztoknak szokott zenélni. 1854-ben Szedlitzki György bíró adat-szolgáltatása alapján tudjuk, hogy az idő tájt két cigány élt a faluban: a 38 éves barkai születésű Bostsány János, a helység kovácsa és Balaji János mester ember, képes és kétkezi munkás¹⁷. Az 1903. évi születési anyakönyvben Oláh Mária Vendigiben élő, tiszaderzsi származású teknős cigányra és Oláh Borbála nádaskai cigányra vonatkozó bejegyzéseket találunk. Az 1917. évi születési anyakönyv bejegyzése szerint *Szedliczki Mária gk. zsellér vadházasságban él Lakatos Károly cigánnyal*¹⁸. Ennek a Lakatos Károlynak még él az emléke a faluban. Az elmondás szerint a szülei vándorcigányok voltak, őt a falu határában, a Várhegy-gödörben hozta világra édesanyja, így Horvátiban keresztelték. Amikor a cigányoknak le kellett telepedniük, mindegyiknek oda kellett visszamennie, ahol anyakönyvezték, így került ő Horvátba. A vándorcigányok között zsebmetszők is voltak, Lakatos is ügyes kezű zsebmetsző hírében állt. Ő maga is mesélt erről történeteket, így például Masaryk temetésén szerzett élményeit,

---

15 Canonica Visitatio 1877. szeptember 16-17. Horváti egyházi irattárában.

16 Az 1993. évi nemzetiségi statisztikai felmérés szerint a 116 lakosból 109 vallotta magát magyarnak, 7 pedig szlováknak. Lásd: Popierová 1994.

18 Kassai járási levéltár Horváti gk. egyházi anyakönyve III. kötet 1889-1945.

17 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

tapasztalatait és zsákmányának gazdagságát. Mint mondta, tíz Masaryknak kelene meghalnia, akkor neki nem lenne gondja. Napjainkban is él a faluban egy cigány család, de mint mondják, *ezek rusznyákok, a szövetkezet idejében jöttek ide dolgozni.*

Valamikor a 20. század elején zsidók is éltek a faluban, két síremlék még ma is látható a falu szélén a Mélyút partján. Az 1940-es években már nem voltak a faluban zsidók, így innét egyetlen családot sem deportáltak.

Horvátira is jellemző volt az Amerikába irányuló kivándorlás. Erre a recens anyagban is gyűjthető emlékeken kívül bizonyosságul szolgálnak az anyakönyvekben található bejegyzések. 1889–1913 között számos erre vonatkozó adatot találunk a születési anyakönyvekben¹⁹. A magyarországi kitelepítések és csehszági deportálások Horváti lakóit nem érintették, bár néhány család Magyarországra való telepítését innen is tervezték²⁰. Oroszországi kényszermunkára egy főt, az újfalusi születésű, Horvátiban élő Köteles Gyulát vitték el 1945. január 2-án. Nem tért vissza, ott vesztette életét.

Horváti mai helyzetét elemezve elmondható, hogy a falu szinte teljesen elöregedett. Óvoda, iskola nincs a faluban, a gyerekek a 2-3 km-re fekvő Újfaluba járnak autóbusszal. Kevés a gyerek, hiszen két-három család kivételével mind nyugdíjasok élnek itt. A fiatalok Újfaluba, Tornára, Szepsibe költöztek, elvértve maradtak csak a faluban. A község szemünk előtt zsugorodik össze, fogy el, ha csak valami meg nem állítja, vagy meg nem fordítja ezt a folyamatot.

---

19 Kassai járási levéltár Horváti gk. egyházi anyakönyve III. kötet 1889-1945.

20 *Otthonról, Horvátiból minket is ki akartak telepíteni 50 kilós csomaggal, de aztán nem vittek.* Adatközlő: Gyenes Ilona, sz. 1940 (Horváti születésű, 1961-ben Zsarnóra ment férjhez).

Horváti. Görög katolikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Jablonca

Kisközség a Szilicei fennsík délkeleti részén, a Torna patak forrásvidékéhez közel, a történeti Torna, majd Abaúj-Torna vármegyében. Az 1920–38 közötti években és 1945-től Csehszlovákiához tartozott. Napjainkban közigazgatásilag a rozsnói járás része, hivatalos megnevezése 1948-tól *Silická Jablonica* (Seresné 1983, 192).

A középkorban a pelsőci Bebekék tulajdona volt, a 16. század közepétől a tornai uradalom részét képezte. Az 1773. évi helységnévtár tanúsága szerint még sem parókiával nem rendelkezett, sem iskolamestere nem volt (Lexicon Locorum 1920, 271). A falu lakói feltehetően a környező települések lakóihoz hasonlóan hamar áttértek a református hitre. Lükő Béla szerint a 17-18. század fordulóján Jabloncát tisztán reformátusok lakták (Lükő 1884, 8). II. József Türelmi Rendeletének megjelenése (1781) után két évvel parókiát és iskolát építettek. Ebben az időben Jablonca – Almással együtt – a körtvélyesi anyaegy-

házhoz tartozott²¹. 1789-ben felépítették templomukat (Jablonca 1963., VSOS 3:30; Kováts J. 1942, 539), és Jablonca önálló anyaegyházzá alakult²². Fényes Elek szerint Jabloncán 91 katolikus, 503 református és 5 zsidó lakott. Ekkor már a református mellett katolikus templommal is rendelkezett. Mindkét templom napjainkban is megvan, bár a katolikus nagyon rossz állapotban látható. A református templomot a közelmúltban kívülről felújították. Új református parókiát is építettek, melynek 1994 nyarán volt az avatása. A lelkész is akkor került a faluba, ő látja el a lucskai és barkai gyülekezet szolgálatát is. Katolikus plébános a második világháború óta nem él a faluban, napjainkban is az almási esperes látogatja a kis számú katolikus gyülekezetet. A Felvidék visszacsatolásakor 69 római katolikus, 488 református, 1 görög katolikus és 25 egyéb vallású lakosa volt (Csíkvári 1939, 188). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a 308 lakos közül 237-en vallották magukat reformátusnak, 5-en evangélikusnak, 36 volt a római katolikusok, 2 a görög katolikusok száma, 12 fő esetében a vallási hovatartozás nem volt megállapítható, 16 fő pedig vallás nélkülinek mondta magát. Hogy ebben az összeírásban melyik rovatban szerepel az a néhány fő, akiket a faluban hívőkként tartanak számon, azt csak sejteni lehet. Az viszont valós ténynek látszik, hogy Jabloncán a környező települések között talán legkorábban tűnt fel egy új vallás, melynek híveit baptistáknak vagy hívőknek nevezik. Recens adatok alapján valószínűnek tűnik, hogy ezt a vallást a tengerentúlról hozták magukkal a kivándorlók, majd néhány év után hazatérők – ilyenek pedig bőséggel akadtak, majdcsak minden családból kiment valaki, ha nem Amerikába, akkor Kanadába vagy Franciaországba. A visszaemlékezések szerint *az öreg Jakab Danyi bácsi volt az első, ő hozta az új vallást Amerikából. Jakab Danyi bácsi prédikált is esténként, házaknál. Századunk első negyedében 6-10 baptista család élt a faluban. Imaházuk is volt, ahol nemcsak a helybéli baptisták gyűltek össze, de sokan jöttek a környékről is. Népes gyülekeztük volt, fúvószenekaruk, ún. „rezesbandájuk” is működött. Az 1907-ben született Icsó László kb. 26 éves korában keresztkedett meg. Szülei is e vallás követői lettek még az ő gyerekkorában, mert apja jó barátságban volt Jakab Danyi bácsival. Ők is, meg a többiek is a faluból reformátusok voltak előtte. Az 1913-ban született Icsó Lászlóné Sebő Ilona visszaemlékezése szerint szülei is hívők voltak, már baptistaként keltek egybe 1912-ben. A baptisták felnőtt korban keresztkednek. Itt a faluban a malomnál levő gátnál, vagy Almás határában a Torna patakban szoktak megkeresztkedni. Ez az esemény nemcsak az egyháztagok, de az egyéb felekezetű falubéliek számára is emlékezetes esemény volt. Ma már csak az Icsó-házaspár vallja magát Jabloncán baptistának, a többiek kihaltak, a fiatalok pedig elköltöztek. Icsóéknak is öt gyermekük van, mindannyian máshol élnek. A mai helyzetet vizsgálva elmondható, a falu elfogadja, hogy ők baptisták, de a visszaemlékezések szerint nem volt ez mindig így. Volt idő,*

---

21 A körtvélyesi református egyházi irattárban Rákay Sándor: Körtvélyes. Gépirat.

22 A körtvélyesi református egyházi irattárban Rákay Sándor: A körtvélyesi parókai felújítására írott ünnepi beszéd. Gépirat.

amikor az egész falu megtámadta a gyülekezetet, meggyújtották a baptisták szénaboglyait a réten, pincéit a szőlőhegyen. De a háború óta már nincs ellenségeskedés, békében él a falu. A negyvenes évek után már a református-katolikus vegyes házasságot sem tiltották, de azért nem volt túlságosan gyakori. A vegyes házasságban élők gyakran mindkét templomba eljártak. A reformátusok, katolikusok, baptisták mellett zsidók is éltek a faluban. Erről tanúskodik egy, a kassai járási levéltárban található összeírás, amely hat családot, összesen 38 személyt említ. Az említett családfőeknek egyike sem jabloncai születésű, ketten Borsod megyéből, egy-egy Abaújból és Zemplénből, egy pedig a közeli Görgőről került a faluba. A hatodik a lengyelországi Lembergben született, de akkor már 28 éve élt Magyarországon, s ebből 12 évet Jabloncán, bár letelepedési engedélye ennek ellenére nem volt. Egy kivételtől eltekintve a többiek is hosszabb ideje éltek a faluban, az egyikük – az 50 éves Rót Lőrinc – még gyerekként, 44 éve került ide. A hat családfőből négy kocsmáros, egy asztalos, egy pedig kereskedő volt²³.

Jablonca nemzetiségét tekintve – a település neve ellenére – egyértelműen magyar falu, ezt a különböző összeírások is igazolják. Az 1773. évi helységnév-tár a falu lakóinak nyelvezetét *Hungarica* megjelöléssel illeti (Lexicon Locorum 1920, 271). Fényes Elek is magyar faluként említi (Fényes 1851, II: 143). A 19. század utolsó éveiben kiadott vármegye-monográfiában is ez olvasható: *nevéről ítélve tót eredetű falu lehetett, ma tiszta magyar* (Borovszky–Sziklay 1896, 308). Az 1938-as összeírás szerint a falu 583 lakosa kettő kivételével magyar anyanyelvű (Csíkvári 1939, 188). Az 1991. évi népszámlálás adatait nézve a 308 lakosból 296-an vallották magukat magyarnak, heten cigánynak, négyen szlováknak, egy pedig ukránnak. Ezek az adatok megfelelnek a valóságnak, mert helyszíni gyűjtésem során az ott lakók is magyar faluként jelölték meg Jabloncát, ahová valahonnan Póstyén mellől költözött be egy szlovák család, akik nem igen beszélnek magyarul, de a gyerekek a falubeli gyerekektől már megtanultak, azok kétnyelvűek. Él továbbá a faluban egy cigány család is, akik a szövetkezet alkalmazottai, a falu végén levő házukat is attól kapták, valamikor a kovács lakott ebben a házban. Ők pásztorkodással foglalkoznak, rendes emberek. Levéltári forrásokból tudjuk, hogy Jabloncán már ezt megelőzően is éltek cigányok. Egy 1768-ból származó latin nyelvű összeírás Mathias Kuru nevű kovácsot, feleségét (Rebeca Ruszó) és gyermekeit (Georgius, Andreas és Rebeca) sorolja fel, akik mindannyian helvét hitvallásúak. Egy másik, ugyanebből az évből származó dokumentum Mathias Kore és Joannes Kore nevű kovácsokat említi. Egy 1773-ból való összeírás Joannes Kore kovácsot, két fiát és egy lányát, valamint Georgius Kuru kovácsot, aki paraszti munkát is végez, és két fiát sorolja fel. 1854-ben Krusovszky Pál jegyző jelentése alapján tudjuk, hogy a jabloncai cigányok az idő tájt pásztorkodással foglalkoztak²⁴.

23 Izraeliták névsora Torna vármegye. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

24 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

A második világháború elvonulása után néhányan menekülni voltak kénytelenek a faluból, mint például Striminszki Lajos, akinek a háborúban katonaként „rangja volt”, szakaszvezető volt a magyar hadseregben. Az üldözés elől átszökött Szögligetre a bátyjához, s néhány hét múlva tért csak vissza falujába 1945 tavaszán. Két másik társának, Csobádi Istvánnak és Csikó Józsefnek viszont nem sikerült elbújniuk, őket Tiszakécskére vitték munkaszolgálatra. Oroszországi kényszermunkára a visszaemlékezések szerint két férfit, Cseh Sándort és Kovács Lajost hurcolták el. Csak háromnapos munkára gyűjtötték őket, aztán 4-5 év után jöttek haza. *Az egyik 16 éves volt, ő nem is volt katona. A másik katona volt, szökött haza, elfogták, úgy hurcolták el. Egy birtokomban lévő összeírásban – Elhurcoltak névsora falvak és nevek szerint – Miller Sándor neve szerepel*²⁵. További deportálások, kitelepítések nem voltak a faluból, így sem Magyarországra, sem Csehszágba nem vittek el embereket, családokat. Ezt egyesek azzal magyarázzák, hogy *olyan komisszár volt, Pavlina nevezetű szlovák ember, ide nősült a faluba, aki nem engedte, hogy elhurcolják a népet*. Néhány fiatal ugyan elment Csehszágba dolgozni, de ők maguktól mentek, senki nem kényszerítette őket.

Jablonca napjainkban az elöregedő falvak közé tartozik, sok lakatlan ház akad itt. Mivel a település gyönyörű fekvésű, az utóbbi években kezd elterjedni, hogy kassai családok hétvégi házat vásárolnak a faluban. Jelenleg két kassai családnak van itt háza, ők szlovákok, de magyarul is beszélnek. A helyi lakosság túlnyomórészt idős, nyugdíjas, fiatalok nagyon kevesen vannak. Közülük sokan elköltöztek Rozsnyóra, mert itt nem lehetett építkezni. Ennek következtében gyerek is kevés van a faluban. Óvodába nyolcan-tízen járnak, ezért az óvoda csak délig üzemel, délben a gyerekek hazamennek. Az iskolai oktatás 1971-ben szűnt meg, azóta a gyerekek a szomszédos Almásra járnak magyar iskolába. A falu lakói megkeseredett, bezárkózó embereknek tünnek ottjártamkor. A beszélgetések során többen is fölhozták, hogy gyűlölet él a faluban, kihalt az emberekből a szeretet. Szomorú látványt nyújtott a rendkívül rossz állapotban lévő katolikus templom. Bár a falu jövőjét illetően némi reménnyel kecsegtet a református gyülekezetnek az építési és felújítási munkálatok során megvalósult összefogása. Sokan az új lelkesítő tevékenységét tekintve mégis bizakodva néznek a jövőbe.

Jánok

Népes település a Bódva és a Kanyapta összefolyásának közelében a történeti Abaúj, Torna és Borsod megyék határában. A falu előbb Abaúj vármegye cserhádi járásához, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegye tornai, 1938–45 között cserhádi járásához tartozott. A trianoni döntés következtében 1920–38 között, majd 1945-től ismét Csehszlovákiához csatolták (Seresné 1983, 193). Jelenleg

---

25 A dokumentumot a Csemadok rozsnyói irodájában bocsátották rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

Szlovákia része, 1960-ig a szeptsi, ezt követően a Kassa vidéki járáshoz tartozik. Hivatalos neve *Janík* (VSOS 1: 508). Közvetlenül a szlovák-magyar államhatár északi oldalán fekszik, Magyarországról Perecsével, Krasznokvajdával, Keresztével, Pamlénnnyel és Viszlóval határos (Szanyi 1973).

A település a történelem folyamán többször elnéptelenedett. 1715–20-ban csupán két adófizetőt írtak itt össze, 1772-ben a források 9 gazdát és 4 zselélt említenek (VSOS 1: 508). Tizenöt évvel később, 1787-ben már 46 adófizetőről tesznek említést (Szanyi 1973). 1828-ban 122 háza és 908 lakosa volt a falunak, majd az ezt követő évektől a hivatalos statisztikák szerint ez a szám soha nem csökkent 500 alá, 540 (1880) és 856 (1941) között mozgott. Az 1991. évi népszámláláskor 625 lelket számláltak.

Jánok lakosságának vallási megoszlását vizsgálva elmondhatjuk, hogy zömében római katolikusok lakják, akiknek templomuk és parókiájuk is van. Templomuk még a 14. században épült, melyet 1767-ben újjáépítettek (VSOS 1:508; Borovszky–Sziklay 1896, 305; Antal 1939, 189). Emellett egyéb felekezetűek is élnek a faluban. Az 1773-as helységnévtár adatai szerint Jánok parókiával nem rendelkezett és iskolamestere sem volt (Lexicon Locorum 1920, 5). Egy 1806. évi összeírás szerint Jánokon nagy számú (63 főből álló) görög katolikus közösség volt található, akik a kányi anyaegyház filiájaként Kovalitzky András hívei voltak. Ebben az időben római katolikusok és reformátusok is éltek a faluban, a római katolikusoknak káplánjuk is volt helyben. A tiszta görög katolikus házaspárok száma 6 volt, zömében (16 esetben) az egyik fél római katolikus hitvallású, 1 házaspár esetében pedig református volt (Udvari 1990, 87). Ez utóbbi párosítás ugyancsak ritkán fordul elő. Fényes Elek közlése szerint 787 római, 14 görög katolikus, továbbá 7 evangélikus, 37 református és 53 zsidó lakosa volt a falunak (Fényes 1851, II:147). 1938-ban 775 római katolikus, 57 görög katolikus, 37 református, 4 evangélikus, 10 izraelita és 4 egyéb felekezetű lakos élt Jánokon (Csíkvári 1939, 189). A legutóbbi, 1991-es hivatalos népszámláláskor 533 fő vallotta magát római katolikusnak, 1 pravoszlávnak, 24 volt a görög katolikusok, 6 az evangélikusok, 9 a reformátusok száma, 5-en egyéb felekezetűek, 14-en vallás nélküliek, 33 fő esetében pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Mint a fenti adatokból kitűnik, a 19. század közepén népes zsidó közösség élt a faluban, akik olykor egyébként falubéli katolikusokkal is összeházasodtak. Erre vonatkozó adatokat a *Jánoki Szent Egyház Anyakönyvében* találunk²⁶.

A nemzetiségi viszonyok alakulását vizsgálva elmondható, hogy Jánokot az 1773-as helységnévtár magyar faluként említi (Lexicon Locorum 1920, 5). Mint az az 1806. évi egyházmegyei összeírásból kiderül, a 19. század első éveiben a görög katolikus közösség prédikációs nyelve a ruszin volt Jánokon (Udvari 1990, 87). A 19. század közepén és végén megjelent források magyar faluként

---

26 Kassai járási levéltár Jánoki Szent Egyház Anyakönyve (r.k.). Például 1837. és 1840. évi bejegyzések a születési anyakönyvben.

említik (Fényes 1851, II:147; Borovszky–Sziklay 1896, 305). 1938-ban a 844 magyar lakos mellett 1 német, 13 szlovák, 1 rutén és 28 egyéb anyanyelvű lakosa volt (Csíkvári 1939, 189). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 424 fő vallotta magát magyarnak, 196 szlováknak, 2 cseh, 2 ukrán nemzetiségűnek. Egy 1993. évi nemzetiségi statisztika szerint 400 magyar, 149 szlovák, 2 cseh és 2 egyéb nemzetiségű lakos él a faluban (Popierová 1994). Mint a fenti összeírásokból kitűnik, a 19. század elején nagyszámú ruszin nyelvű görög katolikus közösség élt a faluban. A század közepére számuk erősen lecsökkent, de a 20. század 30-as éveire ismét földuzzadt. Ez az időszak még él a ma élők emlékezetében, így recens adatok alapján tudjuk, hogy több hacsavai család is beköltözött a faluba²⁷. A hacsavaiakról tudjuk, hogy ruszin származásúak, de erősen szlovákosodnak. Jánokra kerülve természetes módon nem a számukra teljesen idegen magyar nyelvet vették át, hanem az anyanyelvükhöz közel álló szlovákot, annál is inkább, mivel hivatalosan úgyis szlováknak tartották őket. A statisztikákból ugyan nem derül ki, de a recens gyűjtés nyomán tudjuk, hogy Jánokra lengyelek is érkeztek²⁸. Ez még az első világháború előtti években, feltehetően a századforduló éveiben történt. Úgy öt-nyolc lengyel család telepedett itt le, akik a rzeszówi járásban levő Lubeňát hagyták ott az ottani szegénység miatt. Jánokon megélhetést, munkát találtak, általában zsidóknál szolgáltak. A lengyelek nagyon összetartottak, eleinte főleg egymás között házasodtak. A második világháborút követően néhányan visszatelepültek Lengyelországba. Az itt maradtak leszármazottai már általában szlovákok, de imádkozni azért még a legfiatalabbak is tudnak lengyelül. A ruszinok és lengyelek leszármazottai mellett szlovákok is élnek Jánokon, akik a második világháború utáni időszakban kerültek ide, mint pl. a vízűgy vagy a határőrség alkalmazottai. Egy cseh nemzetiségű is számon tart a falu, a fodrásznőt, aki vegyes házasság révén került ide.

A felsoroltakon kívül cigányok is élnek a faluban, napjainkban egy, a Bimbó család, de nem vallják magukat cigányoknak. Egymás között magyarul beszélnek. Az egyházi anyakönyvekből tudjuk, hogy az elmúlt évszázadokban is éltek cigányok Jánokon²⁹.

27 A ma is Jánokon élők közül ilyenek pl. a Karčák és a Džerenga családok (Adatközlő: Banko Ibolya 1956).

28 Pl. Stochla, Wrobel, Kiernos, Wažibok családok (Adatközlők: Begala Ilona 1925, Kötelesné Stochla Ilona 1930, özv. Demkoné Stochla Mária 1926).

29 Járási levéltár Kassa. Jánoki Szent Egyház Anyakönyve (r.k.).

Kereszteltek anyakönyve:

1827. április 28. Sára, szülők Andreas Legény és Sára Horváth zingari

1829. február 11. Josephus, szülők Antonius Horváth és Elisabeth Kiss zingar pleb.

1833. október 18. Ladislaus - zing. szülők Jos. Horváth és Maria Kiss

Halotti anyakönyv:

1841. február 6. Horváth Antal 37 éves kóborló cigány

1845. november 9. Erzsébet 18 éves cigány

1846. december 8. Theréz csecsemő cigány

1847. január 24. Berki Erzsébet csecsemő cigány

A népszámlálások adatait vizsgálva látjuk, hogy zsidók is éltek a faluban. A zsidók köztudottan elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak. Viszonylag magas számarányuk talán összefüggésbe hozható a ténnyel, hogy Jánok központi fekvésű településnek számított, hiszen a Szikszót Szepsivel összekötő megyei jelentőségű főút Jánok határában húzódott, s ezáltal a falut bekapcsolta az országos jelentőségű kereskedelmi utak hálózatába (Szanyi 1973). A trianoni döntést követően meghúzott határvonal viszont ezen útvonal jelentőségét abszolút mértékben megszüntette. Talán ez az oka annak, hogy az 1930-as években már csak 10 izraelitát írtak össze Jánokon. Ez két családot jelent, akiket a zsidótörvény rendelkezései értelmében gettóba vittek. Senki nem jött vissza közülük.

Mint a fentiekből is kiderül, a falu biztos megélhetést nyújtott lakóinak, sőt idegenek is szívesen telepedtek meg itt. Valószínűleg ezzel is összefüggésbe hozható, hogy Amerikába is csak mintegy tíz családból vándoroltak ki, akik jó részt mind visszatértek. Ezért is sorolhatták föl Jánokot a 19. század végén megjelent vármegye-monográfiában azon helységek között, melyeknek szaporodása megfelel az országos átlagnak (Borovszky–Sziklay 1896, 368).

A második világháborúban nemcsak zsidókat deportáltak. A Vörös Hadsereg által tíz jánoki magyar fiatalember elhurcolására is sor került. A reszlovakizáció idején néhány családot Magyarországra telepítettek, helyükre magyarországi szlovák családok költöztek. Beilleszkedtek a faluba, leszármazottaik ma is itt élnek, nemzetiségüket tekintve nagyrészt magyarok. Csehországi kényszermunkára innét nem vitték el a lakosokat, de a bevonuló katonákat büntetőtáborokba helyezték, bányákban kellett dolgozniuk. A fiatalok közül többen önként vállaltak munkát a csehországi iparvidékeken.

Jánokon a második világháború utáni időszakban két iskola működött, egy magyar és egy szlovák. 1978-ban a magyar iskolát megszüntették, mert kevés volt a jelentkező. Azóta aki magyar iskolába akarja járatni a gyermekét, az a közeli Szepsibe vagy a szomszédos Péderbe küldi. Negyedikes koruktól mindenképpen utaznak a gyerekek, mert helyben csak 1-3. évfolyam van. Óvoda viszont magyar nyelvű működik a faluban, ahol a szülők kérésére szlovákul is tanulnak a gyerekek. Azt nem szeretnék, hogy megszűnjön a magyar óvoda, hiszen odahaza a családok többségében magyarul beszélnek, kevés olyan gyerek van, aki otthon tanul meg szlovákul. A templomban a szentmisék magyar nyelven folynak. A hangosbemondóban mindkét nyelven hirdetnek, magyarul kétszer, szlovákul egyszer. Maguk az ott lakók úgy tartják, hogy Jánok magyar falu, de a környező településekhez viszonyítva nagyon el van szlovákosodva. Ennek okára az előzőekben részletesen feltárt történelmi háttér magyarázattal szolgál. Nemzetiségi ellentétek nem voltak és ma sem tapasztalhatók a faluban, a különböző nemzetiségű emberek békésen megférnek egymás mellett.

Jászó

Mezőváros Szepsitől északra, Kassától nyugatra a Bódva vize mellett, a történelmi Abaúj, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között, majd

1945-től Csehszlovákia része (Seresné 1983, 196-197; VSOS 1:515). Jászóhoz tartozott *Pocskaj*, *Hetény* és *Luciabánya*. Ezek közül Hetényt Debrődhöz, Luciabányát Mecenzéfhez csatolták. Pocskajon (vagy régi nevén *Ferenctelepen*) a fafeldolgozó üzemmel szemben egymás mellett öt lakóház áll az út keleti oldalán. Jászó teljesen egybeépült *Jászóváraljával*, a két települést 1949-ben csatolták össze, szlovák neve *Jasov*. Napjainkban Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található. Jászó barlangjáról és premontrei rendházáról ismert. Ez utóbbi néhány évtizeden keresztül öregek otthonaként működött. Az 1989-es fordulat után ismét a *fehérpapok* birtokába került, s rendházként üzemel, fokozatosan leépítve a korábban ellátott funkciót.

Jászót a források egyértelműen katolikus településként említik. Az 1773. évi összeírás mint katolikus parókiával és egy iskolamesterrel bíró magyar nyelvű mezővárost említi (Lexicon Locorum 1920, 5). 1806-ban a római katolikus többség mellett négy görög katolikus lelket számláltak, akik mindnyájan egy családhoz tartoztak. Ez a csekély számú görög katolikus közösség a szesztai anyaegyházhoz tartozott, ahol az idő tájt Simonics János teljesített szolgálatot (Udvari 1990, 88-89). A 19. század közepén Fényes Elek azt írja, hogy 1592 katolikus lakja a várost (Fényes 1851, II: 152). A 19-20. század fordulójának krónikása szerint *Jászó városát alig lakja 1400 lélek, kik néhány zsidó családot leszámítva, mind katolikusok és a rozsnyói egyházmegye főhatósága alá tartozó premontrei plébános lelkipásztorsága alatt állnak* (Borovszky–Sziklay 1896, 333). Alább külön megemlíti Jászóváralját, melynek *sem temploma, sem iskolája, sem boltja*. A lakosság vallási hovatartozásáról ugyan nem szól, de feltételezhetjük, hogy nagyrészt katolikusok lehetnek, mert *jobbára a prépostság alkalmazottjai* (Borovszky–Sziklay 1896, 334). Mint a Csíkvári által szerkesztett összefoglaló műből kiderül, Jászón 1920-ban 1287, többségében római katolikus személy élt. Az 1930-as évek végén – a hozzá tartozó Luciabányával együtt – 1958 főre emelkedett a lakosok száma, akik közül 1765 római katolikus, 41 görög katolikus, 15 református, 72 evangélikus, 4 görögkeleti vallású, 63 pedig izraelita (Csíkvári 1939, 189). Ugyancsak külön említi Jászóváralját a hozzá tartozó Ferenc-teleppel, ahol az ott élő 301 lakosból 282 római katolikus, 5 görög katolikus, 5 református, 3 evangélikus, 6 pedig izraelita (Csíkvári 1939, 190). A legutóbbi népszámlálási adatok szerint Jászó 2393 lakosából 1578 a római katolikus, 61 görög katolikus, 22 református, 12 evangélikus és ugyanennyi pravoszláv, ketten egyéb vallásúak, míg 373 fő vallotta magát vallás nélkülinek, és 333 személy esetében a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Jászón napjainkban két templom található, az egyik a városban, a másik a rendház mellett van. Mindkét templomban a rendbéli *fehérpapok* miséznek.

A vallási adatok után tekintsük át az etnikai összetételre vonatkozó adatokat is. Az 1773-as összeírás lakosságát magyarnak említi (Lexicon Locorum 1920, 5). Az 1806. évi egyházmegyei összeírásból tudjuk, hogy az itt élő görög katolikus közösség prédikációs nyelve a magyar volt (Udvari 1990, 89). A 19. század folyamán tiszta magyar település volt (Fényes 1851, II: 152; Borovszky–Sziklay 1896, 333), ám mint megtudjuk, *kiejtésükön azonban nyoma*

van a szomszéd németek és tótok hatásának (Borovszky–Sziklay 1896, 333). 1920-ban a város lakói 94,5%-ban magyarok, mintegy húsz évvel később – a hozzá tartozó Luciabányával együtt – 1731 magyar, 71 német, 142 szlovák és 14 egyéb nemzetiségű élt a településen. A külön említett Jászóváralján – a hozzá tartozó Ferenc-teleppel együtt – 266 magyar, 10 német, 23 szlovák és 2 egyéb nemzetiségű lakos élt abban az időben (Csíkvári 1939, 189-190). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 1814 szlovák mellett 463 magyar, 88 cigány, 8 német, 8 ukrán, 4 ruszin, 4 cseh és 3 orosz élt Jászón. A két évvel később készült nemzetiségi felmérés eredménye: 1714 szlovák, 455 magyar, 213 cigány, 7 német, 6 cseh, 6 ruszin, 3 orosz, 1 ukrán és 11 egyéb vagy meg nem határozott nemzetiségű lakos (Popierová 1994). A két utóbbi számsorban lényeges változást csak a cigányság számarányának emelkedése jelent, ami természetesen csak a statisztikát vizsgálva jelent ily mértékű emelkedést, mert a valóságban korábban is több száz cigány élt Jászón. A fenti képet mutatja a statisztika. S hogy miként vélekednek erről a kérdésről az ott lakók? Lássunk néhány véleményt: *Cigányok éltek sokan háború előtt is, most is sokan vannak. Nem fogadja be őket a városi lakosság, most sem bent laknak a városban, hanem kint a Mecenzéf felé vezető út mellett, új házakban* (Kötelesné Takács Ilona, sz. 1933). *A falunak kb. 30%-a cigány, külön élnek, csak lopni jönnek be a faluba. Voltak zenészek is közöttük, de azok kihaltak. Sanyi cigány még Horthy Miklósnak is húzta a várban, a hegedű a háta mögött, úgy húzta!* (Bodnár László, sz. 1926).

A visszaemlékezések szerint zsidók is éltek Jászón. Volt közöttük fogász, szabó, bőrös, legtöbbjük azonban kereskedésből élt, üzlettel rendelkezett. Őket mindannyiukat elhurcolták, egyetlen fiatalember jött vissza a háború után, de aztán ő is elment, most Prágában él.

Az amerikai kivándorlás is jellemző volt a településre, bár a Borovszky-féle vármegye-monográfia szerint a századfordulót megelőző években Jászó azon kevés városok közé volt sorolható, ahol a lakosság száma növekedett (Borovszky–Sziklay 1896, 369). Ennek ellenére a megkérdezettek mindegyikének családjában volt rá példa, hogy a tengerentúlon kerestek jobb megélhetést³⁰.

---

30 *Nekem is volt kint egy nagynéném Kanadában* (Kötelesné Takács Ilona, sz. 1933). *Amerikában voltak kint sokan. Az 1920-as években az én keresztapámnak a bátyja is kiment, Washingtonban volt neki mézsárszéke. Hornyák Jani bácsi is kint volt, ő is mézsáros volt, nála segédeskedett, de ő aztán visszajött* (Bodnár László, sz. 1926). *Az én apám is volt Amerikában, Clevelandben, a nagynénimék is ott vannak, voltak, kettő is, az első világháború előtti években mentek még ki. Az egyik nővérem is ott volt, Clevelandben, gazdag magyar családok gyerekeit tanította magyar szóra. 1917-ben ment ki, 15 évesen. Ott volt 9 évig, akkor hazajött, de vissza is akart menni, megvolt a hajójegye. Mama rimázkodott, hogy ne menjen, hát maradt. Apám vasmunkás volt egy gyárban, földet vett a pénzen, mikor hazajött* (Pásztor Béláné Bobko Anna, sz. 1923).

A 20. század első harmadában Amerikába mentek önként az emberek, a negyvenes években kényszerítették őket szülőföldjük elhagyására. A visszaemlékezések szerint Jászóról civileket nem vittek oroszországi kényszers munkára, csak katonafoglyokat. A mellékletekben látható deportáltak névsorából kiderül, hogy tíz jászói illetőségű fiatalembert hurcoltak el 1945 januárjában-februárjában, akik közül egy szlovák, kilenc magyar nemzetiségű volt. Csehországi deportálásokra nem került sor, de mivel itt nem volt munka, az ot-tani gyárakba pedig kellett a munkaerő, többen is elmentek önként.

A háború után néhány családot Magyarországra telepítettek, *mert magyarok voltak*. Az tény, hogy Jászón a környező szlovák településekről beköltöztek is rendkívüli mértékben magyar érzelműek voltak a két háború közötti években³¹. Jászóra közvetlenül nem telepítettek magyarországi szlovákokat. Egy bükkszentkereszti család 1960 táján költözött ide Debrődről³².

---

31 Ezt jól példázza Pásztor Béláné Bobko Anna élettörténete. Bobko Anna 1923-ban született, szülei a közeli Pányból költöztek Jászóra, és tudatosan magyarrá nevelték gyermekeiket. Otthon magyarul beszéltek, a szülők csak akkor váltottak át szlovákra, ha azt akarták, hogy a gyerekek ne értsék meg, miről esik szó. *Pány szlovák falu, de jobban várták a magyarokat, mint a magyar falvakban* – emlékszik vissza az 1938-as időkre az adatközlő. 1939-ben, 16 évesen Bobko Anna férjhez ment a Jászóra bevonult magyar katonák egyikéhez, Forrai János putnoki fiatalemberhez. Nem ő volt az egyetlen, aki így cselekedett, az egyik osztálytársa Perecsére, a másik Gadnára került ily módon. Romantikus szerelmükből hamarosan kislányuk született. Ám 1942-ben az azóta is csupa szeretettel és gyöngédséggel emlegetett férje odaveszett a háborúban. Ezután kislányával együtt hazaköltözött Jászóra a szülői házba. De nem maradhatott sokáig, először 1945-ben kellett kijönnie Magyarországra egy rövid időre, majd 1947 januárjában, hogy elkerülje a Morvaországba való deportálást (egy jóindulatú szlovák csendőr figyelmeztette, hogy szerepel a neve a listán), a család döntése értelmében véglegesen Magyarországra, vissza Putnokra költözött (Pásztor Béláné Bobko Anna, sz. 1923).

32 *Mi Bükkszentkereszten laktunk. Állandóan jártak gyűlésezni, agítálni a népet. Apukák akkor építkeztek fel, új házacskájuk volt, azt hagyták ott. ... 1947 őszén kivittek minket Csehbe, egész a Szudétára, Pohorina, Šumava. A mi falunkból vagy 300 család eljött, széjjelszórtak minket, nem voltunk egy faluban. Ott a kikergetett németek helyére telepítettek. Az osztrák határtól csak egy út választott el. ...A szüleim csak egy évre írták alá a szerződést. Erdei munkán voltak, fákat fuvaroztak. Letelt az év, nem akartak tovább ott maradni. Voltak családok, akik maradtak, az én szüleim eljöttek. A bükkszentkereszti házukért 1949 februárjában Debrődön kaptak házat. De közös udvar volt, apám ezt nem akarta. ...Én 1959-ben férjhez jöttem Jászóra. Utána egy-két évre jöttek a szüleim is. Jászón vettek egy önálló házat, aztán építettek helyette újat. ...Debrődön Magyarba kitelepített család házába költöztünk. Aztán azok visszajöttek, mert a fiuk meghalt, senkijök nem volt Magyarba. ...Az én nagyszüleim is visszamentek Bükkszentkeresztre. Itt a környéken többen is vannak Bükkszentkeresztről: Mecenzéf, Stósz, Bodoló (Matiscsák), Makranc (Munkácsiné), János (Verbőci), Buzita (Takács), Somodi (Takács), Krasznahorka, Hoszúrét(Takács). Adatközlő: Faragó Anna, sz. 1937 (Bükkszentkereszt).*

Jászó napjainkban erősen szlovákosodik. Az idősebbek ennek ellenére magyar városnak tartják, állításuk szerint több itt a magyar, mint a szlovák, bár elismerik, hogy vegyes házasság révén kerültek be szlovákok, és a háború óta eltelt években a Popročról, Rudnokról leköltözöttek száma is jelentős. Mint a fentiekből látható, a statisztikák erősen más képet festenek. A jelentős mértékű szlovákosodásnak minden bizonnyal legfőbb oka az, hogy a háború óta Jászón gyakorlatilag nincs magyar nyelvű oktatás. A gyerekek – kevés kivételtől eltekintve – szlovák iskolába járnak. Aki magyar iskolába akarja járatni gyermekét, az a közeli Szepsibe küldi. Az óvodák is szlovák nyelvűek (két óvoda működik, az egyikbe cigány gyerekek járnak). A cigányok egymás között inkább cigányul beszélnek, de tudnak szlovákul is, magyarul kevesen beszélnek. Amennyiben viszont a város lakóinak mindennapi nyelvhasználatát tekintjük, a kép nem ilyen egyértelmű, mert számos magát szlováknak tartó családban is a magyar nyelv használata általános³³. A boltokban olyan nyelven szolgálgják ki a vevőt, amilyen nyelven az megszólal, legyen az magyar vagy szlovák. Szentmise a templomban mindkét nyelven van, 8 órakor magyar, 10 órakor szlovák nyelvű. A várban egy mise van, az 9 órakor kezdődik. Ott latin mise van, a prédikációt pedig mindkét nyelven – szlovákul és magyarul is – elmondja a pap.

Jászó. Premontrei apátság. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

33 *Én azt mondom, hogy ha Szlovákiában vagyunk, szlovák vagyok. Igaz itthon csak magyarul beszélünk. A gyerekeim is meg az unokáim is magyarul beszélnek otthon, de szlovák iskolába járnak. ...A templomba is magyar misére járunk, mi is, a testvéremék is* (Farágó Anna, sz. 1937, Bükkszentkereszt).

Körtvélyes

Kisközség a történeti Torna, 1881 után Abaúj-Torna vármegyében Jablonca és Almás szomszédságában. 1920–38 között, majd 1945-ben Csehszlovákiához csatolták, jelenleg Szlovákiában a rozsnói járás része, hivatalos neve *Hrušov* (Seresné 1983, 250; VSOS 1:467). Az 1773. évi helységnévtárban *Kürtvélyes* néven szereplő magyar faluként említették, sem parókiával, sem tanítóval nem rendelkezett (Lexicon Locorum 1920, 271). Ennek ellenére tudjuk, hogy a lakosság nagy része itt is – hasonlóan a közeli falvakhoz – református volt. A körtvélyesi református egyház keletkezésének pontos ideje bizonytalan, az viszont biztosnak tűnik, hogy a 16. század második felében már gyökeret vert az új, megreformált vallás. Egyes szerzők szerint Körtvélyest a 17-18. század fordulóján tisztán reformátusok lakták (Lükő 1884, 8). A reformáció és ellenreformáció viharai valószínűleg sok bajt és keserűséget okoztak, melyekről az utókor már keveset tud. Az viszont tény, hogy II. József Türelmi Rendelete után rövidesen a 14. századból származó római katolikus templom mellé új, református templom is épült a faluban, melynek felszentelésére 1785. szeptember 7-én került sor. Másfél évvel a templomszentelés előtt már lekipásztort (Szent-Pétery János) és tanítót (Görgei Jobbágy János) hozatott a falu. Néhány éven keresztül a körtvélyesi anyaegyháznak Almás és Jablonca is filiája volt, de rövid idő elteltével Jablonca önállósította magát. 1958-ban az almási gyülekezet is anyásítását kérte, ami végett évekig tartó viszály keletkezett az anyaegyház és filiája között. 1965-ben aztán a megbékélés útjára léptek, és Körtvélyes maradt továbbra is anyaegyház (Rákay 1971). Így aztán ma az almási leányegyház a maga mintegy 420 főjével lényegesen nagyobb, mint anyaegyháza, amely kb. 250 fős gyülekezetet mondhat magáénak. A többséget kitevő reformátusok mellett egyéb vallásúak is élnek a faluban. A 19. század közepén 104 katolikus, 746 református és 13 zsidó lakost említenek. (Fényes 1851, II: 266). A kassai járási levéltárban található dokumentum 4 családot, összesen 21 főt említ, akik közül egy családfő született Körtvélyesen, a többi három egyéb Torna megyei, illetve abaúji településekről került ide. A négy családfőből három kocsmáros, egy pedig mészáros volt³⁴. A két háború közötti időszakban már csak egy zsidó család élt Körtvélyesen, Séferék, akiknek szatócsboltjuk volt. A család kihalt, még mielőtt a zsidótörvény megszületett volna. A 20. század harmincas éveinek végén 104 római katolikus és 372 református élt a faluban. (Csíkvári 1939, 194). Ezzel összevetve a statisztikai kimutatás szerint napjainkra mintegy 25%-kal csökkent a lakosság száma, ezáltal az egyes felekezetek száma is ennyivel kevesebb. Hivatalosan ugyan nincs kimutatva, de jehovisták is élnek a faluban. Számukat megállapítani nem sikerült, az viszont kiderült, hogy Rozsnyóról járnak ide hittérítők, s az itt élő cigányok közül többen is csatlakoztak hozzájuk.

---

34 Izraeliták névsora Torna vármegye. Kassai járási levéltár TŰ 1757-1848 jelzetű doboz.

Körtvélyest a források egyértelműen magyar faluként említik, bár tudjuk, hogy cigányok is több száz éve élnek a faluban. Az egyik 1768. évi összeírás szerint két család, összesen 11 fő élt a faluban, mindketten kovácsok voltak. Egy másik, ugyanezen évből származó összeírás már csak egyiküket (Samuel Kore - faber) említi, aki öt évvel később, 1773-ban is itt élt, de ekkor fiaival már mezőgazdasági munkát is végzett. Krusovszky Pál jegyző 1854. évi jelentéséből tudjuk, hogy ekkor is éltek cigányok a faluban, akik *haszontalan kovács munkával* keresték kenyerüket³⁵. Az 1991. évi népszámláláskor 280 magyart, 61 cigányt és 23 szlovákot írtak össze a faluban. A recens gyűjtés eredménye azt mutatja, hogy egy szlovák család él a faluban, akik a nyolcvanas évek közepe táján telepedtek itt le, a Kassa melletti Poľovból érkeztek, a helyi szövetkezetben kaptak munkát. Ők nem beszélnek magyarul, de az unokák igen, mert a fiuk magyar lányt vett el Almásról. Ezenkívül is van néhány szlovák-magyar vegyes házasság, ezekben a családokban a magyar nyelv használata az általános. A cigányok is mind magyarul beszélnek, cigányul nem is tudnak.

A 20. század húszas éveiben a körtvélyesiek körében is voltak amerikai kivándorlók, akik főleg az Egyesült Államokba mentek, de egy-két esetben Kanadában kerestek megélhetést. Általában néhány év elteltével visszajöttek, s a megkeresett pénzen itthon földet vásároltak. Oroszországi kényszermunkára innét senkit nem vittek, és Csehországba sem deportáltak. Magyarországra is egyedül a tanítónőt telepítették át, a többiek reszlovakizáltak. Napjainkban Körtvélyesen alig negyedfélszázan élnek, *előregedett a község* – mondja a református lelkész. A fiatalok közül sokan elköltöztek Rozsnyóra, Kassára, Szepesbe vagy a szomszédos Almásra. Körtvélyes csendes falu, ahol sem vallási, sem nemzetiségi ellentétek nincsenek. Vallási vegyes házasság esetén a gyermekek általában nemük szerint öröklik szüleik vallását. Sem a református lelkész, sem a katolikus esperes nem szítja az ellenségeskedést, mindketten megegyezésre törekednek. Szlovák-magyar vegyes házasság esetén a családban a magyar nyelv használata általános, de a gyereket szlovák iskolába íratják, hogy azt a nyelvet is megtanulja. Bár ez olykor tiszta magyar szülők gyermekeinél is előfordul. A faluban a hetvenes években megszüntették az iskolát, s csak a közelmúltban, 1992 szeptemberében nyílt meg újra, s az almási iskola kihelyezett osztályaként működik. Összevont osztályban folyik a tanítás, ahol jelenleg (1994 őszén) négy elsős és hat másodikos gyerek tanul. Harmadik osztálytól Almásra járnak a gyerekek, iskolabusz viszi és hozza őket. Az iskola épületét a szülők hozták rendbe. A tanterem mellett tornaterem is van. Jelenleg óvoda is működik a faluban, bár csak félnapos, ahová 12-13 gyerek jár.

---

35 Cigányösszeírások. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

Makranc

Falu a történeti Abaúj vármegye csereháti járásában. 1920–38 között, majd 1945-től Csehszlovákiához tartozott. Ma Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található, szlovák neve *Mokrance* (Seresné 1983, 276; VSOS 2: 268). A falut 1986-ban Szepsizhez csatolták, ám ez a „kényszerházasság” csak négy évig tartott, 1990-ben ismét önállósult³⁶.

A falu a 18. század elején a török betörések és a rendi felkelések következtében szinte teljesen elnéptelenedett, 1715-ben egy, 1720-ban három háztartást írtak össze Makrancon (VSOS 2, 268; Borovszky–Sziklay 1896, 516). A későbbiek során a Perényiek népesítették be ismét (Csíkvári 1939, 196). A falu lakóinak vallási összetételére vonatkozóan a következő adatokkal rendelkezünk: Az 1773. évi összeírás e tekintetben nem használható, mert Makranc az idő tájt nem parokiális hely (Lexicon Locorum 1920, 4). Egy 1806. évi egyházi összeírásból viszont tudjuk, hogy ekkor római katolikusok és reformátusok mellett 59 görög katolikus is élt a faluban, akik a szesztai anyaegyházhoz tartoztak. Tiszta görög katolikus házaspár 6 volt, 11 esetben az egyik fél római katolikus hitvallású volt (Udvari 1990, 89). Fényes Elek a 19. század közepén megjelent geográfiai szótárában azt közli, hogy Makrancnak 820 katolikus, 7 evangélikus, 64 református és 26 zsidó lakosa, valamint két – egy katolikus és egy református – filia temploma van (Fényes 1851, III: 63). 1938-ban 880 római katolikus, 43 görög katolikus, 6 református és 26 izraelita élt a faluban (Csíkvári 1939, 196). Az 1991-es népszámlálás adatai szerint az 1290 lakosból 1174 vallotta magát római katolikusnak, 16 görög katolikusnak, 6 reformátusnak, 4 evangélikusnak, 1 egyéb vallásúnak, 5-en vallás nélkülinek mondták magukat, 84 személy esetében pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Makranc tehát erősen katolikus falu, s a környéken is hithű, templomba járó katolikusokként tartják őket számon. Katolikus temploma van, Szepsi leányegyházaként működik.

A falu etnikai viszonyait tekintve érdekes kép tárul elénk. Csíkvári azt írja, hogy Perényi 1715 után római katolikus és református magyarokkal népesítette be a falut (Csíkvári 1939, 196). Az 1773. évi helységnévtárban is magyar faluként említik. Az 1806-os összeírásból tudjuk, hogy az akkor itt élő görög katolikusok prédikációs nyelve a szlovák volt (Udvari 1990, 89). Fényes Elek magyar faluként említette a 19. század közepén (Fényes 1851, III: 63). Emellett néhány német családot is említenek a források (Csíkvári 1939, 196). A 19-20. század fordulóján *magyar és tót ajkú* lakosai voltak (Borovszky–Sziklay 1896, 305; Csíkvári 1939, 196). 1880-1920 között a magyarság rohamosan fogyott, 1920-ra 192 volt a magyar, 486 a *tót anyanyelvűek* száma. 1938-ban a 955 lakos 5 kivételével magyar anyanyelvű volt (Csíkvári 1939, 196). Az 1991. évi népszámláláskor 844-en vallották magukat szlováknak, 439-en magyarnak, 2-en pedig

---

36 Lásd a községi krónikában olvasható bejegyzést (Megtalálható a községházán).

cseh nemzetiségűnek. Ettől lényegesen a két évvel későbbi statisztikai kimutató sem különbözik, itt 844 szlovákot, 445 magyart és 2 cseh nemzetiségűt említene, s érdekes módon *zsidó nemzetiség (Židovská národnost)* is szerepel, ahová tartozónak ketten vallották magukat. Makranc azon kevés települések közé tartozik, ahol nem élnek cigányok.

Az első világháborút megelőző és követő években Makrancról is többen keresték megélhetésüket a tengerentúlon. Bár a Borovszky-féle vármegye-monográfia Makrancot azon települések közé sorolja, ahol a szaporodás megfelel az országos átlagnak (Borovszky–Sziklay 1896, 368), tehát a kivándorlás nem vonta el túlzott mértékben a lakosságot. Ennek ellenére a községi krónika utal a nagyszámú amerikai kivándorlókra.

A második világháborút megelőző időszakban négy-öt zsidó család élt a faluban, kereskedők voltak, boltjuk volt. Az első transzporttal deportálták őket. Ám nemcsak zsidókat deportáltak. A második világháború végén a makranciakat sem kerülte el az úgynevezett *málenkij robot*. Makrancról négy férfit vittek kényszermunkára. Egyikük később, az 1990-es évek elején a községi krónikát vezette, amiben leírta élményeit a szibériai kényszermunkáról, ahol maga is több mint nyolc évet töltött. A szlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény következtében Makrancról egy családot – Jakab Pál kántort és családját – telepítették ki Kecskédre, egy Tatabánya melletti német faluba. Helyükre Munkácsiék kerültek Bükkszentkeresztről. Ők megtelepedtek a faluban, a gyerekeik is itt alapítottak családot. Az itteni magyar környezetben még inkább magyarokká lettek, otthon a családban is magyarul beszélnek, hasonlóan a makranciak többségéhez. Csehországi deportálásokra innét nem került sor.

Összességében elmondható, hogy Makranc fejlődő falu, lakosainak száma évről évre nő. A fiatalok szívesen maradnak, sok új ház épült az utóbbi években is a faluban. A makranciak eredetüket tekintve vegyes nemzetiségűek. Jelenleg a falu lakosságának közel kétharmad része vallja magát szlovák nemzetiségűnek, s egyharmad része magyarnak. Annak ellenére, hogy – saját megítélésük szerint – Makranc mintegy 95%-ban magyar falu, ahol három-négy tiszta szlovák és néhány szlovák-magyar vegyes házasságú család él. Nemzetiségi problémák nincsenek a faluban. Általában mindenki beszéli mindkét nyelvet. A mindennapi érintkezés nyelve többnyire a magyar. A szentmisék a templomban magyarul folynak. A községi hivatalban az üléseket magyarul tartják, a nyilvános közgyűléseken mindenki olyan nyelven szól, amilyenén akar, de általában magyarul. Ilyenkor megkérdezik a jelenlévőket, hogy kéri-e valaki a tolmácsolást. Ha előfordult, hogy kérte valaki, akkor a polgármester fordította le szlovákra. A jegyzőkönyvet viszont minden esetben szlovák nyelven írják.

Óvoda, iskola szlovák nyelvű működik a faluban. Hat-hét gyerek a szomszédos Szepsibe jár magyar iskolába. A szlovák iskola létevel a szülők egyetértenek, mert fontosabbnak tartják a szlovák nyelv ismeretét, mint a magyarét. Mondják ezt annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert iskolába beíratott gyermekeiknek nagyon gyakran problémát okoz a szlovák nyelv, hiszen otthon nem ezt használják. Ám az utóbbi időben – különösen az újonnan kialakult vál-

lalkozói rétegből kikerült szülők részéről – fölmerült az igény, hogy jó lenne bevezetni a magyar nyelv oktatását a helyi szlovák iskolában, hogy a gyerekek megtanuljanak olvasni és írni is magyarul. Ezzel gyakorlatilag mindenki egyetért, csak még nem akadt olyan személy, aki hivatalosan kezdeményezze ennek bevezetését.

Mecenzéf

Mecenzéf 1960-tól létezik, Alsó- és Felsőmecenzéf egyesítése révén alakult, hivatalos szlovák neve *Medzev*, német megnevezése *Metzenseifen*. Hozzá tartozik *Luciabánya* is (Seresné 1983, 282-283; VSOS 2: 244), ahol jelenleg kb. száz-an élnek, s ahol az idősebbek többnyire tudnak magyarul, de a fiatalok szlovákok. Luciabánya 1938–45 között Magyarországhoz tartozott. A telepen sem óvoda, sem iskola, se templom nem található. A Rimamurányi-Salgótarjáni Vasú Rt. által épített bányászlakások ma is lakottak. Kevés fiatal él itt, mintegy 10 gyerek jár innét iskolába, Mecenzéfre. Fúvószenekaruk azonban még ma is működik.

Alsó- és Felsőmecenzéf Abaúj, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében a csereháti járáshoz tartozott. 1920-tól Csehszlovákia, napjainkban Szlovákia része. Jelenleg közigazgatásilag a Kassa vidéki járáshoz tartozik (VSOS 2: 244). 1938-ban Mecenzéf alatt kb. 3 km-re húzták meg a határt, Mecenzéf már nem került magyar fennhatóság alá. Ám ez komoly gazdasági problémákat okozott, mivel *lefelé lélegzett egész Mecenzéf, oda ragaszkodott volna*. Kérvényezték, hogy csatolják őket Magyarországhoz, de ez nem talált meghallgatásra. Ám *Mecenzéf hű ragaszkodásának emléké*t ma is utcanév őrzi Budapesten³⁷.

A két Mecenzéf lakói eredetileg német telepesek voltak, akiket a hagyomány szerint IV. Béla hívott Vesztfáliából, a Rajna vidékéről, Köln közeléből az addig lakatlan, erdős területre. A letelepedés pontos történetét nem ismerjük, azt azonban történelmi dokumentumok tanúsítják, hogy a mecenzéfiak a 13. században már csakugyan itt voltak (Borovszky–Sziklay 1896, 328). A telepesek leszármazottai évszázadokon keresztül megőrizték etnikumuk legfőbb ismervét, a nyelvet. Ez a németnek egy különleges tájszólása, ami azonban lényegesen eltér a német irodalmi- és köznyelvtől, olyannyira, hogy a német meg sem érti a mecenzéfi *mántát*, ahogy ők magukat nevezik, s ezáltal környezetük is nevezi őket³⁸. Fényes Elek szerint e két város német lakosai feltehetőleg Stájer- és Ba-

---

37 A településen adatközlőim voltak: a falu polgármestere, továbbá Viravec Gábor, sz. 1912 (Alsómecenzéf), Schmiedl Ella, sz. 1926.

38 *Jövk Mecenzéfen a temetőről, áll az úton egy német rendszámú autó, mellette egy férfi. Ahogy odaérek, megkérdezte, beszélek-e németül. Mondtam neki, hogy persze, hogy beszélek, itt mindenki beszél németül. Akkor azt mondtam meg neki, mondta ő, hogy milyen nyelven szóltak a hangosbemondóba, mert hallja, hogy nem szlovákul. Hangzásra úgy tűnt neki, mintha német lett volna, de hiába hegyezte a fülét, egy szót sem értett belőle. Mondtam neki, hogy mántául.* Adatközlő: Schmiedl Ella 1926.

jorországból származnak, s szavokejtése *olly durva és különös, hogy más rokon ajkuak alig érthetik meg*. Az 1715. évi összeírás a két mecenzéf óriási mérvű pusztulását jelzi (Fényes 1851, III: 75. Nyelvükről lásd még Borovszky–Sziklay 1896, 379). Az 1773. évi összeírásban mindkét Mecenzéf katolikus parókiával rendelkező mezővárosként szerepel, ahol egy-egy iskolamester működik (Borovszky–Sziklay 1896, 516). Fényes Elek 1851-ben megjelent munkájában azt írja, hogy Alsómecenzéfen 3250 római katolikus és 5 evangélikus él, s a városban katolikus parókia és templom található. Felsőmecenzéfen ugyanekkor 1949 katolikus lakos volt, s ugyancsak katolikus parókia és templom (Lexicon Locorum 1920, 5). Az 1857. évi népszámláláskor Alsómecenzéf lakosai 100%-ban római katolikus vallásúak³⁹. Az 1890. évi népszámláláskor a 2683 alsómecenzéfi lakosból 2614 katolikus (Borovszky–Sziklay 1896, 322), s ugyanilyen vallású Felsőmecenzéf 1116 lakosának túlnyomó többsége is (Borovszky–Sziklay 1896, 329). Bő száz évvel később, 1991-ben a 3870 lakosból 2620-an vallották magukat római katolikusnak, 94-en görög katolikusnak, 38-an evangélikusnak, 15-en reformátusnak, 1 pravoszlávnak és 9-en egyéb vallásúnak. 313 fő hitetlennek vallotta magát, 780 esetben pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható.

Az alsómecenzéfi templom a 15. századból való gótikus építmény, melyet 1735-ben barokk stílusban átépítettek (VSOS 2: 244). A felsómecenzéfi templom 1777-ből (Borovszky–Sziklay 1896, 329; Révai 1913. 7. köt. 338), más források szerint 1773-ból való (VSOS 2: 244), melynek díszes főoltára a premontreiek régi jászói templomából került ki (Borovszky–Sziklay 1896, 329; Révai 1913. 7. köt. 338). A felsómecenzéfi a rozsnyói püspökséghez, míg az alsómecenzéfi a kassai egyházmegyéhez tartoznak. Ennek az az oka, hogy az alsómecenzéfiak összetűzésbe kerültek a jászói prépostsággal az erdők miatt. Mivel nem tudtak egyezsége jutni, átálltak a lutheránus hitre, s mintegy 80 évig ezt a vallást követték. A kassai egyházmegye beavatkozása révén lettek ismét katolikusok. Ennek az emlékét őrzi napjainkban is ez a kétfelé tartozás.

A lakosság etnikai összetételét vizsgálva a következőket tapasztaljuk. Az 1773. évi Lexicon Locorum egyértelműen német (*Germanica*) településként jelölte mindkét Mecenzéfet (Lexicon Locorum 1920, 5). Fényes Elek Alsómecenzéfet *német*, Felsőmecenzéfet *német-tót* mezővárosnak nevezte (Fényes 1851, III: 75). A századforduló táján megjelent vármegye-monográfiában utalást találunk arra, hogy *legújabbán Szepességből Helmanóczról sokan beköltöztek, miáltal Felső-Mecenzéf mostani lakosságának közel egy negyede tót ajkúvá lett* (Borovszky–Sziklay 1896, 329). A Révai Nagy Lexikona Alsómecenzéf esetében *német és magyar* (Révai 1915. 13. köt. 523), Felsőmecenzéfnél *német, tót és magyar* lakosokat említ (Révai 1913. 7. köt. 338), akik vasiparukról, ásó- és kapagyártásukról, vashámoraikról, illetve bányászatukról híresek. A legutóbbi hivatalos népszámláláskor a 3870 lakosból 2710 szlováknak, 675 németnek,

---

39 Kassai járási levéltár. Az 1857. évi népszámlálás házankénti összeírás ívei.

374 cigánynak, 80 magyarnak, 21 csehnek, 5 ukránnak, 2-2 lengyelnek és ruszinnak vallotta magát. Egy két évvel későbbi nemzetiségi statisztika szerint a 3948 lakosból 2717 volt a szlovák, 666 német, 443 cigány, 94 magyar, 19 cseh, 2-2 lengyel, ruszin és ukrán, 1-1 pedig morva és bolgár (Popierová 1994). Ezt a képet mutatja a statisztika. És milyen a valóság? Nos, a valóság ennél egyszerűbb és egyúttal bonyolultabb is. A helyiek megítélése szerint a lakosságnak legalább 50%-a mánta⁴⁰. Néhány gyakori családnév: Antl, Brörtl, Gedeon, Göbl, Schmiedl, Schürger stb. A Ballasch család állítólag egy itt munkát vállaló és aztán letelepedett cigány sarjadéka. Néhány magyar család is letelepedett Mecenžefen, mint például a Bernát és a Fehér család, akik Lucskáról 1910 táján munkára szegődtek ide, s aztán beolvadtak a mánták közé. Jelentős a szlovákok bevándorlása is. Talán ennek is köszönhetően Mecenžef az utóbbi 50 évben erős szlovákosodásnak indult, de még ma is nyugodtan nevezhető háromnyelvű, vagy akár négynyelvű városnak, ahol az üzletbe betérő mecenžefit vagy idegent olyan nyelven szolgálgják ki, amilyen nyelven megszólal, legyen az mánta, német, szlovák vagy magyar. Az eredeti mecenžefi családokban általában mántául beszélnek még napjainkban is. Mindenki tud közülük mántául, bár a 30 évnél fiatalabbak már olykor nem beszélnek, de érteni többnyire ők is értik a nyelvet. Mecenžefen évszázadokon keresztül német iskolák voltak, egészen 1890-ig, mígnem gróf Tisza István Magyarország területén bevezette az általános magyar nyelvű oktatást. Ám a német nyelvnek ezután is megkülönböztetett figyelmet szenteltek az iskolai oktatásban⁴¹. Miután 1920-ban Mecenžefet elcsatolták Magyarországtól, ismét német iskola lett a városban, ám emellett rövidesen szlovák iskola is létesült, s az ide beíratott gyerekek a *Česká liga* anyagi támogatását élvezték. Ám ennek ellenére nagyon kevés gyerek járt szlovák iskolába. Igaz, Hitler hatalomra jutása után ez a kép kissé módosult, mert többen, akik nem szimpatizáltak nagyhatalmi politikájával, igyekeztek szlovák iskolába adni gyermeküket. 1944-ben az iskolaköteles gyerekeknek kb. 85%-a német, 15%-a szlovák iskolába járt. A front áthaladtával (1945. január) megszűnt Mecenžefen a német iskola. Az 1944–45-ös tanév végén a gyerekek mintegy 90%-át évismétlésre ajánlották, mert a tanítási nyelv ismerete hiányában teljesítményük nem volt értékelhető. 1968-ban úgy tűnt, sikerül legalább részben visszahozni a németet az iskolába, ám ekkor ez megghiúsult. Most apró előrelépést jelent ez ügyben, hogy 1993 őszétől a szülők kérésére van rá lehetőség,

40 Szándékosan *mántát* és nem *németet* írok, mert vannak, akik tudatosan nem németnek vallják magukat, mint például a város polgármestere: ...*K Nemcom nie, ale k Mantákom sa hlásim...* [Németnek nem vallom magamat, de mántának igen]. Mivel *mánta* rovat nem szerepelt a statisztikában, szlováknak vallotta magát inkább, mint németnek.

41 *Édesanyám 1885-ben született. Ő ugyan már magyar iskolába járt, de a német nyelv nem volt elhanyagolva. A gyerekek németül is megtanultak írni, olvasni, sőt a latinon kívül a schwabach írást is megtanulták* (Adatközlő: Viravecz Gábor, sz. 1912).

hogy heti 7 órában tanulják a gyerekek a németet. A németországi Goethe Institut és az 1990-ben itt megalakult Karpatendeutschen Verein segítségével ebben a munkában egy Németországból érkezett pedagógus is részt vesz.

Mecenzéfen a mánták mellett a legszámtottevőbb etnikum a cigányság. A hivatalos statisztikában is szép számmal szerepelnek, ám a valóságban számuk meghaladja a hétszázat. A mecenzéfi cigányok általában szlovákul, magyarul és mántául is beszélnek. Eredetileg mindkét Mecenzéfen volt egy-egy cigánytelep, de az összevonás után a hatvanas években az egyiket megszüntették. Azóta szétszóródtak a városban, szinte minden utcában élnek cigányok. A két cigány csapat élesen megkülönbözteti egymást, a kevésbé rendeseket *dögösöknek* nevezik egymás között (*dögöši sa volajú medzi sebou*).

Az egész vidéken a mecenzéfiakat érintette legsúlyosabban az amerikai kivándorlási hullám. Az 1850-60-as években Alsómecenzéfen mintegy 300 szögovács dolgozott, s Felsőmecenzéfen is jelentős volt ez az iparág. Ám miután elterjedtek a gyárilag, gépek segítségével gyártott szögek, a szögovácsok legnagyobb része kivándorolt. Ám nemcsak ők, egyéb iparágak képviselői is sokan elmentek (Borovszky–Sziklay 1896, 325, 329). Hogy ez az elvándorlás milyen jelentős mértékű volt, ennek illusztrálására álljon itt egyetlen számadatsor. 1880-hoz képest az 1890-es népszaporulat országos átlaga kevéssel 10% fölött volt. Abaúj-Torna vármegye lakossága ezzel szemben nem egészen 1%-os szaporodást tudott csak felmutatni, aminek legfőbb okát az amerikai kivándorlásban kereshetjük (Borovszky–Sziklay 1896, 367). Ezzel szemben Alsómecenzéf lakossága a tíz év alatt 16%-kal, Felsőmecenzéfé még ennél is többel, közel 22%-kal csökkent. A kivándoroltak aztán legfeljebb már csak látogatóba tértek vissza (Borovszky–Sziklay 1896, 369). Az amerikai kivándorlási hullám 1880 körül kezdődött, s az első világháborúig tartott. Az 1920-30-as években is nehéz volt a megélhetés, mert sok hámor kénytelen volt leállni, mivel az olcsó gyári kapák elárasztották a piacot. Ezután sokan kereskedők lettek, számos környező faluban mecenzéfi boltos volt. Az 1930-as évek végén, 40-es évek elején a fegyverkezés következtében föllendült a német gyárilag, sok mecenzéfi is talált ott munkát, legtöbbjük a háború végéig ott dolgozott. Többen 1944-ben visszajöttek, de jó néhányan végleg kinnmaradtak⁴². 1945 januárjában a németek visszavonulásával néhány családot evakuáltak, de a mecenzéfi lakosság zöme nem akarta elhagyni szülőhelyét. Akkor még nem tudták, mi vár a város lakosságára. Alsómecenzéfről 135, Felsőmecenzéfről 50 férfit és nőt gyűjtöttek össze, mint háborús bűnösök, és szállítottak oroszországi kényszermunkára. 17-52 év közöttiek voltak, legtöbbjüket 1945. február 11-én deportálták. Háromnapos munkára gyűjtötték az embereket, de csak öt év múlva térhettek haza, akkor is Oroszországból előbb Németországba szállították őket, hárman-négyen kinn is maradtak, a többiek Berlingen át tudtak hazajönni, már akik túléltek. A háború

---

42 *Mi is listán voltunk a nővéremmel, de mi a GPU-nak főztünk, hát nem vittek el. Ezek mind ártatlanok voltak, nem háborús bűnösök. Néhány napos munkára gyűjtötték őket, és sokat aztán sohase láttunk közülük* (Adatközlő: Schmiedl Ella, sz. 1926).

után aztán néhány családot (kb. nyolcvan embert) kitoloncoltak Németországba, főleg a keleti országrészbe. Helyükre szlovák családok költöztek Tőketerebesről, Eperjes, Szomolnok környékéről. Magyarországi szlovákokat is telepítettek ide, két családot. Akik maradtak, azoknak a németországi rokonokkal meg kellett szakítani a kapcsolatot. A hatvanas évek után aztán már onnan jöhettek. Ez jó üzlet volt az államnak, mert naponta 25 német márkát kellett fizetniük, amiért aránytalanul kevés koronát kaptak. 1980 után ismét sokan hagyták el Mecenzéfet; legalább 100 család, köztük sok nyugdíjas települt át Németországba.

Tehát napjainkra Mecenzéf etnikai jellege kissé megváltozott, de nyelvükhöz azért még mindig ragaszkodnak. Bár többükénél problémát okoz a mánta – német azonosítás, a szülők ragaszkodnak az iskolában az emelt szintű német oktatáshoz. Vasárnaponként a templomban német mise is van. Napjainkban a *Karpatendeutscher Verein* is ösztönzi etnikai tudatuk megőrzését.

Mecenzéf. Napjainkban is működő vashámor. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Mecenzéf. Munka a hámorban. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Méhész

Kisközség Torna, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között, majd 1945-től Csehszlovákiához tartozott, ma Szlovákiában található. 1960-ig a szepsi, ezt követően a Kassa vidéki járás része. 1964-ben összevonták másik két településsel, Udvarnokival és Szádellővel. Ekkor *Zádielske Dvorníky část Včeláre* néven szerepelt (Seresné 1983, 284; VSOS 3:329). 1990-ben Szádellő önállósult, Méhész továbbra is Udvarnoki társközsége. A falu szlovák neve *Včeláre*, ami a magyar Méhész szó szerinti fordításának felel meg. Hivatalos megnevezése *Dvorníky část Včeláre*. Magyarul a település kicsinyítő képzős névváltozata – *Méhészke* – is ismert és használatos⁴³.

43 Ez az alakváltozat valószínűleg a falu nagysága (vagy inkább kicsinysége) miatt született. A vidékre különben is jellemző a kicsinyítő képzős alakváltozatú szavak használata, pl. *őregecske, szépecske, papocska, templomocska, motorka stb.*

Egyes források szerint a 18. század elejére teljesen elnéptelenedett, az 1715. és 1720. évi összeírásokban már nem szerepel, s 1750 körül református vallású magyarokkal népesítették be ismét a települést (Vö. Borovszky–Sziklay 1896, 379). Más források szerint szőlőségeket és három háztartást írtak össze 1715-ben. Jó száz évvel később, 1828-ban már 233 lakosa volt (Csíkvári 1939, 196). Lakosainak száma az ezt követő összeírásokban soha nem haladta meg a kétszázat, gyakorlatilag elmondhatjuk, hogy folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, ami tart egészen napjainkig. 1961-ben 130 lakója volt (VSOS 3: 329), napjainkban mintegy ötvenen élnek a faluban (Seresné 1983, 284; VSOS 3:329).

Méhész református falu, az 1773. évi összeírás szerint parókiája nem, de iskolamestere volt (Lexicon Locorum 1920, 271). Fényes Elek szerint 33 katolikus és 200 református élt a településen, s ekkor már református templommal is bírt (Fényes 1851, III: 78). A méhész református egyház kezdetektől a görögői anyaegyház filiája. II. József által kiadott Türelmi Rendelet megjelenése után 1781-ben a méhész reformátusok közösen a görögői, barkai és lucskai hittestvéreikkel templom építéséért folyamodtak, melyet Görgön kívántak felépíteni. Az engedély 1783-ban meg is érkezett, a templomépítés megtörtént. Barka és Lucska még 1785-ben különvált, a méhésziek napjainkig Görgöhöz tartoznak. Ám 1789-ben azzal a kérelemmel fordultak a vármegyéhez, hogy imaházat építhessenek. Az engedélyt 1790-ben meg is kapták, s az építéshez jelentős segítséget kaptak földesuruktól, Tomka Ferenc megyei főügyésztől és táblabírótól (Tankó 1970a). 1938-ban 125 református és 12 római katolikus élt a faluban (Csíkvári 1939, 196). A visszaemlékezések szerint csak a pásztorok, Laczkóék voltak katolikusok, akik Görgőről kerültek ide⁴⁴. A mintegy ötven fős lakosság zöme napjainkban is református. A templomot 1985-ben újítták fel, minden harmadik vasárnap van benne istentisztelet.

Méhészt egyértelműen magyar faluként említik a források (Lexicon Locorum 1920, 271., Fényes 1851, III: 78; Borovszky–Sziklay 1896, 309; Révai 1915. 13. köt. 559), csupán a 20. század harmincas éveiben találunk 1 fő más nemzetiségű lakost is⁴⁵. Azt azonban tudjuk, hogy a magyarok mellett cigányok is éltek a faluban. Egy 1854. február 24-én keltezett, Molnár György bíró által írott jelentés szerint az idő tájt négy cigány élt Méhészen, egy kovács, három pedig kereset nélküli, s egyikőjük sem rendelkezett útlevéllel⁴⁶. Az emlékezet szerint is éltek itt cigányok, mert – mint mondják – ma is él itt olyan cigány, akinek itt született apja, nagyapja is, akik általában pásztoremberek voltak, mert ebből a családból kerültek ki a falu csordásai, kondásai. Jelenleg öt cigány család él Méhészen, néhányuknak a szövetkezet vásárolt üres házat a faluban, és telepí-

---

44 Adatközlők: Molnár Bálint (sz. 1920) és Molnár Bálintné Elek Piroska (sz. 1921).

45 ...Lakosai egy kivételével magyarok. ... Csíkvári 1939, 196.

46 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

tette le őket. Az első világháborút megelőző években zsidó kereskedők is éltek Méhészen⁴⁷.

Az amerikai kivándorlási hullám Méhészt sem kerülte el. A kivándorlás még az első világháború előtti években, a monarchia idején volt jellemző. Férfiak és nők is voltak a kivándorlók között. Voltak, akik hazajöttek, mint például a Seregély család egyik tagja, akit aztán itthon *Amerikás János bácsinak* neveztek⁴⁸. De olyanok is akadtak, akik nem tértek vissza, végleg kinnmaradtak. Az úgynevezett *málenkij robotra* nem vittek el embereket a faluból. Igaz, nem is nagyon lett volna kit, mert a férfiak mind katonák voltak, csak a fiatalok és az öregek maradtak a faluban. Meg aztán volt a falu szélén egy fináncraktanya, *azok is pártolták a falusi népet*. Magyarországra sem telepítettek ki senkit, meg Csehszágba sem, bár néhányan ki voltak jelölve a deportálásra. *Aki a háborúból hazavergődött, az itthon maradt* – emlékeznek vissza azokra az évekre. A reszlovakizációs nyilatkozatot ugyan mindenki aláírta, de *mi csak magyaroknak maradtunk* – mondják. A falu lakóinak száma nem is ekkor, hanem az 1960-as éveket követően csappant meg nagyon nagy mértékben. Szepsi, Kassa és egyéb közeli városok, nagyobb települések vonzották magukhoz lakóit.

A második világháború után még volt iskola a faluban, igaz, eleinte szlovák nyelvű. Aki magyarba akarta járatni gyermekét, az a szádellői vagy a görgői iskolába íratta. Később aztán kijárta magának a falu, hogy magyar iskolája legyen. *Meglett a magyar iskola. Jankovicsné, a finánc felesége, aki szlovákul tanított, attól kezdve magyarul tanított*. Aztán az 1970-es évek közepe táján megszüntették az iskolát itt is, Szádellőben is, csak Udvarnokiban maradt meg. Ma már alig található gyerek a faluban. Az öt cigány családban van néhány gyerek, ezenkívül egy családot találunk, ahol gyerekek vannak, de ők szlovák iskolába járnak, mert az apjuk mecenzéfi. A férfi édesanyja poprocsi szlovák asszony, ő is szlováknak vallja magát, a gyerekekhez is szlovákul beszél. De mivel a felesége méhészi, beszélnek a gyerekek rendszeresen magyarul is. A fenti családokon kívül már csak idősebb emberek élnek Méhészen. Napjainkban három ház áll lakatlanul, bár az utóbbi években itt is kezd elterjedni, hogy kassai családok nyaralóknak vásárolják meg a megüresedett házakat⁴⁹. A falu tökéletesen alkalmas a pihenésre, kapcsolódásra, gyönyörű környezetben fekszik, szemet-lelket gyönyörködtető látvány a falu egyetlen utcájáról végignézni a közeli hegyek vonulatán.

---

47 Állítólag két zsidó család is volt. Üzletjük volt. Az első világháború alatt mentek el. A mi időnkben már nem élt itt zsidó, már a ház sincs meg (Adatközlők: Molnár Bálint, sz. 1920 és Molnár Bálintné Elek Piroska, sz. 1921).

48 *Amerikás János bácsi nem gazdagodott meg, betegen jött haza, epilepsiásan. Kocsmája volt kint Amerikában, de szesztilalom volt és megbüntették, ebbe betegedett bele. Akkor nősült aztán meg, ahogy hazajött* (Adatközlők: Molnár Bálint, sz. 1920 és Molnár Bálintné Elek Piroska, sz. 1921).

49 *A Soltész házat megvette egy kassai, hétvégeken általában itt vannak. A férfi tud magyarul, a felesége nem biztos. Most három üres ház van: a Seregély Pista, Seregély Géza meg a Molnár féle ház* (Adatközlők: Molnár Bálint, sz. 1920 és Molnár Bálintné Elek Piroska, sz. 1921).

Péder

Kisközség Abaúj, 1881-től Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között, majd 1945-től Csehszlovákiához tartozott. Ma Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található, szlovák neve *Peder* (Seresné 1983, 344; VSOS 2: 378).

Péder a középkorban virágzó település volt, már 1317-ben templommal bírt (Tankó 1970b). A török hódoltság korában az Erdélyi fejedelemség kebelébe tartozott, így nem volt kitéve sem a török hordák, sem a királyi csapatok pusztításának. Az 1715-20-as években – valószínűleg a pusztító járványok következtében – teljesen elnéptelenedett, ezért újra kellett népesíteni (Borovszky–Sziklay 1896, 516). Ez a 18. század folyamán református magyarok betelepítésével valósult meg (Csíkvári 1939, 201). 1772-ben már 9 jobbágyot és 9 zsellért írtak össze Péderben.

A települést az 1773. évi helységnévtár református parókiával bíró magyar faluként említi (Lexicon Locorum 1920, 6). A katolikus vallású lakosság beszivárgása a 18-19. század fordulóján kezdődött el. Egy 1806. évi egyházi összeírásból tudjuk, hogy a kányi görög katolikus anyaegyházhoz tartozó Péderben az idő tájt 15 görög katolikus is élt, kik közül négy családfő házas zsellér, egy pedig házatlan zsellér volt. Tiszta görög katolikus házaspár egy élt a faluban, 4 esetben pedig az egyik fél római katolikus hitvallású volt. Ez idő tájt a görög katolikusok római katolikusokkal és reformátusokkal együtt éltek a faluban (Udvari 1990, 87). Fényes Elek szerint 282 katolikus, 20 evangélikus, 465 református és 32 zsidó lakosa van Pédernek (Fényes 1851, III: 214). Az 1930-as évek végén már valamivel több volt a katolikusok aránya, mint a reformátusoké, a 420 lakosból 221 volt római katolikus, 9 görög katolikus, 185 református és 5 izraelita hitvallású. Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a 363 lakosból 209 római katolikus, 93 református, 20 evangélikus, 1 görög katolikus, 4 egyéb vallású, 7 fő nem vallotta magát hívőnek, 29 fő esetében pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. A reformátusok ily mértékű megfogypusztítását⁵⁰ a református családok kihalásával és a *pusztító egykézéssel* magyarázzák.

Péderben két templom van. A református még az Árpád-korból, a 13. századból való, amit átépítettek, gótikus falfestményeit eltakarták. Régi fatornya helyett 1923-ban kőtoronyt építettek (Kováts 1942. 2. 493; VSOS 2: 379). A katolikus templom az 1920-as évekből való. *Egy ameríkás – akinek nem volt családja – adta a helyet és építtette rá a templomot.* A református parókiát már évtizedek óta nem lakják, a péderi református egyház Szepsi társkegyházaaként működik, a szépsi lelkész látja el az itteni anyaegyház és a filiák szolgálatát is. A katolikus hívek a jánoki anyaegyházhoz tartoznak.

---

50 Akik a kimutatásban evangélikusokként szerepelnek, valószínűleg szintén reformátusok, tehát a reformátusok száma nagy valószínűséggel a jelzettnél több.

Mint az összeírásokból kitűnt, zsidó hitvallásúak is éltek a faluban. Az 1944. évi zsidótörvény következtében innét egy családot deportáltak, akik előtte kereskedéssel foglalkoztak, kis üzletük és kocsmájuk volt. A háború után a családból senki nem tért vissza. Korábban is éltek zsidók a faluban, ennek emlékét őrzi a temetőben napjainkban is megtalálható néhány zsidó sírjel.

Pédert az 1773. évi helységnévtár magyar faluként említi (Lexikon Locorum 1920, 6). A falu 18. századi újratelepítésekor néhány görög katolikus telepes is érkezett, akik magyar anyanyelvűek lehettek, mert prédikációs nyelvük a magyar volt, annak ellenére, hogy a ruszin nyelvű kányi anyaegyházhoz tartoztak (Udvari 1990, 87). Fényes Elek szerint Péder magyar-német falu (Fényes 1851, III: 214), ami arra enged következtetni, hogy a 18-19. század fordulóján német telepesek is érkeztek ide, akik aztán elmagyarosodtak, mert a 19. század végén már csak 443 magyar lakosról tudunk a faluban (Borovszky–Sziklay 1896, 305). Az 1930-as évek végén a 420 lakos 1 fő kivételével mind magyar (Csíkvári 1939, 201). Az 1991. évi népszámláláskor a 363 lakosból 339 vallotta magát magyarnak, 22 szlováknak, 2 pedig cseh nemzetiségűnek. Egy két évvel későbbi felmérés szerint a 335 lakosból 320 magyar, 9 szlovák, 4 cigány, 1 cseh, 1 pedig lengyel nemzetiségű (Popierová 1994). Bizonyos dokumentumokból⁵¹ és a jánoki római katolikus anyakönyvekből – amelyekben a péderi katolikusok anyakönyvezése is folyik – tudjuk, hogy cigányok már a 18-19. század folyamán is éltek Péderben⁵². Ám az itt említett családok vagy elköltöztek, vagy kihaltak, mert a ma élők emlékezete szerint *sose voltak itt azelőtt cigányok, csak a JRD⁵³ hozta be őket. Lakott itt vagy három család, de már elmentek, nincsenek*. Bár hozzátesszik, hogy három magyar-cigány vegyes házasság van a faluban, de ezeket nem is tekintik cigányoknak, mert rendesek.

A 19-20. század fordulójának amerikai kivándorlási hulláma Pédert sem hagyta érintetlenül. A többség néhány év elteltével visszajött, de olyanok is vannak, akik végleg kinnmaradtak. Mint már fentebb szó esett róla, 1944-ben Péderből is deportálták a zsidókat. Néhány hónappal később, 1945 februárjában a munkaképes férfi lakosság egy részének összegyűjtésére és elszállítására is sor került a Vörös Hadsereg által. Oroszországi kényszermunkára 14 férfit vittek, többségük aztán idővel visszatért, ketten odavesztek. A magyarorszá-

---

51 1786. május 8-án nemes Körtvélyesi Nehéz Mária, Lükő Jánosnak hites társa beadvánnyal fordult a Tekintetes Nemes Vármegyéhez, hogy péderi birtokáról a távollétében cigányok által odaépített ház elbontásához az engedélyt megszerezze. Lásd: Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

52 Pl. 1837. július 8-án Ruszó József és Berki Erzsébet *új magyaroknak* László és Erzsébet nevű ikreik születtek. 1838. november 27-én Papa Maris *cigánynak* Károly nevű gyermeke született, aki 1840. március 2-án meghalt. 1838. december 6-án meghalt a 1/2 éves Juliana, Papa Maris *more* gyermeke stb. Lásd: Kassai járási Levéltár, Jánoki Szent Egyház Anyakönyve.

53 JRD (jéerdé) = Jednotné rolnícke družstvo, magyarul Egységes Földműves Szövetkezet köznyelvi rövidítése.

gi kitelepítésnek csak a szele csapta meg Pédert, úgynevezett *fehér levelet* kaptak néhányan, de tényleges kitelepítésre nem került sor. Nem így volt viszont a csehországi deportálással. Négy család kényszerült idegen munkára szegődni, a Fűzy, Szepsi, Nagy és Vécsei családok. Magyarországról Péderbe nem érkeztek telepesek, jöttek viszont zempléni szlovákok, hat család, akiknek az elkönfiskált uradalmi vagyonból mértek ki földet. Ám öt-hat év elteltével, a termelőszövetkezet megalakulása után mindnyájan visszamentek szülőhelyükre.

Napjainkban Pédert nyugodtan nevezhetjük magyar falunak. Néhány vegyes házasság ugyan előfordul, de a családokban – talán egy-két kivételtől eltekintve – magyarul beszélnek. A faluban magyar óvoda és magyar iskola (alsó tagozat) működik. Az 1960-as, de különösen az 1970-es években innét is jellemző volt a fiatalok elvándorlása, mert nem kaptak építkezési engedélyt. Ezért sokan a közeli városokban, például Szepsiben telepedtek le. 1981-től ez a rendelkezés megszűnt, újra építkezhet, aki akar. A lakosság számának csökkenését azonban még nem sikerült megállítani.

Péder. Református templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Somodi

Település a történeti Abaúj, 1881 után Abaúj-Torna vármegye cserehádi járásában. 1920-38 között és 1945 után Csehszlovákiához tartozott, szlovák neve 1920 után *Šomody*, majd 1948-tól *Drienovec* (Seresné 1983, 403; VSOS 1: 355). Jelenleg Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található Szepsi és Torna között.

Somodi a 17. században virágzó mezőváros volt, ám lakossága a 18. század elejére alaposan megfogyatkozott, 1715-ben csak 10 háztartást írtak össze. 1776-tól a rozsnyói püspökséghez tartozott, s mint ebből következik, zömmel katolikusok lakták. Az 1773. évi helységnévtár szerint is katolikus falu (Seresné 1983, 403; VSOS 1: 355). Egy 1806. évi egyházmegyei összeírásból tudjuk, hogy az idő tájt a római katolikusok mellett két görög katolikus lakos is élt a faluban. Mindkettőnek római katolikus házastársa volt, s a horváti anyaegyházhoz tartoztak (Udvari 1990, 87). A későbbiekben Fényes Elek adatai szerint Somodiban 1226 katolikus, 1 evangélikus és 7 zsidó lakos élt (Fényes 1851, IV: 35). Az 1930-as évek végén 1329 lakos közül 1255 volt római katolikus, 34 görög katolikus, 17 református, 17 evangélikus, 6 pedig izraelita hitvallású (Csíkvári 1939, 205). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint Somodi 1650 lakosából 1345 fő volt római katolikus, 10 görög katolikus, 7 református, 5 evangélikus, 37-en nem vallásosak, 246 fő esetében pedig a felekezeti hovatartozás nem volt megállapítható. A faluban egy római katolikus templom található, amely egyes források szerint 1775-ben, mások szerint 1780-ban épült (Borovszky–Sziklay 1896, 311; Csíkvári 1939, 205).

A település etnikai viszonyait vizsgálva a következőket mondhatjuk el: az 1773. évi helységnévtárban magyar faluként szerepel (Lexicon Locorum 1920, 6). A 19. század elején megjelenő görög katolikusoknak is magyar a prédikációs nyelvük (Udvari 1990, 87). A későbbiekben Fényes Elek (Fényes 1851, IV: 35) és a Borovszky-féle vármegye-monográfia (Borovszky–Sziklay 1896, 311) is magyar faluként említi. 1938-ban az 1329 lakosból 7 volt német, 6 szlovák, 8 rutén nemzetiségű, a többiek – vagyis több mint 98% – magyar (Csíkvári 1939, 205). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 1002 fő vallotta magát magyarnak, 641 szlováknak, 4 cigánynak, 1-1 pedig németnek, ukránnak és oroszoknak. Egy két évvel későbbi felmérés 966 magyart, 632 szlovákot, 41 cigányt, 3 morvát, 2 németet, 1-1 sziléziait, ukránt és oroszot említ, 4 esetben pedig a nemzetiségi hovatartozás nem volt megállapítható. Lényeges eltérés itt csak a cigányok számánál tapasztalható. A valóságban ennél is sokkal több cigány él a faluban, mintegy négyszáz fő (Popierová 1994). Cigányok már ezt megelőzően is éltek Somodiban, legtöbbször zenész volt. Máig emlegetnek pl. egy Buku Berti nevű kovácsot, aki nagyon szépen tudott szaxofonozni. Az 1920-as évektől *bulgár* kertészek is voltak a faluban, akik a püspöki birtokból béreltek maguknak földet. Paprikát, paradicsomot, hagymát és mindenféle egyéb zöldséget termesztettek, amit aztán eladtak például Mecenzéfen. Többségük a negyvenes években visszatelepült Bulgáriába, de volt, aki később a környéken telepedett le.

A második világháború végén, túlnyomó többségében 1945. február 16-án Somodiból 80 férfit vittek el oroszországi kényszermunkára.

Somodi napjainkban is népes, jómódú település. A faluban rengeteg új ház épült, és a régebbiek is a mai kor színvonalának megfelelően vannak felújítva. Ez a magyarányú építkezés nemcsak a jómódnak, hanem annak is köszönhető, hogy Somodiban nagyon sok kőműves és ács él, s élt már a két háború közötti években is. Nem mindegyikük tanulta ki ezt a mesterséget, volt néhány építkezési vállalkozó, s mellettük sokan ellesték a szakmát.

Somodi a múltban egyértelműen magyar falu volt, s még napjainkban is a magyar nyelvhasználat jellemző. A második világháború után természetesen Somodi lakosságának jelentős része is reszlovakizált, hogy elkerülje a kényszerű kitelepítést. Erről a községi krónika így számol be: *Tri roky za sebou v zimnom období poriadali sa reslovakizačné kurzy z hojnou návštevou. ľud totiž na 90% reslovakizoval.* [Három egymást követő évben a téli időszakban reszlovakizációs kurzusok szerveződtek, amiket sokan látogattak. A népnek ugyanis mintegy 90%-a reszlovakizált.] Később ugyanerről magyar nyelven: *A község lakosságának mintegy 80-90%-a jelentkezett reszlovakizálásra s ezen az alapon megtartotta régebbi csehszlovák állampolgárságát.* A krónikát 1953-ban kezdték el magyar nyelven vezetni, előtte szlovákul írták. A nyelváltás okát a következőképpen indokolták: *...a községben a tanácsnak valamint a közönségnek a krónika iránti érdeklődését azzal lehet felkelteni, hogy az események leírását magyar nyelven kell megszövegezni. Ebből az okból a most folyamatban levő szerkesztésnél a mai naptól fogva a krónika magyar nyelven folytatattatik.* Ez az idézet is azt bizonyítja, hogy Somodi még az 1950-es években is magyar. Óvoda napjainkig magyar nyelvű működik a faluban, a templomban a misék is magyar nyelven folynak. Ennek ellenére – összehasonlítva a környező településekkel – Somodiban elég erős szlovákosodás tapasztalható. Ennek nyilvánvalóan egyik oka az, hogy a faluban az 1960-as évektől már csak szlovák iskola (alsó tagozat) működik. Aki ennek ellenére magyar iskolába akarja írtni gyermekét, az Tornára vagy Szepsibe viszi. Így főleg a fiatalok körében tapasztalható az úgynevezett keveréknyelv használata, ami annyit jelent, hogy a folyamatos magyar beszédet feltűnően sok szlovák kifejezés tarkítja.

Stósz

Bányaváros a történeti Szepes, 1881-től Abaúj-Torna vármegyében Szomolnok és Mecenzéf között. Régebbi magyar neve *Hegyalja*. 1920-tól Csehszlovákiához tartozott, napjainkban Szlovákiában a Kassa vidéki járás része, hivatalos elnevezése *Štós* (Seresné 1983, 405-406; VSOS 3, 139).

A hivatalos szlovák történetírás szerint Stósz régi szlovák (szláv) bányásztelepülésből alakult⁵⁴, Fényes Elek szerint német bányaváros (Fényes 1851, IV:

---

54 Obec sa vyvinul zo starej slov. (slovan.) ban. osady (VSOS 3. 139., Encyklopédia Slovenska V. 758).

44). Az ott élők is németek leszármazottainak tartják magukat. Mint mondják, Szászországból származnak, de a többség továbbvándorolt Erdélybe, itt csak a *maroden Saxen* – a beteges, gyengébb fizikumú, továbbvándorlásra képtelen – népesség maradt⁵⁵. Ennek ellenére virágzó bányavárossá fejlődött. Rézműves céhe egyetlen volt az országban, ezáltal országos hatáskörrel bírt. Ezüstműveik is voltak, amelyek még a 18. században is működtek (VSOS 3:139; Borovszky–Sziklay 1896, 356). Az 1715. és 1720. évi összeírások egyaránt népes településként említették (VSOS 3: 139). Az 1773-ból való Lexikon Locorum katolikus mezővárosként jelzi, ahol iskola is működik egy iskolamester irányításával (Lexicon Locorum 1920, 224). Fényes Elek szerint 876 katolikus és 591 evangélikus lakosa van, mindkét felekezetű lakosság templommal is bír (Fényes 1851, IV: 44). 1890-ben 1061-en éltek Stószon, kiknek kétharmada római katolikus, egyharmada pedig evangélikus volt (Borovszky–Sziklay 1896, 356). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint Stósz lakóinak száma 731 fő, közülük 404 római katolikus, 58 evangélikus, 46 görög katolikus, 4 pravoszláv, 3 református, 1 egyéb hitvallású, 68-an nem vallották magukat hívőnek, 147 esetben pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Stósz katolikus temploma egyike a környék legrégebbi építészeti emlékeinek, még a 13. században épült, melyet aztán a 15. században restauráltak, majd a 18. század második felében klasszicista-barokk stílusban átépítettek. Az evangélikus templom a Türelmi Rendelet megjelenése után, az 1786-89-es években épült.

Stósz lakosságának etnikai összetételére vonatkozóan a következő adatokat találjuk: A 18. század utolsó és a 19. század első harmadában is német településként említik a források. 1890-ben az 1061 lakos *51 magyar és 15 tót kivételével* mind német. Száz évvel később ez az arány régen a múlté. Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 572 szlovák, 69 cigány, 67 német, 12 magyar, 7 cseh és 2 lengyel élt a településen. Hasonló képet mutat a két évvel későbbi felmérés is, mely szerint a 763 lakosból 592 szlovák, 78 cigány, 64 német, 15 magyar, 4 cseh, 3 lengyel, 2 ukrán, 1-1 pedig morva, illetve ruszin (Popierová 1994).

A németiség ilyen nagy arányú lecsökkenése nemcsak a természetes asszimiláció következménye, ebben számos egyéb ok is közrejátszott. A századforduló táján innét is többen kivándoroltak Amerikába. A két háború közötti időszakban a stósziaiak közül sokan Merseburgban, a Buna gumigyárban dolgoztak, ám háromhavonként haza kellett jönniük, mert a gazdasági világválság idején már Németországban is nagy volt a munkanélküliség. Talán ezért, de sokkal inkább egy meg nem magyarázható és el nem fogadható eszme miatt 1945. február 13-án 44 személyt vittek el Stószról oroszországi kényszermunkára, közöttük lányokat is, de többségében férfiakat, akik közül a legfiatalabb még nem töltötte be a 17. életévét, a legidősebb pedig 45 éves volt. Közülük tizennyolcan meghaltak, a többiek túléltek a megpróbáltatásokat. A túlélők egy része haza-

---

55 Adatközlő: Schreiber Ida szül. Schickerle (sz. 1922).

tért, de sokan nem itt, hanem Németországban kezdtek új életet. 1946-ban újabb trauma érte a lakosságot. Több mint kétszáz főt kitelepítettek Németországba, Merseburg, Klütz és Schwanefeld vidékére. Közülük néhányan továbbvándoroltak Amerikába. A kitelepítettek helyére aztán Munkácsról hoztak szlovákokat, akik között az öregek tudtak magyarul is. Mindezek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy míg 1940-ben 1089 lakosa volt Stósznak, ez a szám 1948-ra 877-re csökkent (Seresné 1983, 406., VSOS 3. 139).

A számbeli csökkenéssel párhuzamosan az etnikai összetétel is megváltozott, hiszen az oroszországi deportálás 2 magyar és 42 német nemzetiségű lakost érintett, s a kitelepítés is a németek számarányát csökkentette. Arról nem is szólva, hogy ezek a tények az itt maradottakat is félelemmel töltötték el. Az elmúlt ötven évben a környező településekről, így Kassáról is többen betelepültek Stószra, hiszen a munkalehetőség (Sandrik készyár) és az egészséges környezet, a jó levegő kellő vonzerővel bírnak. Ma már – a helyiek megítélése szerint is – alig 70 német család él itt, ezek is többnyire vegyesek, ahol németül és szlovákul is beszélnek. A többiek – néhány magyar család kivételével – szlovákok. Tehát a többséget ma már nem a németiség alkotja. Szlovák óvoda és iskola működik a településen, a gyerekek újabban főleg a televízió segítségével tanulnak németül beszélni, *mántául* már kevesen tudnak közülük⁵⁶. A régi német családok mántául beszélnek otthon és egymás között, de ez nem ugyanaz, mint a mecenzéfi mánta, ez közelebb áll a német köznyelvhez⁵⁷. Stószon a huszas-harmincas években a német iskola mellett volt szlovák iskola is, de oda csak kevesen jártak. Bár a német iskolában is tanultak szlovákul, a háború óta már csak szlovák iskola működik. A templomban a nyelvváltás nem volt ilyen radikális. Az evangélikus templomban 1945-ig mindig németül folyt a szertartás, azóta kétnyelvű, szlovák és német. A katolikus templomban latin nyelven folyt a mise és német énekeket énekeltek. Napjainkra szlovák nyelvűvé vált, de olykor azért még felcsendül egy-egy német ének. Általában mindig olyan pap volt Stószon, aki tudott németül.

Stószon is – Mecenzéfhez hasonlóan – éltek néhányan olyanok, akik kifejezetten magyar érzelműek voltak. Legismertebb közülük Fábry Zoltán író, esszéista, gondolkodó. *Ők is stósziaiak, németek, de ők magyar érzelműek voltak, az anyja Jéger lány volt, én csak mántául beszéltem vele, a szüleivel is úgy beszéltek* – meséli egykori ápolója, Ida asszony⁵⁸, majd így folytatja: *Front után nem tudtunk szlovákul, de itt soha nem volt veszekedés, itt megértik egymást az emberek.*

---

56 Mántául beszélünk itthon. Most már kevesen vagyunk. A fiatalok kevesen tudnak mántául. Az unokák Kassán laknak, mi őket is megtanítottuk mántául is, németül is. A férjem ír egy krónikát Stószról a gyerekeknek, németül (Adatközlő: Schreiber Ida szül. Schickerle, sz. 1922).

57 A mienk a remetei (Mníšek nad Hnilcom, Einsiedel) nyelvhez áll közel. Mi inkább hasonlítunk a tiszta némethez, mint a mecenzéfi mánták (adatközlő, mint fent).

58 Schreiber Ida szül. Schickerle (sz. 1922)

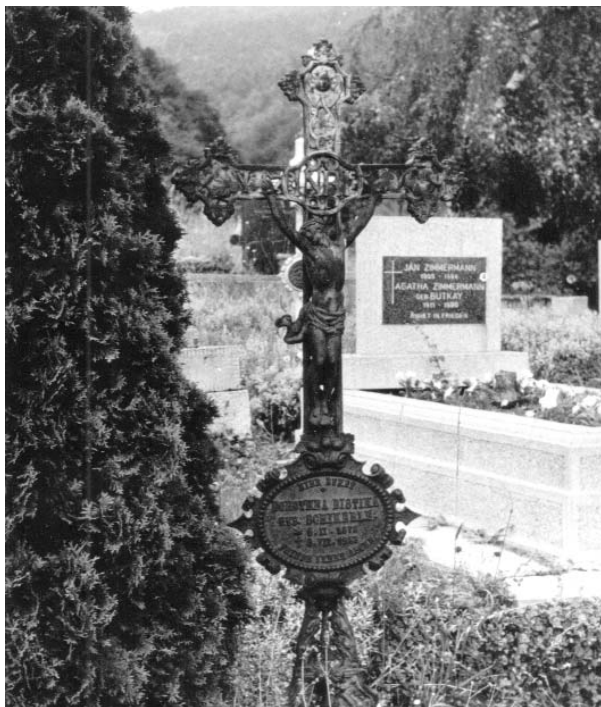

Stósz. Római katolikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Stósz. Evangélikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Stósz. Német feliratú síremlékek a temetőben. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Stósz. Fábry Zoltán lakóháza. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Stósz. Fábry emlékház. Szüleinek arcképe. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Stósz. Glaskovits gyáros kastélya. Fotó: Veres András 1993. HOM Fotótár

Szádellő

Kisközség Torna, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között és 1945 után Csehszlovákiához tartozott. Jelenleg Szlovákiában, a Kassa vidéki járásban található, szlovák neve *Zádiel*. 1964-ben összevonták Méhésszel és Udvarnokival, így 1964–1990 között *Zádielske Dvorníky* volt a három település hivatalos megnevezése (Seresné 1983, 410; VSOS 3: 329). 1990-ben lett ismét önálló.

A település a tornai uradalom része volt, amely aztán a 17. században elnéptelenedett. Ám rövidesen ismét benépesült, mégpedig a 17. század végén, amikor Torna a Keglevichek birtokába jutott, s onnét a protestánsokat kitiltották, kiknek egyik része Szádellőben, másik része a közeli Ájban telepedett le (VSOS 3: 329; Borovszky–Sziklay 1896, 310-311). Az 1773. évi összeírás szerint az idő tájt parókiával még nem rendelkezett. Református templomát is csak néhány évvel később, II. József Türelmi Rendeletét követően, de még a 18. században építette, amit aztán 1906-ban építettek újjá (Csíkvári 1939, 206; Kovács 1942, 2. 540). Fényes Elek szerint 54 katolikus, 308 református és 4 zsidó lakosa volt (Fényes 1851, IV: 51). 1938-ban 27 római katolikus, 208 református és 1 evangélikus élt a faluban. Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 31 római és 11 görög katolikus mellett 108 reformátust és 57 evangélikust írtak össze. Ez az adat minden bizonnyal téves, valószínűleg a *slov. evanj.* (evangélikus) és a *refor. evanj.* (református) rubrikák elnézéséből, összekeveréséből adódik az evangélikusoknak ez a magas számaránya. Recens adatok szerint két katolikus család él a faluban – Smutný, az erdész családja és Nehodáék, akik Magyarországról származnak, megvették a malmot, úgy kerültek ide - és kb. hat vegyes házasságot tartanak számon, a többiek mind reformátusok. Görög katolikusokról nincs tudomásuk⁵⁹, bár a legújabb statisztikai adatok szerint 11-en vannak a faluban.

Mint fentebb már szó volt róla, Szádellőt a Tornáról kitiltott református magyarok népesítették be újra a 17. század végén. A források a továbbiakban is végig magyar településként említik (Lexicon Locorum 1920, 271; Fényes 1851, IV: 51). Az 1930-as évek végén 236 lakosa 8 kivételével mind magyar volt. Az 1991. évi népszámláláskor 208-an éltek a faluban, közülük 187-en vallották magukat magyarnak, 21-en szlováknak. Egy két évvel későbbi felmérés szerint a 195 fő lakosból 183 magyar, 11 szlovák, 1 morva, 1 pedig cigány (Popierová 1994). Cigányok már a 18. században is éltek itt, erről tanúskodnak a levéltárban fellelhető források. Két 1768. évi cigányösszeírás szerint és egy 1773-ból származó szerint is Franciscus Rigó és népes családja élt itt, aki Kovács volt, de emellett a muzsikáláshoz is értett. Vallásukat tekintve katolikusok voltak⁶⁰. Napjainkban a falu egy cigány családot tart számon, Rusznyák nevezetűt, aki az

59 Adatközlők: Szádellő polgármestere és Kádárné Józsa Magda (sz. 1937).

60 Kassai járási levéltár. Cigányösszeírások 1768-ból (2 db) és 1773-ból. T.É. 1757-1848 jelzetű doboz.

utóbbi években költözött ide. Ebből a családból kerül ki a falu csordása. A háború előtt is lakott itt egy cigány család, akik szintén csordások voltak. Ennek a családnak egy nőtagja most is itt él, a férje szlovák, az Aranyida melletti Hilyóból származik. Nagyon rendes családnak ítéli őket a falu, nem is számítja a cigányok közé. Ezen kívül egy szlovák család él még Szádellőn, a Smutný nevű erdészé, amelyik Csehországból jött ide. Ők nem beszélnek magyarul, de szinte mindent megértenek. A gyerekeik pedig beszélnek is a nyelvet, hiszen megtanulták játék közben, az utcán falubéli barátaiktól. Zsidók – emlékezet szerint – nem éltek Szádellőn. Itt a háború előtt Pöhm nevű mecenzéfi mánta kereskedő volt.

A kitelepítések, deportálások ezt a falut elkerülték, sem oroszországi kényszermunkára, sem Csehországba, sem Magyarországra nem vittek senkit a szádellőiek közül. A háború ugyan innét is követelt áldozatokat, de ők katonaként veszítették életüket. Az amerikai kivándorlás viszont itt sem ismeretlen. Többen kerestek ott megélhetést a századforduló táján, a két háború közötti időszakban, sőt még a második világháború után is⁶¹. Mint a református egyház-község vagyontörzskönyvéből kiolvasható, 1907-ben a két harangot részben az amerikai gyűjtésből öntették.

Szádellő lakossága napjainkban egyre fogy. Többnyire idősebbek lakják a falut, a fiatalok inkább elmennek, Tornán, Szepsiben, esetleg Görgön telepednek le. Óvoda, iskola nincs, az óvoda kb. tíz éve, az iskola a hetvenes évek közepe táján szűnt meg. Mindkettő magyar nyelvű volt. Három-négy gyerek jár a szomszédos Udvarnokiba óvodába. A templomban az istentiszteletek magyar nyelvűek. 1992-ig önálló anyaegyház volt, a lelkész helyben lakott. Jelenleg – lelkészek hiánya miatt – Vendigi társegyházaként működik.

---

61 *Apósom is volt kint, nagyapám is. Sokáig ott dolgoztak. Mikor kiűtött az első háború, atyuska (nagyapám) hazajött, hogy elviszi nagyanyámat, de nem tudta. Aztán atyuska megint kiment. Chicagóban voltak. Szenet fuvarozott az apósom autójával. Ott kapott hajtásit, ott tanult meg autót vezetni. ...Volt kint Olajos Józsi bácsi is, meg Pál Ferenc bácsi - őt az itthoniak hozatták haza, nem boldogult. ...Háború után is mentek ki legények. Az én testvérem is, 1968-ban. Ott nősült meg, lengyel felesége van, Kanadában, Viripekben élnek (Adatközlő: Kádárné Józsa Magda, sz. 1937).*

Szádellői völgy bejárata. Fotó: Veres András 1993. HOM Fotótár

Szepsi

Hajdan virágzó kisváros a Bódva mellett. Abaúj-Torna vármegye csereháti járásának központja volt. 1920–38 között, majd 1945 után Csehszlovákiához csatolták. 1960-ig járási székhely volt, ezt követően a Kassa vidéki járás része. Szlovák neve *Moldava nad Bodvou* (Seresné 1983, 422-423; VSOS 2: 269).

A 18. század elején lakossága jócskán megfogyatkozott, a különösen 1710–11-ben dühöngő pestisjárvány következtében. 1715-ben Szepsiben 150 ház állott elhagyottan (Borovszky–Sziklay 1896, 516; Neupauer 1931-32, 120). A pusztulást az is mutatja, hogy míg 1427-ben Szepsiben 180 portát írtak össze, 1715-ben csak 44-et, más adatok szerint 24-et. Ám a lakosság a veszteséget valahogy mégis ki tudta heverni, mert 1829-ben már 279 háztartásban 2281 lakos élt. Idegenek telepítéséről ebben az időszakban nem tudunk, a bezsívárgás viszont folyamatos volt, ami gyakorlatilag napjainkig is tart.

A szepsi római katolikus egyházzal, illetve a templomról először 1331-ben történt említés. Ám a reformáció tanai korán gyökeret vertek a városban. Hogy ez mikor és hogyan történt, azt pontosan nem tudjuk, csak az bizonyos, amit a város történészei a római katolikus parókia irataiból kiolvastak. Eszerint 1558-ban a plébánoson kívül egy-két ember kivételével mindenki a kálvini eszméket követte, s így a templom és az egyházi javak is a kálvinisták birtokában voltak. Még a 18. század elején is az alig 1200 lelket számláló Szepsi lakosaiból 1116

lélek volt református vallású. Az itt szolgáló református lelkészek névsora 1587-től ismert. Ez időtől kezdve egyre-másra hallunk kisebb-nagyobb vallási villongásokról egészen az 1780-as évekig, II. József Türelmi Rendeletének megjelenéséig. Az ellenreformáció legismertebb személyisége Herkó páter volt, akiről tudjuk, hogy előbb szendrői barát volt, majd székhelyét Tornára tette át, s onnét gyakran ellátogatott Szepsibe is. Emlékét egy relief őrzi, amely eredetileg egy házfalon volt (Neupauer 1931-32), napjainkban a katolikus templom folyosójának falán látható (Bodnár 1993c, 10). 1772-ben a szepsi reformátusok megkapták az engedélyt, hogy a temetőben levő fatemplomuk helyett kőtemplomot építsenek. 1773-ban meg is történt az alapköletétel, s elkezdődött az építkezés. 1783–84-ben a meglévő templomhoz tornyot és kőfalat is építettek. A fentiek ismeretében nem csodálkozunk, hogy a Lexicon Locorum szerint Szepsi mezőváros azon kevés települések közé tartozott, amelyek az idő tájt két - nevezetesen római katolikus és református - parókiával bírtak (Lexicon Locorum 1920, 6). 1794-ben aztán sajnos mindkét templom leégett, s ebben a tűzvészben pusztult el többek között a katolikus egyház gazdag levéltára mellett Bydeskuty János akkori plébános 5000 kötetet számláló könyvtára is (Neupauer 1931–32, 135-136).

A római katolikusok és reformátusok mellett kevés számú görög katolikus lakosság is élt a városban ez idő tájt. Erről egy 1806. évi egyházmegyei összeírás tanúskodik, mely szerint Szepsiben 8 görög katolikust számláltak (Udvari 1990, 89). Fényes Elek geográfiai szótára szerint 1082 katolikus, 67 evangélikus, 1232 református, 6 n.e. óhitű és 22 zsidó lakos élt a városban (Fényes 1851, IV: 124). Hogy a zsidók mikor jelentek meg a városban, azt pontosan nem tudjuk. Azt viszont igen, hogy az izraelita rabinátus 1850-ben vetette meg lábát a városban, ekkor tette át székhelyét a szomszédos Bodoló községből Szepsibe. Rabbijuk ekkor Goldstein Saul volt (Neupauer 1931-32, 165). 1890-ben Szepsi lakosainak száma 1765 volt, ebből 1120 római katolikus, 526 református, 94 izraelita, a többi egyéb felekezetű (Borovszky–Sziklay 1896, 350). 1938-ban 1471 római katolikus, 75 görög katolikus, 429 református, 29 evangélikus, 1 görögkeleti, 211 izraelita és 1 egyéb felekezetű lakosa volt a városnak (Csíkvári 1939, 208). A legutóbbi, 1991. évi népszámláláskor Szepsi 8802 lakosából 5025-en vallották magukat római katolikusnak, 209-en görög katolikusnak, 628 volt a reformátusok, 192 az evangélikusok, 20 a pravoszlávok száma, s 61 egyéb felekezetűt számláltak. 877-en vallották magukról, hogy nem tartoznak egyetlen felekezethez sem, 1782 esetben pedig hovatartozásuk nem volt megállapítható. Ezeknél az adatoknál figyelembe kell venni, hogy a kb. 500 fős és zömében római katolikus bodolóiak is benne foglaltatnak.

Mint a fentiekből kitűnik, a 18. század végéig csak római katolikusok és reformátusok éltek Szepsiben. A 19. század elején találkozunk görög katolikusokkal, majd ezt követően zsidókkal. A 19. század vége felé jelenhettek meg az evangélikusok, az 1890. évi adatokban szereplő 25 fő egyéb felekezetűek között minden bizonnyal már ott találjuk őket. Ez azért is valószínű, mert – mint a képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvében olvasható – 1914-ben a szepsi evan-

gélíkusok templomhelyet kértek, amit a római katolikus templom felett levő tér közepén meg is kaptak. Templomuk viszont pénz hiányában sem akkor, sem azóta nem épült fel. Mint a város-monográfiában olvasható, kb. 30 evangélikus élt Szepsiben, mely adat szinkronban van a Csíkvári Antal által közölt számmal (Vö. Csíkvári 1939, 208). Azóta számuk megközelíti a 200 főt, hasonlóan a görög katolikusokéhoz. Ez a növekedés a szűkebb és tágabb környékről történő fokozatos beszivárgás következménye, amiről részletesebben majd a város etnikai összetételének áttekintése után szölok.

Bár Szepsinek a tatárjárás után német lakosai voltak, 1317-ben német városi tanácsa volt (Györffy 1987, 147), a várost az összes 18-19. századi irodalom magyar településként említi (Lexicon Locorum 1920, 6; Udvari 1990, 89; Fényes 1851, IV: 124). Az 1890. évi adatok szerint az 1765 lakosból *1640 magyar, 44 német, 57 tót*⁶². Az 1919-ben végrehajtott első csehszlovák népszámlálás adatai szerint 1673 magyar, 25 német, 403 csehszlovák nemzetiségű lakosa volt Szepsinek. Ez utóbbiba beszámított az akkor Szepsiben állomásozó csehszlovák hadsereg is. A zsidókat ekkor külön írták össze, ők a fenti adatsorból hiányoznak (Neupauer 1931-32, 231). 1938-ban, amikor Szepsit ismét Magyarországhoz csatolták, 2222 magyar, 29 német, 23 szlovák és 6 egyéb nemzetiségű lakos lakta a várost (Csíkvári 1939, 208). Az 1991. évi népszámlálási adatok szerint a 8802 lakosból 4323 vallotta magát magyarnak, 4198 szlováknak, 169 volt a cigányok, 61 a csehek, 14 az ukránok, 13 a németek, 4 a ruszinok, 2 a lengyelek száma, 3 fő egyéb nemzetiségű volt, s 15 esetben a nemzeti hovatartozás nem volt megállapítható. Egy 1993-as felmérés szerint a 9271 lakosból 4495 magyar, 4351 szlovák, 305 cigány, 61 cseh, 4 morva, 1 sziléziai, 2 lengyel, 15 német, 8 ruszin, 10 ukrán, 1 bolgár, 1 román, 3 vietnami etnikumhoz tartozónak vallotta magát, 14 pedig egyéb, illetve megállapíthatatlan (Popierová 1994)⁶³.

A fenti adatokból kitűnik, hogy a cigányok jelenlétéről csak az utóbbi évek felmérései nyomán értesülünk. Az viszont tény, hogy már jóval korábban is éltek Szepsiben cigányok, nem is kis számban. Az 1893. évi cigányösszeírás szerint Szepsiben mintegy száz cigány volt található (Borovszky–Sziklay 1896, 374). Számuk az évek során egyre nőtt, napjainkban a felmérésben kimutatott 305 fővel szemben mintegy ezren vannak. A szepti cigányok által elkövetett gyilkosságok híre és állítólagos kannibalizmusuk 1927-ben bejárta a világsajtót. Ez a történet napjainkban is él Szepsi és a környező települések szájhagyományában (Bodnár 1993c, 12). A szepti cigányok egymás között még az 1960–70-es években is szinte kizárólag cigányul beszéltek, ez tulajdonképpen még napjainkban is jellemző. Anyanyelvük mellett mindnyájan tudtak magyarul, gyermekeiket általában magyar iskolába írták. Napjainkban már szlovák iskolába is járnak cigány gyerekek.

---

62 Borovszky–Sziklay 1896, 350.

63 Mindkét számsorba beleértendő a mintegy 500 fős, zömében magyar lakosságú Bodoló is.

A fentiekben közölt számadatokból az is kiolvasható, hogy a 19. század elején megjelenő zsidóság száma az 1930–40-es évekre a kétszázat is meghaladta. A legrégebb szepsi zsidók kereskedelemmel foglalkoztak (Viplas nevű ecetárus, Engel üveges, Stern dohányárus). A háború előtti időszakban volt közöttük orvos (dr. Klein Béla, dr. Fried, dr. Fodor, dr. László, dr. Ungár), fogorvos (dr. Klein Ferenc), jogász (dr. Wohl Sámuel), számos iparos (Szencer Ármán asztalos, Kaufmann szabó, Grossz Benjámin szabó, Girmann mészáros, Friedmann, Gutmann lányok varrónők, Görtner lányok kalaposok, Deutsch pék, Sobermann pék, órás, cipész) és sok kereskedő (Lichtmann gyümölcs és cukorka-, Glück textil-, Bodnár iparcikk-, Rosenberg textil-, Weiss Izidor vegyes-, Davidovics vegyes-, Klein Panna élelmiszer-, Paskesz fakereskedő, Sencer benzinkutas, Weiss házkereskedő, Gutmann és Löwy kocsmáros). 1944-ben a zsidótörvény értelmében mindnyájukat deportálták. A háború után kb. 10%-uk hazatért, de aztán szinte mindnyájan elmentek. Sokan Izraelbe vándoroltak, ehhez le kellett mondaniuk vagyonukról az állam javára, csak így jutottak kivándorlási engedélyhez. A háború előtt az összlakosság jelentős részét tette ki a zsidóság, jelenleg 1 személy él csak Szepsiben. Egykori templomuk ma városi tulajdonban van, a közelmúltig úttörő- és ifjúsági házként üzemelt. Temetőjük elhagyatottan és kifosztva található a hegyoldalon. Ezzel a szepsi zsidóság története gyakorlatilag véget ért.

A magyar nemzetiségű lakosságot is érte meghurcoltatás a második világháború után. 1944. novemberében az akkor 16-17 éves fiúkat elvitték mint leventéket. Először Tornára, majd Somodiba, végül Kassára hurcolták őket és a környékről összegyűjtött fiatalokat, ahonnét december 18-án marhavagonokkal Csehországba szállították őket. A szepsieket Kadaňba kerültek, onnét Linzbe, Gmündbe, Brémába vezetett az útjuk. 1945. májusában angol-amerikai fogságba kerültek, majd egy csehszlovák gyűjtőtáborba. De mivel nem tudtak szlovákul, nem engedték őket haza, a mirošovi koncentrációs táborba szállították őket, ahonnét később sikerült kikerülniük munkára gazdákhhoz. Közben egyiküknek, Kocsor Istvánnak sikerült hazajutnia, így a város tudomást szerzett fiai holétéről. Rövidesen elmentek értük, 1945. szeptember közepe táján értek haza.

1945 januárjában és februárjában számos férfit elhurcoltak oroszországi kényszermunkára, nagy részük iparos és magyar nemzetiségű volt. Később aztán összefogdosott hadifoglyokat is deportáltak. Hosszú évek után kerültek csak haza, már akik kibírták a megpróbáltatásokat. S mivel 1945-ben még Magyarországról vitték őket el, haza is úgy engedték az utolsóként szabadulókat is 1954-ben, hogy papírjaikra Magyarország volt írva. Hazaérkezésük után a karhatalom összeszedte, és a járási börtönbe záratta őket. Valamennyiüket át akarták toloncolni Magyarország területére. Forrongott az egész város, a nép lázadásra készen várta a fejleményeket, míg aztán rövid időn belül valamennyiüket hazaengedték. Állítólag közvetlenül Širokýnak, az akkori kormányfőnek telefonáltak Prágába, hogy megakadályozzák a kitoloncolást⁶⁴.

Családoknak Csehországba, illetve Magyarországra való deportálására nem került sor, pedig az úgynevezett „fehér levelet” már többen is megkapták, el vol-

tak készülve a kitelepítésre. Már a vagonok is be voltak állítva, ám valaki jóvoltából mégsem került erre sor. Többen úgy tudják, hogy az akkori orvos és komiszár igazolták, hogy Szepsiben tifuszi járvány ütötte fel a fejét, ezáltal menekültek meg a szepsiek a magyarországi kitelepítéstől (VSOS 2: 269). Szepesi és Bakacsi tanítók önként hagyták el a várost és az országot.

A város lakossága óriási mértékben felduzzadt napjainkra. Míg 1948-ban 2274-en éltek Szepsiben, 1961-ben ez a szám 3675, 1970-ben 5195, 1991-ben 8802 volt (Popierová 1994), 1994-re megközelíti a 9300-at. A hivatalos statisztika szerint magyarok és szlovákok megközelítőleg azonos arányban élnek Szepsiben. A valóságban ez az arány jobban eltolódik a magyarok javára, bár tény, hogy az 1970-es évektől folyamatosan nő a szlovákok száma. Szepesi növekedése jelentős mértékben a Kelet-Szlovákiai Vasmű építésekor kezdődött el az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején, amikor az ott munkát vállalók közül sokan itt kaptak lakást. Ekkor számos szlovák család is beköltözött északról, szegényebb vidékekről. Később a Torna melletti cementgyár is épített itt lakásokat, hasonlóan a város határában létesített TESLA üzemhez. Emellett jelentős volt a környező falvakból való bevándorlás is. A Szepsiben élő csehek nagyrészt a katonai üzem jóvoltából, illetve vegyes házasságok révén kerültek a városba. A magukat németeknek vallók Mecenzérről költöztek le Szepsibe, de mint nemzetiség, nem nyilvánulnak meg. Él a városban egy bolgár kertész le származottja, s a környéken az utóbbi években megjelent vietnami kereskedők egyike, aki házasságkötés révén telepedett itt le. Szepsi napjainkban is fejlődő kisváros öt óvodával, három általános iskolával (ezekből egy-egy magyar nyelvű), egy szlovák-magyar kétnyelvű kiségitő iskolával és mezőgazdasági szakközépiskolával, két gimnáziummal (az egyik szlovák, a másik magyar). A katolikus templomban szlovák és magyar nyelvű misék is vannak, ugyanis a bevándorolt szlovákság jelentős része római katolikus vallású. A reformátusok, három fő kivételével magyarok, így az istentiszteletek mindig, esketések és egyéb szertartások általában magyar nyelven történnek.

A városban jobbra a magyar nyelv használatos. Gyakran előfordul, hogy szlovák iskolába íratnak magyar gyerekeket, akik olykor eleinte nehezen boldogulnak a szlovák nyelvel, mert otthon nem ezt használják. Ez általában olyankor fordul elő, ha a szülők attól tartanak, hogy a gyerekeknek hátránya származna abból, ha magyar iskolába íratná, hiába cáfolja ezt számos példa. Összességében elmondható, hogy Szepsiben gyakorlatilag mindenki ismeri – legalább alapszinten – mindkét nyelvet. Hatványozottan érvényes ez a gyerekekre, akik játék közben megtanulják egymástól a számukra idegen nyelvet.

---

64 Adatközlők: Harsányi István (sz. 1927), Osztro László (sz. 1913) és Zakariás István polgármester.

Szepsi. Gótikus római katolikus templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Szepsi. Herkó Páter reliéf és emléktábla a római katolikus templomban. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Torna

Egykori virágzó kisváros, napjainkban községi rangja van. A történeti Magyarország legkisebb megyéjének, Torna vármegyének volt a központja. Miután 1881-ben e kis megyének véglegesen megszüntették önállóságát, összevonták Abaúj vármegyével, az egykori megyeszékhely elvesztette jelentőségét, megindult egy visszafejlődési folyamat, ami a későbbi politikai határok következtében még markánsabbá vált, s gyakorlatilag napjainkig tart. 1881 után járási székhely lett. Még az 1890-es években is élénk vásárhelyként említik, de megjegyzik, hogy élénkségéből sokat veszített azóta, hogy megyei hatóságát feloszlatták (Borovszky–Sziklay 1896, 359). 1920-38 között és 1945 után Csehszlovákiához csatolták. Ezzel gyakorlatilag megfosztották vonzáskörzetének jelentős részétől, ami kedvezőtlenül hatott fejlődésére, illetve visszafejlődését eredményezte. 1960-ig a szepti járáshoz tartozott, napjainkban a Kassa vidéki járás része. Szlovákul előbb *Turňa*, majd 1927-től *Turňa nad Bodvou* volt a neve, 1964-ben, miután hozzácsatolták Áj községet is, a *Turnianske Podhradie* (*Tornaváralja*) nevet kapta (Seresné 1983, 455; VSOS 3: 209). 1991 óta Áj ismét önálló⁶⁵, azóta Tornát szlovákul *Turňa nad Bodvou* néven illetik, a köznyelvben röviden csak a *Turňa* használatos.

A török harcok idején és az azt követő években a település sokat szenvedett. Egyrészt a vár, mint hadászati célpont többször cserélt gazdát, s ezáltal magát Tornát is feldúlták, másrészt minden bizonnyal a környéken dúló járványok sem kerültek el. Ezek következményeként, s az ellenreformáció miatt lakóinak száma ugyancsak megcsappant. 1715-ben mindössze tíz háztartást írtak össze Tornán (köztük hat iparos volt), 1720-ban egy malmot és hét háztartást számoltak (VSOS 3: 210).

Tornán – a környező településekhez hasonlóan – korán teret hódított a reformáció, a 16. században a régi római katolikus templom is a protestánsok birtokába jutott, ezért a katolikusok egy új, kisebb templomot építettek. Miután a város a Keglevichéé lett, I. Lipót (aki 1655–1705 között uralkodott) alatt a földesúr kitiltotta a reformátusokat, akik a Tornától északra fekvő két völgyben, Szádellő és Áj községekben telepedtek le. A katolikus hitre visszatért lakosság pedig ismét birtokba vette a régi katolikus templomot (Borovszky–Sziklay 1896, 360). Az ellenreformációban legnagyobb szerepe – nemcsak Tornán, hanem az egész környéken – egy *Herkó páter* nevű szendrői barátnak volt, aki később székhelyét Tornára helyezte át, s akinek emlékét a közeli Szepsiben ma is emléktábla őrzi (Bodnár 1993c, 10). A fentiek ismeretében érthető, hogy 1773-ban Tornát katolikus parokiális helyként írták össze, ahol egy iskolamester is működött (Lexicon Locorum 1920, 271). A római katolikusok mellett 1806-ban hét görög katolikus is élt Tornán, közülük ketten római katolikussal vegyes házasságban (Udvari 1990, 87). Fényes Elek adatai alapján Torna mezővárosban

---

65 Adatközlő: Farkas Rózsa Áj község polgármestere.

1675 katolikus, 342 református és evangélikus és 9 zsidó lakos élt (Fényes 1851, IV: 211). Lakossága az 1890-es években túlnyomórészt katolikus volt. 1938-ban 1266 római katolikus, 47 görög katolikus, 44 református, 5 evangélikus és 253 izraelita élt a városban, s ekkor már nemcsak római katolikus, de izraelita temploma is volt (Csíkvári 1939, 210-211). Az 1991. évi népszámláláskor a 2738 lakosból 1893 vallotta magát római katolikusnak, 77 görög katolikusnak, 3 pravoszlávnak, 41 evangélikusnak, 66 reformátusnak, 7 egyéb vallásúnak, 105 fő vallás nélkülinek, 546 esetben a hovatartozás nem volt megállapítható. Látható tehát, hogy Torna zömében ma is római katolikus település. A katolikus templomban magyar és szlovák nyelvű misék is vannak, az úgynevezett nagy mise a magyar, a kis mise pedig a szlovák. A görög katolikusok zöme a két közeli görög katolikus faluból, Horvátiból, de méginkább Hacsaváról szívárgott be. Templomuk nincs, a horvát anyaegyházhoz tartoznak. Az utóbbi időben megpróbálták megegyezni a római katolikus esperessel, hogy bizonyos időközönként használhassák a katolikus templomot. A megállapodás ezidáig nem jött létre. Selyei János gályarab prédikátor óta nem volt református egyházközség Tornán, egészen 1988-ig. Napjainkban a zsarnói anyaegyházhoz tartozik. Isztentiszteletet 1990-től tartanak Tornán, minden második héten egy alkalommal. A tornai reformátusok zöme a környező településekről (Vendigi, Újfalú, Mész, Görgő, Barka, Áj, Jablonca, Péder...) települt be. Hetente egy alkalommal van református hitoktatás a magyar iskolában, ahová a szlovák iskolából is átjárnak a gyerekek. A háború előtt a vizsgált térséget tekintve itt élt a legtöbb zsidó. Mindnyájan kereskedők vagy iparosok voltak. 1944 márciusában 46 zsidó családot deportáltak. Néhányan a háború után visszatértek (Altman, Friedman, Polák, Weiser), de az 1950-es években kivándoroltak Palesztínába. Ma egyetlen zsidó él Tornán. Egykori templomuk lakóház lett.

A lakosság többi részét is érte meghurcoltatás a háború alatt és után. 1945. február 15-én 14 férfit hurcoltak el oroszországi kényszermunkára, közülük 13 magyar nemzetiségű volt. Körülbelül egyharmaduk haza sem tért többé. A civileken kívül katonafoglyokat is hurcoltak el Oroszországba. A második világháború után a magyarok úgynevezett kollektív bűnössége miatt néhány családot Tornáról áttelepítettek Magyarország területére. Ilyen sorsra jutott Morgent József vendéglős és gazdálkodó, Sipos Ferenc szabó és a város Molnár nevű molnára. Helyükre szlovák családokat nem telepítettek. Nemcsak Magyarországra, csehországi, pontosabban morvaországi kényszermunkára is deportáltak több mint tíz családot, általában a legjobb gazdákat, de voltak közöttük szegények is. Máig sem tudja senki, ki hogyan, milyen megfontolás alapján került a listára, vagy maradt le arról. Idővel aztán a deportáltak – három fiatal kivételével, akik ott alapítottak családot – hazatértek.

Torna nemzetiségi viszonyait vizsgálva a következő adatokat találjuk. A Lexicon Locorum magyar-szlovák településként említi. Az 1806. évi egyházi összeírásból tudjuk, hogy az ekkor itt élő görög katolikusok prédikációs nyelve a ruszin volt. Néhány évtizeddel később Fényes Elek magyar mezővárosként említette. Az 1891. évi népszámlálás az 1468 fős, zömében magyar városban 56 né-

metet és 14 tótót talált. Tornának az 1938. évi Magyarországhoz való visszacsatolása után az 1615 lakosából 1 volt német, 16 szlovák, a többiek mind magyarok (Csíkvári 1939, 210-211). Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a 2738 lakosból 1789 vallotta magát magyarnak, 902 szlováknak, 21 volt a csehek, 13 a cigányok, 3 a lengyelek, 4 a németek, 2 az ukránok száma, 4 esetben pedig a nemzetiségi hovatartozás nem volt megállapítható. Egy két évvel későbbi felmérés szerint a Tornán élő 2822 lakosból 1785 magyar, 921 szlovák, 78 cigány, 18 cseh, 4 német, 3 lengyel, 2 ukrán, 2 bolgár, 9 pedig egyéb nemzetiségű, illetve hovatartozásuk nem volt megállapítható (Popierová 1994). Ez utóbbi adatsor eléggé pontosnak ítéltető, például szerepel benne a Tornán letelepedett bolgár kertész stb., de még mindig nem a valóságot tükrözi a cigányok számának esetében.

Napjainkban ugyanis Torna lakosságának kb. 25%-a cigány, akik zömében magyarul beszélnek, de vannak közöttük, akik tudnak cigányul is. A népszámláláskor kb. fele-fele arányban vallották magukat magyarnak, illetve szlováknak. Az utóbbi években, Csehország és Szlovákia szétválása után közülük sokan – számuk 80-100 fő között mozog –, akik korábban elmentek Csehországba, visszajöttek Tornára, mert nem kapták meg a cseh állampolgárságot. Tornán már évszázadokkal ezelőtt is éltek cigányok. Az egyik 1768-ból való cigányösszeírás szerint Tornán hét cigány családot írtak össze⁶⁶. Ugyanebben az évben egy másik összeírás is készült, amely az előző hatból négy nevet (Samuel Nanu faber, Franciscus Rigó faber et fidicen, Georgius Rigó fidicen és Michael Rigó fidicen) tartalmaz. Az öt évvel későbbi, 1773-ból való cigányösszeírás – egy kivételével (Franciscus Rigó helyett Samuel Latzko özvegye és négy gyermeke) – ugyanezeket a neveket tartalmazza. Eltérés az előzőhöz képest még az is, hogy ez utóbbi összeírás szerint a kovácsmunka és zenélés mellett már földműveléssel is foglalkoztak. A tornai cigányok a 18. századtól folyamatosan zenéléssel is foglalkoztak. Minden korban voltak közöttük jónevű zenészek. A második világháború utáni években ilyen volt egy Pala nevű prímás és egy Palcsu nevű cimbalmos. Pala balkezes volt, a háború után el akarták küldeni Pozsonyba zenét tanulni, de nem ment. Gyakran játszottak a környező falvak lakodalmaiban, és elmaradhatatlan részesei voltak a falubúcsúk családi összejöveteleinek, amikor házról házra járva muzsikáltak. Napjainkban is van vagy három zenész csapat, ők már nem nótákat, hanem modern zenét játszanak. A cigányok jelentős része, kb. 90%-uk munkanélküli, ezzel a problémával a település vezetése nehezen tud megbirkózni.

A Tornán élő szlovákok jelentős része az 1970-es években telepedett le, miután a közelben megépült a cementgyár. A gyár vezetősége a korábban épített cementgyárak szakembereiből került ki, akik zömében szlovákok, esetleg csehek voltak. Ezenkívül a közeli Hacsaváról mintegy húsz család húzódott le Tornára, továbbá vegyes házasság révén is kerültek szlovákok a településre.

---

66 Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz. Az összeírás másolatát lásd a mellékletben.

Tornán az utóbbi években (1991-ig) három óvoda volt, 1994 szeptemberétől már csak egy működik. Hivatalosan szlovák nyelvű (mindhárom az volt), de valójában magyarul beszélnek benne. Két nyolcosztályos általános iskolája (*alap iskola*) működik, az egyik szlovák, a másik magyar nyelvű. A szlovák iskolába járó gyerekek túlnyomó többsége is magyarul beszél. A pedagógusok között is sok magyar van, így a tanítás könnyebb, mert – különösen az első és a második évfolyamban – gyakran előfordul, hogy a gyerekek nem értik, mit mond a tanár, ha szlovákul beszél. Ilyenkor megpróbálja körülírni mondandóját, ha így sem megy, elmagyarázza magyarul. Erre gyakran szükség van, így nagyon nehéz dolga van annak a pedagógusnak, aki nem tud magyarul. A magyar, szlovák és cigány gyerekek jól megférnek egymással az osztályban, nem közösjtik ki egymást, együtt játszanak a szünetekben. A cigány gyerekek is ápoltak, tiszták, inkább olykor a szüleik viselkedése okoz problémát, akik minden apróságra hamar és indulatosan reagálnak. A tornai szlovák iskolába kb. 350 gyerek jár, ebből 70-75 a cigány. A magyarok száma több, mint a szlovákoké, különösen a bejáró gyerekek esetében, hiszen a hacsavaiakat leszámítva szinte kivétel nélkül magyarok⁶⁷. Összességében elmondható, hogy Torna zömében ma is magyar település. Az itt élő népessegek jól megférnek egymással, nincsenek nemzetiségi problémák, ez minden megkérdozett egybehangozó véleménye.

Torna. Az egykori megyeháza épülete. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

---

67 Adatközlők: Gábor Lajos szepsi református lelkész és Bartók László polgármester, valamint Juhász Ferenc (sz. 1922) és Schmiedl Magda tanítónő.

Torna. Az egykori megyeháza főbejárata. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Torna. Emléktábla az egykori megyeháza homlokzatán. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Torna. Keglevich kastély. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Udvarnoki

Kisközség a történeti Torna, majd 1881-től Abaúj-Torna vármegyében a tornai járásban. 1920–38 között, majd 1945 után Csehszlovákiához csatolták. Jelenleg Szlovákiában a Kassa vidéki járásban található, szlovák neve *Dvorníky*. 1964-ben *Zádielske Dvorníky* néven összevonták Udvarnokit, Méhészt és Szádellőt (Seresné 1983, 410; VSOS 3: 329). Szádellő 1990-ben önállósult, Udvarnoki és Méhész továbbra is közös önkormányzattal működik. A helységnévtárak *Udvarnok*, *Szádudvarnok* néven említik a települést, a környék lakossága az *Udvarnoki* nevet ismeri és használja.

A falu a 18. század elejére majdnem elnéptelenedett, 1715-ben csak négy háztartást írtak benne össze. 1773-ban parókiával még nem rendelkezett, ez idő tájt lakói magyar és szlovák nyelvűek voltak (Lexicon Locorum 1920, 271). Római katolikus temploma 1801-ben épült. Egy 1806. évi egyházi összeírásból tudjuk, hogy a római katolikusok és reformátusok mellett három görög katolikus is élt a faluban, akik a horvát anyaegyházhoz tartoztak. Az itt élő görög katolikusok prédikációs nyelve a ruszin volt. Ebben az időben pap nem élt a faluban (Udvari 1990, 87). Fényes Elek Udvarnokit magyar faluként említi, ahol 547 katolikus és 74 református lakik (Fényes 1851, IV: 229). A falu lakóinak száma 1880-tól folyamatosan csökkent. Míg akkor 513 lakosa volt, tíz évvel később már csak 487-et, 1900-ban 460-at, 1910-ben 442-öt, 1921-ben 429-et, 1930-ban 389-et, 1940-ben 391-et (egyedül itt tapasztalható apró növekedés), 1948-

ban 348-at számláltak. Ennek egyik oka a tengerentúlra irányuló kivándorlásban keresendő⁶⁸. Az adatok szerint 1890-ben 487 magyar lakosa volt a falunak (Borovszky–Sziklay 1896, 310). 1920-ban is tiszta magyar volt, s 1938-ban, a Felvidék visszacsatolásakor 414 lakosa 6 kivételével volt magyar. Vallási megoszlásukat tekintve 393 római katolikus, 2 görög katolikus, 17 pedig református volt (Csíkvári 1939, 206).

A második világháború és az azt követő események az itteni lakosságot is sújtották. 1945. február 21-én hét férfit vittek el a faluból előbb Tornanádaskára, majd onnét Kassára, hogy aztán oroszországi kényszerszolgálatra hajtsák őket. A legidősebb 43, a legfiatalabb 19 éves volt, mindnyájan magyar nemzetiségűek. Egy első világháború idején itt maradt, ide nősült Virosz nevű orosz ember tolmácsolt a lakosságot összegyűjtő oroszoknak. A deportáltak közül egy (Milicki Imre) nem tért vissza, a többiek hosszú évek elteltével, de mégiscsak hazaértek⁶⁹. Lányokat, asszonyokat nem vittek oroszországi munkára. Ők a román tisztek zaklatásának voltak kitéve. Többen terhesek lettek, s aztán Szilasra (Bódvaszilas) mentek orvoshoz. Zsidókat Udvarnokiból nem deportáltak, azon egyszerű oknál fogva, hogy elköltöztek, abban az időben már nem itt, hanem a szomszédos Tornán laktak⁷⁰. Ám ezzel a megpróbáltatások és deportálások sora még nem ért véget. Következett az úgynevezett reszlovakizáció, amikor a hatalom arra kényszerítette a népet, hogy magát szlováknak vallja. A kényszer hatására az udvarnokiak zöme is reszlovakizált⁷¹. Ám néhány családot mégis kitelepítettek. Magyarországra ugyan senkit nem telepítettek át, de Morvaországba több családot is deportáltak. Erre a sorsra jutott Galata József, Smajda Sándor, Smajda István, Smajda Jenő, Éliás Lajos, Grega Gyula, Völgyesi József, Horváth József és családjuk. A deportáltak néhány évig voltak oda, aztán amint teheték, egymás után érkeztek vissza. Az elhurcoltak szarvasmarháit összeszedték, jászói hajcsárokkal hajtatták el. De a házuk és egyéb holmijaik megmaradtak, a faluban maradt hozzátartozók, rokonok őrizték, amíg haza

---

68 *Mentek Amerikába, a nagybátyám, nagynéném is, még gyerek voltam, amikor kimentek. Kanadába is ment két fiú, azok is Milickik voltak* (Adatközlő: Stefánné Milicki Mária, sz. 1904).

69 *Szédellőből és Ájból nem vittek senkit, nem adta ki a bíró. Méhészből sem, mer ott lakott a finác. Tornáról, Görgöről vittek, meg innen is* (Adatközlő mint fent).

70 *Polákék voltak zsidók, üzletjük volt itt, de bementek Tornára, onnan vitték el őket.* (Adatközlő: Majancsik Gyula, sz. 1917 – Tornán született, 1949-től él Udvarnokiban). *Éltek itt zsidók, Polákék. Bementek Tornára lakni, onnét vitték el. Tornán sok zsidó lakott. Ennek a Poláknak volt egy Gizi nevű lánya, egy magyar katona megmentette feleségül vette. Schwartz is itt lakott* (Adatközlő: Stefánné Milicki Mária, sz. 1904).

71 *Minket is hívtak, Smajda Pisti volt a bíró. Alá kellett egy levél alá írni. Az egész falut behítták, sokan aláírták* (Adatközlő: Stefánné Milicki Mária, sz. 1904). *Mink nem reszlovakizáltunk, meg az uram unokatestvéreék* (Adatközlő: Viszlaine Haraszi Anna, sz. 1919 – Vendigiben született, 1935 óta él itt).

nem került a tulajdonos. Mások is szerepeltek a listán, de nekik egészségügyi vagy egyéb okok miatt sikerült otthon maradniuk⁷².

Udvarnoki etnikai és vallási viszonyait sem az 1991. évi népszámlálási adatok, sem az 1993. évi felmérés alapján nem tudjuk pontosan fölvázolni, hiszen az adatok a méhészekkel összevonva szerepelnek. E szerint 1991-ben 441-en éltek a két faluban összesen, akik között 333 volt a római katolikusok, 6 a görög katolikusok száma, 53-an vallották magukat reformátusnak, 4-en evangélikusnak és 4-en egyéb vallásúnak. 11-en nem vallották magukat hívőnek, 30 esetben pedig a felekezeti hovatartozás nem volt megállapítható. A nemzetiségi megoszlást tekintve 365-en vallották magukat magyarnak, 74-en szlováknak, 2 fő pedig németnek. Két évvel később is hasonló adatokat találunk⁷³. Tudjuk, hogy Méhészen kb. ötvenen élnek, ennek alapján Udvarnoki lakossága kevéssel 400 alatt mozog. A lakosság nagy része ma is római katolikus, de van néhány református, görög katolikus és egy-két hívő vagy jehovista is⁷⁴. A római katolikusok szolgálatát a tornai esperes látja el, a reformátusok Szádellőhöz tartoznak.

Cigányok is élnek és éltek már évszázadokkal ezelőtt is Udvarnokiban. Mindkét 1768. évi cigányösszeírásban négy Rigó nevű család szerepel, akik kivétel nélkül zenészek voltak, esetleg emellett kovácsmunkát is végeztek. 1773-ban is ugyanezt a négy családot írták össze, azzal a különbséggel, hogy csak zenélésből ekkor már csupán egyikőjük élt, a többiek *arte fabrili*, vagyis mester emberek, valószínűleg kovácsok voltak, sőt egyikőjük földműveléssel is foglalkozott. 1854. február 28-án Viszlai András bíró jelentése szerint az idő tájt két cigány család élt a faluban, akiknek foglalkozásukra és egyéb életkörülményeikre is adatokkal szolgált⁷⁵. Napjainkban is él három cigány család a faluban, köz-

---

72 *Minket is vinni akartak Morvába, de a nagyobbik lányom, meg az uram betegek voltak, volt orvosi papírunk, hát maradtunk. Smajda Palit is hazaengedték az állomásról, Tornáról, mer beteg volt az anyja. Horváth Anna nénit is vinni akarták Morvába, de elbújt, felfeküdt a szénába, így maradt itthon* (Adatközlő: Stefánné Milicki Mária, sz. 1904).

73 352 magyar, 77 szlovák, 2 német, 1 egyéb (Popierová 1994).

74 *Szítás Péter felesége volt hívő, Jabloncáról. Ott sok hívő van. Most már a férje is az. De már elköltöztek Szepsibe. Meg egy cigány van még itt a faluban. Járnak Szepsibe, meg mindenfelé. Nálunk is jött egy, Ájból, de elküldtem* (Adatközlő: Viszlai Haraszi Anna, sz. 1919).

A falu nagy része katolikus. Van két református család, Hajdú meg Kardos. Hívők is vannak, egy cigány család, Zsiga Márton, de a gyerekei egy se hívő (Adatközlő: Majancsik Gyula, sz. 1917).

Ez katolikus falu, egy-két református család van csak, a Hajdú meg Kardos Vilma, de neki a férje katolikus volt, a fia is az (Adatközlő: Stefánné Milicki Mária, sz. 1904).

75 Ezek a következők:
Rigó Josef özvegye - hsz. 20. - 4 fő - muzsikus
ifj. Balas Janos - hsz. 25. - 5 fő - muzsikus
Danko Josef - hsz. 24. - 6 fő - kovács és muzsikus
Danko György - föld alatt lakik - 5 fő - kovács
Jabka János - hsz. 19. - 3 fő - hajnyíró
őreg Balas Janos - házatlan - 1 fő - muzsikus
Kakas Josef - házatlan - 1 fő - nincs mestersége

In Kassai járási levéltár TŰ 1757-1848 jelzetű doboz.

tük a Rigók leszármazottai is. A falubeliek állítása szerint *nem olyan mocskosok ezek, régen zenészek is voltak köztük*. Az elmúlt években a helyi szövetkezetben dolgoztak, napjainkban munkanélküliek, segélyből élnek.

Udvarnokit a megkérdezettek egybehangzóan magyar falunak tartják, annak ellenére, hogy a statisztikai adatok szerint viszonylag sokan vallották magukat szlováknak. Ez a statisztikai eredmény valószínűleg azzal is összefügg, hogy – környéken egyébként egyedülállóan – itt a háború utáni évektől megmaradt a szlovák iskola. Másutt általában egy-két év után visszaállították a magyar nyelvű oktatást, itt ma is szlovák iskola működik. Szlováknak egyébként csak a tanítót tartják, aki Kassaujfaluból (Košická Nová Ves) származik, de ő is tud magyarul. A régi tanító is szlovák volt, ő Margecanyból érkezett. Persze akadtak, és vannak ma is, akik ezért nem a helyi, hanem a tornai iskolába íratják a gyereket, hogy magyarul tanulhasson. A történeti forrásokat áttanulmányozva látjuk, hogy Udvarnoki a 18-19. század fordulóján is magyar-szláv (szlovák, ruszin) nyelvű település volt. Nemzetiségi problémákról nem tudunk, a különböző etnikumok valószínűleg jól megfértek egymással. A 19. században aztán magyarrá vált a falu, s ma is annak tartják maguk a falubeliek is és a környező települések lakói is. Ám minden bizonnyal nem véletlen, hogy éppen itt maradt meg a szlovák iskola. A faluban és otthon is minden családban a magyar nyelvhasználat a jellemző.

Újfalu

Település a történeti Torna vármegye felső járásában, majd 1881 után Abaúj-Torna vármegye tornai járásában. 1920–38 között és 1945 után Csehszlovákiához csatolták. Hivatalos magyar neve az 1913. évi helységnévtár szerint *Tornaújfalu* volt, 1920-ban *Turnava*, 1927-ben *Turnianska Nová Ves* lett. 1964-ben összevonták Újfalut, Horvátit és Vendigit, ekkor a *Nová Bodva (Újbódva)* nevet kapta (Seresné 1983, 458; VSOS 2: 320). Ebből a közösségből előbb Vendigi lépett ki 1990-ben, majd 1991. szeptember 28-án Horvát is önállósult.

Újfalu – mint a neve is mutatja – korát tekintve fiatalabb, mint a környező települések. Egy egyházi feljegyzés szerint 1263-ban IV. Béla udvara számára új szolgákat, iparosokat szerzett, akik számára Torna alatt létesített egy új, jobbára német telepeseekkel benépesített települést. A környező települések többségéhez hasonlóan a 18. század elejére Újfalu lakóinak száma is alaposan megfogyatkozott. 1715-ben négy, 1720-ban hét háztartást írtak benne össze. Ám rövidesen újra benépesült, 1828-ban 69 háza és 560 lakosa volt (VSOS 2: 320). Az 1773. évi összeírás szerint Újfalu parókiával nem rendelkezett, lakói magyar és német nyelvűek voltak (Lexicon Locorum 1920, 271). Azt, hogy parókia nem volt, valószínűleg a török korban bekövetkezett pusztulás eredményeként rögzíthették, ugyanis az 1948. évi Canonica visitatióból tudjuk, hogy az újfalusi parókia alapítási éve 1328-ra tehető. A reformáció tanai itt is korán gyökeret vertek, egyes adatok szerint 1522-től vannak Újfaluban protestánsok. 1792. augusztus 26-án egyezés született a római katolikus és református közösség között, mely szerint a reformátusok – miután ki lettek fizetve a harang-

ból – lemondtak annak használatáról⁷⁶. Ekkor épült az újfalusi református templom, aminek száz éves évfordulóját 1892. augusztus 14-én ünnepelték⁷⁷. A római katolikusok és reformátusok mellett – mint arról az 1806. évi egyházi ösz-

76 Feljegyzés az újfalusi római katolikus egyházi irattárban. A megállapodás szövege alatt az újfalusi reformátusok névsora: *őreg Péter István, Bartók András, őreg Gara István, Péter János, Gara János, Ifjú Gara István, Aderján János, Ifjú Péter István, Adarján István, Adarján András, Aderján Márton, Péter József, Ifjú Péter András, Mészáros János.*

77 A Torna-Újfalusi ev. ref. leány egyház Presbiteri üléseiben hozott határozatainak Jegyző Könyve, 1892-1938. A centenáriumi ünnepség idején Újfaluban élő református családok nevét is megörökítette a jegyzőkönyv. Ezek a következők voltak: *Cs. Péter József gondnok, Gara Márton, K. Péter István, Cs. Péter János, Balázs József presbyterek, Domonkos Ferencz, Gara János idősb, Gara József idősb, Gara József ifjabb, Mészáros József, K. Péter József, Cs. Péter János ifj., Soltész Miklós, Derjány István ifjabb, Derjány János, Derjány Mihály, Domonkos Mihály, Derján István idősb, Gelle Pál, ifju Gara János, Nagy Mihály, Derjány Gyula, Péter Mihály, özv. Péter Jánosné, özv. Péter Mihályné, Szabó András, Cséplő József.*

Néhány évvel korábban, 1866. február 17-én a katolikus családok összeírására is sor került a pap és a tanító járandóságainak kimutatása végett (lásd a római katolikus egyházi irattárban). Ez az összeírás több szempontból is sok érdekes adattal szolgál:

Torna-Újfalú község rom. kath. hívek földbirtokának és ezzel kapcsolatban a helybeli lelkész és tanító járandóságának kimutatása:

sorszám	házsám	családfő neve	földbirtok
1.	1	Bartók Andrásné	2/4 telek
2.	2	Bartók József	2/4
3.	2	Bartók Ferenc	2/4
4.	3	Héger István	1/4
5.	3	Szilágyi Mihály	1/4
6.	4	Derián János	1/4
7.	4	Derián András	1/4
8.	5	Bartók János (földi)	2/4
9.	6	Köteles József	1/4
10.	7	Kovács János	2/4
11.	8	Bartók József (gönci)	2/4
12.	11	Derián Józsefné	2/4
13.	12	Rogozsnyicki János örök.	2/4
14.	13	Erdélyi Ferencné	2/4
15.	13	Erdélyi György	2/4
16.	14	Fecske János	3/4
17.	15	Köteles István (lacko)	2/4
18.	15	Köteles József (lacko)	3/4
19.	16	Köteles Ferenc	2/4
20.	16	Bartók István székely	1/4
21.	18	Dányi Gergely	2/4
22.	22	Bartók János székely	2/4
23.	23	Babarcsik József	2/4

szeírás adatai tanúskodnak – kevés számú (valószínűleg egy család) görög katolikus is élt Újfaluban. Az ő prédikációs nyelvük a ruszin volt, s a horváti anyaegyházhoz tartoztak. Ez idő tájt különben római katolikus pap élt a faluban (Udvari 1990, 87). Fényes Elek szerint *Újfalu ... magyar falu, Tornához délre 1/2 órányira, a Bódva mellett: 539 kath. lak., s paroch. templommal* (Fényes 1851: IV, 232). Ez az adat bizonyosan pontatlan, hiszen az előzőekben említett egyházi dokumentumokra hivatkozva állíthatjuk, hogy reformátusok is éltek a faluban. Az 1857. évi népszámlálás adatai szerint 371 római katolikus, 3 görög katolikus, 82 református, 1 luteránus és 10 zsidó élt Újfaluban. 1890-ben 527 magyar lakosa volt (Borovszky–Sziklay 1896, 306). Ettől kezdve lakóinak száma hosszú időn keresztül folyamatosan csökkent, aminek oka az amerikai kivándorlás volt. Erre vonatkozóan a római katolikus és a református egyházi irattárban is számos adatot találunk. Legteljesebb képet azonban az a névjegyzék nyújt

24.	28	Stráma István	2/4
25.	30	Bialko András	2/4
26.	31	Nagy István	2/4
27.	32	Juhász János	2/4
28.	32	Bodnár József, János és Ferenc testv.	2/4
29.	32	Bodnár József örökös jussal bírja	
		<i>Kőrösi Mátyás árváét</i>	1/4
30.	33	<i>Köteles János (csola)</i>	1/4
31.	33	Köteles József (gáspár)	1/4
32.	33	Juhász István	1/4
33.	34	Franci János	2/4
34.	35	Köteles János bejag	2/4
35.	37	Bartók István szemán	egész telek
36.	39	Kovács József ondercso	1/4
37.	39	Kovács István harangozó	1/4
38.	41	Szilágyi György	2/4
39.	42-43	Nagy Mihály	egész telek
40.	44	Bartók József és János testv.	3/4
41.	46	Bodnár István	3/4
42.	46	Bodnár Andrásné	
		és ennek második férje	2/4
43.	46	Köteles János apai öröksége	1/4
44.	47	Kovács József gyurka	1/4
45.	54	Helybeli molnár - jelenleg Karaffa István	

Zsellérek, kiknek háza vagyon a lelkésznek tartoznak egy napi munkával, ezek száma 21, nevezetesen pedig:

sorszám	házsám	név
1.	48	Pacsai János örökösei
2.	49	Péter András örökösei
3.	49	Péter Jánosné
4.	51	Turicai Mihály örökösei
5.	51	<i>Kőrösi Istvánné</i>

számunkra, amely 26 nős férfit, 4 házaspárt, 6 családot, 18 nőtlen fiatalembert és 5 lányt, összesen 80 személyt sorol fel, mindazokat, akik 1891 májusában Amerikában tartózkodtak. Ez időtől kezdve az itthon maradottak gyakran fordultak segítségért – különösen egyházi ügyekben – kinn élő hittestvéreikhez. Segítség szinte minden alkalommal érkezett egészen az 1930-as évekig, amikor – talán a gazdasági világválság jeleként – ez a lehetőség beszűkült⁷⁸. Amerikai kivándorlásra a második világháború utáni évekből is van példa.

6.	50	Virág István öregebb
7.	52	Virág István ifjabb
8.	55	Mudrány István
9.	56	Németh József
10.	még nincs	Major József
11.	57	Sztupák János
12.	57	Erdélyi Istvánné
13.	58	Szepesi József
14.	58	Héger János
15.	59	Pásztor András
16.	60	Kőrösi János kasko
17.	62	Köteles István fekete
18.	62	Pásztor István
19.	63	Kovács László árvái
20.	65	Köteles János pásti
21.	27	Köteles András

- 78 A református presbiteri jegyzőkönyvben a következő erre vonatkozó adatok olvashatók: *Ifjú Péter Károly, gyülekezetünk ifjú, s jelenleg távol szülőföldjétől Amerikában élő tagja, a szószerkekre, úrasztalára, papszékre sötét megyszín ezüst sujtos terítőket készítettett 31 frt értékben. (1892. augusztus 14.) Felemlített, hogy azon gazda özvegyek, akik birtokaikat haszonbérbe adták, vagy azok, kiknek férjeik Amerikában lévén marhájuk nincsen – miként teljesítsék az egyházi szolgálmányt s a szekeres közmunkát. (1903. március 1.) Az 1904. évi tűzvész után: Megkísérlettük esdő szavunkat Amerikába kivándorolt ... sorsainkhoz eljuttatni, küldvén 4 drb kőrő ívet, melytől idáig csak egy érkezett vissza Balázs István és Soltész József itteni születésű ...küldvén gyűjtésök szép eredményét 555 koronát a mely összeghez a kint lévő 5 Balázs testvér 21 dollárral járult, Soltész József 4 doll., Gelle Margit 5 doll., Soltész Julianna 2 doll. (1905. május 28.) Az első világháborúba elrekvirált harang pótlására: három Amerikában élő hittestvérünk, névszerint ifj. Gara József, Derján Gyula és Balázs János összebeszélvén fejenként 85-85 dollárt összerakván a saját pénzükből, összesen 255 dollárt átküldvén hozzánk 8450 Kő értékben ... - Meg is öntöttük a küldött pénzből 3653 K 85 fillér összegben Kurbel Alajos nagyszombati harangöntőnél, a küldőknek a nevét is rávésettük. (1923. november 25.) ...a kiküldött gyűjtőívekre csak ifj. G. Derján Mihálynak küldöttre jött 2 ezer cseh-szlovák korona, amelynek azonban kétharmad részét a gyűjtő, ill. ifj. Derján Mihály és neje Derján Ilona adományozták a beszerzendő harmóniumra ... (1932. december 27.) Elnök jelenti, hogy id. Domonkos Mihály atyánkfia és Amerikában tartózkodó Anna nevű leánya, férjezett Péter Gyuláné együttesen egy díszes kivitelű, ezüstözött-alpacca urasztali kelyhet adományoztak az egyház részére, amelyet lelkész-elnök a presbitériumnak be is mutatott. (1937. augusztus 8.)*

1938-ban 356 római katolikus, 5 görög katolikus és 91 református lakója volt Újfalunak, akik mindannyian magyarok voltak (Csíkvári 1939, 212). Zsidók ekkor nem éltek a faluban, a korábban itt élők már kihaltak (az ő sírjaik a várhegyoldalban voltak). 1940 körül ismét költözött ide egy zsidó család, őket a zsidótörvény értelmében elhurcolták. Az egyik lány túlélte a háborút, de nem tért vissza a faluba.

1945. február 15-én az oroszok gyakorlatilag az összes otthon tartózkodó, 22 férfit összegyűjtötték a faluból. A legidősebb 48 éves volt, a legfiatalabb alig múlt 18 éves, mindannyian magyarok voltak. Háromnapos újjáépítési munkára toborozták őket, ehelyett több éves oroszországi kényszermunka lett belőle. Sokan közülük soha nem tértek vissza. Van, akinek az újfalusi temetőben csak sírköve jelzi: meghalt *a Kaukázusban...* A magyarországi és csehországi kitelepítések Újfalu lakosságát nem sújtották, bár többen, kb. nyolc család kapott úgynevezett *fehér levelet*, ám mire kitelepítésükre sor került volna, az akciót beszüntették.

Mint a fentiekből is kiderül, Újfalu magyar település, egyedül a Lexicon Locorum adata szerint lakták németek is (Lexicon Locorum 1920, 271). Német családnevekre elvételre a római katolikus anyakönyvekben is bukkanunk, például Spak, Pitterberger, Heger⁷⁹. Ezenkívül néhány dűlőnév és a környéken ismert *újfalusi svábok* kifejezés őrzi az egykori németek emlékét (Bodnár 1984, 7-8), akik minden bizonnyal beolvadtak az 1720-as évek után betelepült magyarságba.

Az egyházi iratok, valamint a cigányösszeírások igazolják, hogy Újfaluban – a környező települések többségéhez hasonlóan – a 18-19. század folyamán éltek cigányok. Egy 1768-ból származó összeírás szerint Újfaluban egy cigány család él: Franciscus Orgovan - *miserabilis senex decrepitus nihil habens et misericordia dignus (sajnálatra méltó, vagyontalan öregember)*⁸⁰. Valószínűleg ugyanarról a Franciscus Orgovánról van szó, aki a másik összeírásban tornaiként szerepel. Ez a család Zsarnóról költözhetett Tornára (Zsarnón is éltek ez idő tájt Orgoványok), majd rövidesen Újfaluba. Ugyanis az 1773. évi cigányösszeírás szerint Francisci Zsarnai özvegye és 2 fia él Újfaluban. Az Orgován-Orgovány név 1790-1809 között többször szerepel az újfalusi római katolikus születési és halotti anyakönyvi bejegyzések között. Ezt követően Orgoványokkal Vendigiben találkozzunk, Újfaluban pedig megjelennek a Kuru és Varga nevű cigány családok⁸¹.

79 1790. január 24-én lépett egymással házasságra Joannes Bodnár és Catharina Héger. 1792. június 10-én kötött házasságot Joannes Spak és Maria Pitterberger. Vö. Torna-Újfalu róm. kat. házassági anyakönyve. Kassai járási levéltár.

80 Cigányösszeírás 1768. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

81 Nagy Mihály újfalusi bíró 1854. február 26-i jelentése szerint a következők:

Kuru Gáspár, nője, 2 gyermeke – conventios kovács, útleveél nélküli, nem utazik
Kuru Sámuel és nője – kovácsságot űz, most katona

Varga András, nője, 3 gyermeke - éjjeli őr, nem utazik

Cigányösszeírások 1854. Kassai járási levéltár TŽ 1757-1848 jelzetű doboz. A fentiekben katonaként említett Kuru Sámuel egyébként református volt, s 1850-ben Latzkó Theres nevű katolikus cigánylánnyal kötött házasságot, s ezáltal nevük szerepel a vegyes házasságban élők névsorán (lásd az újfalusi római katolikus egyházi irattárban). Házasságukból 1854-ben Barbara, 1856-ban Samuel nevű gyermekek születtek.

Ezek a családok a későbbiekben vagy elköltöztek, vagy kihaltak, mert a ma élők emlékezete szerint itt nem éltek cigányok egészen az 1970-es évekig, amikor egy-két család letelepedett, mert a helyi szövetkezetben kaptak munkát.

Újfaluban – ameddig csak az emlékezet visszaér – mindig működött iskola. Előbb csak katolikus, mert a reformátusok a zsarnói református felekezeti iskolába jártak, onnét pedig a katolikusok jártak Újfaluba. Később két felekezeti iskola volt a faluban, egészen a harmincas évek végéig. *Magyarok alatt*, vagyis 1938–45 között nyolcosztályos volt az iskola, 1945-től már csak alsó tagozat van a faluban, a felsősök Tornára járnak. A második világháború után néhány évig szlovák nyelven folyt az oktatás, de aztán rövidesen ismét visszatértek a magyarra.

Újfalú az 1991. évi népszámláláskor még Horvátival közös irányítás alá tartozott, ezért ezek az adatok pontos eligazítást nem adnak. Az azonban kiolvasható belőlük, hogy ma is magyar falu, ahol a lakosságnak kb. kétharmad része római katolikus, egyharmad része pedig református. A római katolikus anyaegyház a jelenlegi paphiány miatt Torna társkegyházaaként működik, a tornai esperes látja el az itteni teendőket is. A református közösség Zsarnó filiájaként működött hosszú éveken keresztül, míg aztán 1935-ben bejelentették elválási, és Vendigihez való csatlakozási szándékukat. Ez ugyan nem valósult meg, hivatalosan ma is Zsarnóhoz tartoznak, de a lelkészhiány miatt évtizedek óta a vendigi lelkész látja el itt is a szolgálatot. A római katolikusok és reformátusok mellett élnek görög katolikusok és jehovisták is a faluban. A görög katolikusok kivétel nélkül Horvátiból származnak, ide jöttek férjhez, vagy itt építkeztek. A horvát anyaegyházhoz tartoznak. A jehovisták a szépsi imaházat látogatják. A faluban egy család és két-három fiatalasszony tartozik közéjük. Az 1993. évi felmérés szerint Újfalú lakói közül 351 volt a magyar, 2 a cigány, 15 pedig a szlovák (Popierová 1994). A valóságban ennél kevesebb szlovák él a faluban – vegyes házasság révén egy-két fő. Újfaluban magyar óvoda, magyar iskola működik, nemcsak az újfalusi, hanem a horvát és vendigi gyerekek is ezt látogatják. A helybéli gyerekek – kevés kivételtől eltekintve – magyar iskolába járnak. A faluban mindenütt a magyar nyelvhasználat a jellemző. A családokban is, kivéve azt az egy-két családot, ahol szlovák menyecske van, ott szlovákul is beszélnek.

Újfalu. Református templom. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Újfalu. Lakóházak. Fotó: Veres András 1994. HOM Fotótár

Újfalú. Oroszországi kényszermunkára elhurcoltak és odaveszettek síremlékei.
Fotó: Bodnár Mónika 1994.

Újfalú. A 2. világháborúban elesett katona síremléke a temetőben. Fotó: Bodnár Mónika 1994.

Vendigi

Kisközség a történeti Torna vármegye felső járásában, majd 1881 után Abaúj-Torna vármegye tornai járásában. 1920–38 között, majd 1945 után Csehszlovákiához csatolták. 1905-ben *Bódvavendéginek* nevezték el, de a helyi szóhasználatban napjainkig megmaradt a *Vendégi* vagy *Vendigi*. Szlovák neve 1948-tól *Hostovce nad Bodvou*. 1964-ben *Nová Bodva (Újbódva)* néven összevonták a szomszédos Horvátival és Újfalúval (Seresné 1983, 57; VSOS 2: 329). Napjainkban Szlovákiában a Kassa vidéki járásban található. 1990 óta ismét önálló.

Az 1773. évi helységnévtár parókiával nem rendelkező magyar faluként említi Vendigét (Lexicon Locorum 1920, 271), bár egykori vendigi lelkészek feljegyzéseiből úgy tudjuk, hogy templomuktól és iskolájuktól ...a vendigii Reformatusok megfosztattak a régi időkben, akkoron t. i. mikor ebben a nemes Torna megyében – a mi Ekleziaink nagy változást szenvedtek – Templomot elvételtek

... Tehát az ellenreformáció korában Vendigi elveszítette anyaegyház mivoltát, s a lenkei (Bódvalenke) anyaegyházhoz csatolták. Oda tartozott egészen 1792-ig, amikor a Hernádbüdön tartott papi konferencián a vendigi és ardai (Hidvérgárdó) filiák a lenkei anyaegyházról elváltak. Ekkor lett Vendigi ismét anyaegyház, ...mivel ott már az Oratorium és a Parokiális ház is készen volt⁸². Ebből következik, hogy a reformáció tanai itt is korán megjelentek és széles körben elterjedtek, ám az ellenreformáció hatása is jelentősen érvényesült. Egy 1806. évi egyházmegyei összeírásból tudjuk, hogy a református lelkész helyben lakott, de a reformátusok mellett római katolikusok és 12 görög katolikus is élt a faluban. Ez utóbbiak prédikációs nyelve a ruszin volt, s a horváti görög katolikus anyaegyházhoz tartoztak (Udvari 1990, 87). Fényes Elek a következőképpen írta le Vendigit: ...*magyar falu, a Bódva mellett, Tornához dél-nyugotra 1/2 órányira: 160 kath., 345 ref. lak. Ref. anyaszentegyház* (Fényes 1851, IV: 290). Látjuk tehát, hogy a falu lakosságának nagyobbik fele, több mint kétharmad része református volt. A Borovszky-féle vármegye-monográfiában a felekezeti megoszlás adatai nem szerepelnek, csak azt tudhatjuk meg, hogy a századforduló előtti években 352 magyar lakosa volt (Borovszky–Sziklay 1896, 306). A 20. század harmincas éveinek végén 419-en éltek a faluban, akik 3 kivételével mind magyarok voltak. A felekezeti megoszlást tekintve pedig 245 volt a reformátusok, 164 a római katolikusok, 6 a görög katolikusok, 2 az evangélikusok és 2 az izraeliták száma (Csíkvári 1939, 170). Az 1940. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv 18. pontjának „megjegyzés” rovatából tudjuk, hogy az állami iskola tanítója volt evangélikus vallású⁸³. Izraelitákra a 40-es években nem emlékeznek, valószínűleg rövid ideig éltek csak Vendigiben. Azt viszont többen is állítják, hogy a század elején éltek itt zsidók, temetőjük is volt a faluban, de ma már ez nincs meg⁸⁴.

Az amerikai kivándorlás nagyon elterjedt volt a faluban. A Borovszky-féle vármegye-monográfia is azon települések közé sorolta, ahol 1880–1890 között szembeötlő mértékű volt a lakosság számának apadása (Borovszky–Sziklay

82 Illés Dániel vendigi református prédikátor erre vonatkozó feljegyzései 1792-ből a vendigi református egyház irattárában található. A Sárospataki Egyháztörténeti Gyűjteményben a vendigi református egyház történetére vonatkozó adalékok Benkő Gáspár ev. ref. lelkésztől 1879. évből. Itt mondok köszönetet Pocsai Eszternek, a gyűjtemény vezetőjének munkámhoz nyújtott segítségéért.

83 Kifogásolando az állami iskola evangélikus vallású tanítója és az egyház közötti viszony. Megkeresendő a tanfelügyelőség, hogy a ref. gyermekeknek az istentiszteletre való felvezetése tétessék a tanító kötelességévé. Kérelemmel kell fordulnia V. és K. Minisztériumhoz, hogy az evangélikus férfi tanerő cseréltessék ki reformátussal, ki a kántori teendőket is ellátná. Egyházlátogatási jegyzőkönyv 1940. Vendigi református egyházi irattár.

84 Zsidók a negyvenes években az én emlékezetem szerint nem éltek itt. De korábban voltak. Édesapámék Siegel nevű családot emlegettek. Volt itt zsidótemető is, de már nincs, széthordták a márványt (Adatközlő: Balázs Irén, sz. 1928).

1896, 368). A kivándorlási kedv a későbbiekben sem hagyott alább, ennek fényes bizonyítékai a presbitériumi jegyzőkönyvek, amelyek az 1889–1914 közötti években arról tanúskodnak, hogy az egyházközség működése nehézkes volt, a presbiterek és egyházközségi választása komoly problémát jelentett a gyakori kivándorlások miatt⁸⁵. Ám emellett azt is el kell mondani, hogy az amerikasok segítettek is egyházuknak, erről is tanúskodik az egyházi irattár⁸⁶. Kalydy Miklós

85 Illusztrációként álljon itt néhány idézet:

1889. szeptember 25.: Nagy Sándor lelkész jelenti, hogy Zsóka István gondnok minden sző nélkül itt hagyta az egyházat s elköltözött Amerikába, felhívja a közgyűlést, hogy miután gondnok választás válna szükségessé, olyan gondnokot válasszanak, aki nem költözik ki Amerikába, nehogy az egyház annak legyen kitéve, hogy minden esztendőben új gondnokot válasszon.

1900. november 11.: Lelkész elnök felhívja a közgyűlést, hogy ...Olasz Ferenc gondnok lemondása és Amerikába távozása miatt ..., úgyszintén az Amerikába távozott Balázs Ferenc lemondásával megüresedett másik presbitérii állásra ...alkalmas egyéneket válasszon.

1903. január 2.: Lelkész előadja, hogy a 15 éven felüli ifjak a vasárnapi tanításért járó egy napszám munkát vagy a lelkész fájának az udvaron való felvágását az Amerikába való vándorlás miatt beállt munkáshiány miatt nem teljesítik, s a lelkész drága pénzen kénytelen a favágást eszközölni.

1904. március 5.: Ambrus János lelkész jelenti, hogy ifjú Cséplő Ferenc az egyházi szolgálatot ...útban lévén Amerika felé nem fogadhatja el.

1912. július 21.: ...a presbitérium egy tagja Amerikába távozván, helye betöltendő.

1914. június 14.: Lelkész előadja, hogy miután Mató István egyházi Amerikába távozott, új egyházfit kell választani.

Presbitériumi jegyzőkönyvek I-II. Vendégi református egyházi irattár.

Az én tudomásom szerint a negyvenes években nem éltek itt zsidók. Zsidótemető volt, nem nagy, vagy 12 sír volt benne (Adatközlő: Szabóné Mázik Mária, sz. 1943 – tanítónő).

86 Az 1914. évi vagyonleltárban és az 1940. évi vagyonközvetítőkönyvben olvasható: 1 db úrasztali piros posztókendő (keresztelésre) - Amerikai Balázs István emléke, 1902.

Presbitériumi jegyzőkönyv, 1903. november 29.: Lelkész jelenti, hogy Szabó József Amerikából a lelkész által könyöradomány gyűjtése céljából kiadott könyvre 461 korona gyűjtött pénzt küldött.

1907. augusztus 4.: Olvassatik Bene István és Bene Ferenc Amerikában tartózkodó híveinknek lelkésznek írott szép levelük, melyben írják, miszerint hallották, hogy egyházunk orgonát építtetni szándékozik, ők ugymond – e szándéknak a messi távolban is nagyon örülnek, s hogy örömlüknek tettel is kefejezt adjanak, gyűjtőkönyvet kérnek, igérvén, hogy tekintélyes összeget fognak e célra gyűjteni.

A templomfelújításról szóló 1908. november 29-i jegyzőkönyvből tudjuk, hogy az orgona el is készült Ország Sándor rákospalotai orgonaépítő által.

1923. november 24.: Lelkész előadja, hogy 2 évvel ezelőtt gyűjtőleveket küldött Amerikába, amelynek eredménye a következő: Balázs Gyula gyűjtött 1200 koronát, Zsóka Ferenc 2000 koronát, Domonkos József 933 koronát ...

feljegyzéseiből tudjuk, hogy a vendigiek közül három család kivételével mindenki járt Amerikában⁸⁷. Voltak, akik végleg kinnmaradtak, de a legtöbben néhány év után hazatértek. A férfiak zöme bányában dolgozott, ám nemcsak férfiak, gyakran fiatal lányok is szerencsét próbáltak. Volt aki háromszor is megjárta Amerikát. Akik hazatértek, az összegyűjtött pénzből általában földet vásároltak⁸⁸. A második világháború utáni deportálások ezt a falut elkerülték. Oroszországi kényszermunkára az ittenieket nem vitték.

Ezt a helybéliek azzal magyarázzák, hogy a faluban működő malomban szükség volt minden munkaerőre. Csehországba sem deportáltak senkit, de a fiatalok közül többen is elmentek munkát keresni. Néhányan ott is maradtak. A magyarországi kitelepítés annyiban érintette a falut, hogy több családot is szántak erre a sorsra, akik kaptak úgynevezett *fehér levelet*, ám végül mindnyájan maradhattak⁸⁹. Lelkészüknek viszont menni kellett, ekkor telepítették át Kalydy Miklós református lelkészt és családját. Előbb csak a szomszéd faluba, Ardóba, ahol az iskolában voltak elszállásolva. Kalydyékát teljesen váratlanul érte a kitelepítés, éppen meszeltek, amikor megtudták, hogy menniük kell, 50 kg-os csomagot vihetek magukkal. Az ezt követő hetekben az egész falu, reformátusok, katolikusok egyformán, folyamatosan csempészték át részükre a szükséges holmikat, ágyat, ágyneműt stb. A vendigiek napjainkban is tartják a kapcsolatot a családdal, s ha valaki meglátogatja őket, mindenkiről, az egész faluról érdeklődnek, nemcsak a reformátusokról. Ezt annak bizonyosságául mesélik, hogy itt nincsenek vallási ellentétek. Az egyházi irattár tanúsága szerint ugyan olykor kisebb összetűzésekre sor került a katolikusok és reformátusok között, de mindig sikerült megoldani a problémákat, azok soha nem fajultak el. Napjainkra gyakoriakká váltak a vallási értelemben vett vegyes házasságok, szinte már nincs is tiszta református vagy tiszta katolikus család a faluban.

Vendigiben két templom van, a református II. József Türelmi Rendelete után, 1787-ben épült a régi harangláb helyén (Kováts 1942, II. 539). A katolikus templom 1815-ben épült. A vendigi katolikus közösség a második világháborút követő évekig az arдай anyaegyház filiáját alkotta, de a határok meghúzása végett kényszerűségből ezen változtatni kellett, ma Újfaluhoz tartozik.

---

87 Bódvavendégiben 1941. július 27 – 1945. május 11-ig. Írta Kalydy Miklós kiutasított lelképásztor. Kézirat a Sárospataki Kollégium Levéltárában. A kéziratot kijegyeztelte 1978. szeptemberében Balázs Bálint, akinek munkám során nyújtott segítségét ezúton is köszönöm.

88 Adatközlők: Balázs Irén 1928., Szabóné Mázik Mária 1943., Balázs Bálint 1951. Balázs Bálint a szájhagyomány útján megismert eseményeket novellisztikus formában feldolgozta, megírta.

89 *Mi is közénk tartoztunk, de elszöktünk. Két napig tartott, közben lefűjták a kitelepítést. Vagy hat ilyen család volt a faluban* (Adatközlő: Szabóné Mázik Mária, sz. 1943).

A Cséplő és Király család elment félelmében (Adatközlő: Balázs Irén, sz. 1928).

Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a falu lakosságának vallási megoszlása a következőképpen alakult: 124 volt a római katolikusok, 101 a reformátusok, 4 az evangélikusok száma, 1 görög katolikust írtak össze, 5-en nem vallották magukat hívőnek, 6 esetben pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. Nemzetiségi összetételét tekintve az 1991. évi adatok szerint a 241 lakosból 236 vallotta magát magyarnak, 5 pedig szlováknak. Az 1993. évi adatok szerint 226 magyart, 1 szlovákot, 1 sziléziait és 2 cigányt említenek. Ezek az adatok közel állnak a valósághoz, ám mégsem fedik azt teljesen. A szlovákok számát illetően nincs eltérés, egy-két szlovák menyecskét tart számon a falu. Viszont a jelzettnél magasabb a cigányok aránya, egyes becslések szerint 26 fő. Mind rendese, befogadta őket a falu. Vegyes házasságban élnek a magyarokkal, akik általában környékbeliek.

Régen is éltek itt cigányok, a most itt élők is az ő leszármazottaik. 1946-ban az egyik cigány család félelmében elmenekült Magyarországra. A meglévő cigányösszeírások is bizonyítják, hogy a megelőző korokban is éltek Vendigiben cigányok. Az 1768. március 20-i összeírásban ugyan Vendigi nem szerepel, de egy másik 1768-as összeírás szerint Gasparus Kuru nevű mester élt a faluban. 1773-ban már két családot – Gasparus Sándor és Gasparus Nanu – írtak össze, mindketten mesterek voltak, de az utóbbi zenéléssel is foglalkozott. Az 1854. évi összeírásban négy családot említettek – Orgovány Zsiga (4 fő) éjjeli őr, lúd pásztor; Orgovány József (1 fő) féllábú katona; Orgovány Ferenc (2 fő) muzsik; Samu Gábor (3 fő) aprólékos munkás – *útlevelé egyiknek sincs, és egyik sem kereskedik*⁹⁰. A református egyház számtartókönyvében is találunk rájuk utaló bejegyzéseket: *1818. október 14. Mikor a templom tetejét állítottuk, a klammerért az ide való cigánynak fizettem ... –12; 1819. október 23. Sándor cigánynak 21 spernát szögért fizettem*⁹¹.

Vendigiben napjainkban a lakosok száma alig haladja meg a kétszázat. Óvoda, iskola kb. húsz éve nincs a faluban, amióta egyesítették a vendigi, horvati és újfalusi intézményeket. Óvodába Újfaluba járnak, autóbusz szállítja őket. Iskolába szintén Újfaluba vagy Tornára utaznak. A mintegy húsz tanköteles gyerek közül kb. öten járnak szlovák iskolába, a többi magyarba. A faluban a magyar nyelvhasználat a jellemző minden családban. Vendigi előregedő falu, sokáig nem volt lehetőség az építkezésre, ezért a fiatalok legtöbbje elköltözött Szepsibe vagy Tornára.

Zsarnó

Kisközség a történeti Torna, majd Abaúj-Torna vármegyében. 1920–38 között és 1945 után Csehszlovákiához csatolták. Napjainkban Szlovákiában a Kassa vidéki járásban található, szlovák neve *Žarnov* (Seresné 1983, 502; VSOS 3: 371).

90 Cigányösszeírások a kassai járási levéltárban, TŽ 1757-1848 jelzetű doboz.

91 Jegyző vagy számtartó könyv 1809-1866. Vendigi református egyházi irattár.

A település 1715-ben kuriális hely, jobbágy részében lakatlan. 1732-ben 11 nemes család lakta, de még ugyanebben a században római katolikus jobbágy családokat telepítettek ide, akik a Koós uradalom birtokain dolgoztak (Csíkvári 1939, 214). Az 1773. évi összeírás szerint Zsarnó az egyetlen református parokiális hely Torna vármegye felső járásában. Ugyanezen összeírás a falut magyar-szlovák nyelvű településként említi (Lexicon Locorum 1920, 271). Egy 1806. évi egyházi összeírásból tudjuk, hogy Zsarnón az idő tájt a római katolikusok és reformátusok mellett 3 görög katolikus is élt, akiknek a prédikációs nyelve a magyar volt. Ezen összeírás szerint is református pap élt a faluban (Udvari 1990, 87). Fényes Elek szerint Zsarnó magyar falu a Bódva mellett, ahol 365 katolikus, 381 református és 39 zsidó lakos él, s református anyaegyházzal és katolikus filiális egyházzal bír (Fényes 1851, IV: 335). Református temploma 1810-ben, katolikus temploma 1822-ben (Borovszky–Sziklay 1896, 305-306) – más források szerint 1833-ban (VSOS 3: 372) – épült. A 19-20. század fordulóján lakói mind magyarok voltak (Borovszky–Sziklay 1896, 305). Ebben az időben és az ezt követő években néhányan innét is kivándoroltak Amerikába. Voltak akik néhány év után visszajöttek, de többen kinn is maradtak. Valószínűleg ennek következménye, hogy 1880–1930 között 537-ről 499-re csökkent a lakosság száma (VSOS 3: 371). Ezután ismét növekedés volt tapasztalható. A harmincas évek végén 524-en éltek a faluban, akik 3 fő kivételével mind magyarok voltak. Vallásukat tekintve 256 volt a római katolikus, 7 a görög katolikus, 250 a református, 1 az evangélikus, 10 pedig a zsidó lakos (Csíkvári 1939, 214). 1940-ben 585-en éltek a faluban (Seresné 1983, 502; VSOS 3: 371). Napjainkra ez a szám 400 alá csökkent (Popierová 1994).

A második világháború éveiben két zsidó család élt Zsarnón, akiket elhurcoltak. De ezt megelőzően is éltek zsidók a faluban, temetőjük is volt, ma is megvan még, bár nagyon elhanyagolt állapotban. Oroszországba Zsarnóról két férfit deportáltak, mindkettőt 1944 decemberében. A németek fiatal leventéket vittek el, akik 4 év elteltével tértek haza. Csehországi kényszermunkára 3-4 családot vittek, akik gazdaságokban dolgoztak. Két-három év után mindannyian visszajöttek.

Zsarnón az 1991. évi népszámlálási adatok szerint 408 lakos élt, közülük 282 római katolikus, 6 görög katolikus, 110 református, 5 evangélikus vallású, 5 esetben pedig a vallási hovatartozás nem volt megállapítható. A helybeliek szerint *hívők*, vagyis jehovisták is élnek a faluban, három család, akik eljárnak a szépsi imaházba. A katolikusok száma napjainkban többszörösen meghaladja a reformátusokét. Az emlékezet szerint a reformátusok voltak a jómódúak, a katolikusok többsége Zsarnón a Koós uradalom cselédségéből került ki. 1991-ben 384-en vallották magukat magyarnak, 24-en pedig szlováknak. Az 1993. évi felmérés szerint a 376 lakosból 14 vallotta magát szlováknak, 361 pedig magyarnak. A kimutatásban nem szerepel, de cigányok is élnek a faluban. Ők az utóbbi évtizedekben telepedtek itt le, az állami gazdaságban dolgoztak. Rendszerek, a falu befogadta őket, olyannyira, hogy a lányok mind magyarokhoz mentek férjhez. *Tiszták, szépen öltözködnek, szép házuk van* – mondják róluk.

A háborút megelőző években nem éltek cigányok Zsarnón, de a kassai levéltárban meglévő cigányösszeírások és az egyházi anyakönyvek tanúsága szerint a 18-19. század folyamán igen. Mindkét 1768. évi összeírás Georgius Orgován kovácsot és népes családját említi. Öt évvel később egy másik családot (Joannes Grulyó) is említi. Mindkét családfő foglalkozása *mester és zenész* volt. Az Orgován család református vallású volt. A 19. századból több cigányokra vonatkozó bejegyzés olvasható a katolikus anyakönyvekben is⁹².

Ezekből az anyakönyvekből egyébként az is kitűnik, hogy a 18. századtól folyamatosan kötöttek katolikus-református vegyes házasságok, erre vonatkozólag számos példa akad⁹³. A családnevek között olykor szlovák nevek is előfordulnak. Ennek alapján feltételezhető, hogy a Lexicon Locorumban említett szlovákok összeházasodások révén beolvadtak a magyarságba⁹⁴.

Zsarnó napjainkban egyértelműen magyar faluként tekinthető. Néhány szlovák ugyan él a faluban, ők házasság révén kerültek ide. A faluban óvoda és iskola (alsó tagozat) is működik, a gyerekek többsége a helyi oktatási intézményt látogatja, bár olykor előfordul, hogy a tornai szlovák iskolába küldi a szülő a gyermekét. A faluban levő mindkét felekezeti templomban magyarul folynak a prédikációk. Napjainkban a katolikusok szolgálatát – mivel Újfaluban üres a parókia – a tornai esperes látja el. A reformátusoknak sincs önálló lelképásztoruk, jelenleg Szepsi társégházaként működnek. Zsarnóról a fiatalok többsége az utóbbi évtizedekben elköltözött, legtöbbször a környező városokban (Szepsiben, Kassán) telepedtek le. Ennek következtében az idők folyamán több lakóház is megüresedett a faluban, melyeket az utóbbi években kassai családok előszerezéssel vásárolnak meg.

---

92 Halotti anyakönyvben: 1809. január 2.: neocoloni Michaelis Lakatos 2 éves Eszter nevű lánya; 1809. november 20.: Joannis neo Coloni Dubkó 5 éves Anna nevű lánya. Házassági anyakönyvben a vegyes házasságok között: 1821-ben Georgius Kuru H. Conf. Singa feleségül vette a katolikus Barbara Farkast. A zsarnói filiára vonatkozó feljegyzések az újfalusi római katolikus egyházi irattárban találhatók.

93 1773-tól száz év leforgása alatt negyven fölött van ezek száma.

94 1818 – *Stephanus Demeter H. C. és Elisabetha Dolinszky Cath.*

1822 – *Georg. Szlanina Cath. és Eva Mártha H. Conf.*

1845 – *Joannes Taij H. C. és Clara Szlanina Cath.*

Házassági anyakönyv - vegyes házasságok. Újfalusi római katolikus egyházi irattár.

Zsarnó. Koós kastély. Fotó: Veres András 1993. HOM Fotótár

4. A nemzetiségek együttélése a Felső-Bódva-völgyében

(Összegzés)

Bódva-völgye magába foglalja az egykori Abaúj-, Torna- és Borsod megye területén a Bódva folyó mentén létrejött településeket, valamint a Bódva jobb- és baloldali mellékvízeire települt falvakat. Észak felől természetes határa a Gömör-Szepesi-érchegység, kelet-délkelet felől a Cserehát, nyugat felől a Galyaság, dél-nyugat felől pedig a Sajó-völgye határolja. Bódva-völgyét a szlovák-magyar államhatár osztja ketté. Ez a határvonal egyúttal elválasztja Felső-Bódva-völgyét a déli területektől.

Felső-Bódva-völgye lakosságának mai nemzetiségi összetételét vizsgálva a 18. századig kell visszanyúlni, ugyanis a török harcok, a Rákóczi-féle szabadságharc, de különösen az 1710 körül pusztító pestisjárvány következtében a települések szinte mindegyikében a lakosság alaposan megfogyatkozott, sőt egy-két településen ki is pusztult. Az egykori községek némelyike ma pusztaként őrzi a helység nevét, így pl. *Kelecsény* (Borovszky–Sziklay 1896, 515). A veszteséget a megyék pótolni akarták. Abaúj vármegye 1714-ben kimondta, hogy a letelepülni szándékozó jövevények abban az esetben, ha házat építenek, három évre minden adó alól mentesülnek (Borovszky–Sziklay 1896, 515). Ennek ellenére az 1715. és 1720. évi összeírások siralmas állapotokat rögzítenek. A ma is meglévő települések elnéptelenedtek vagy az elnéptelenedés határán állottak. Teljesen elnéptelenedett Péder. Bodoló is elpusztult, három zsellér az urasági házban lakott. Részben elpusztult a valaha népes Makranc és Szepsi is. Ez utóbbiban mintegy 150 ház állott üresen. Alsó- és Felsőmecenéz lakossága is jócskán megfogyatkozott (Borovszky–Sziklay 1896, 516). A pusztává lett területek újratelepítéséről az 1723. évi országgyűlésen is tárgyaltak, s a döntés értelmében hat évi közadó-mentesség illette meg a külföldi bevándorlókat (Borovszky–Sziklay 1896, 516; Ember–Heckenast 1989, 50). Az intézkedés fő célja az volt, hogy minél több kézműves és kereskedő érkezzen, ugyanis ők – amennyiben nem adták magukat mezőgazdálkodásra – tizenöt évi mentességet kaptak az állami adó alól. A Felső-Bódva-völgyi települések zömét is részben vagy egészében újra kellett telepíteni. Ettől az időtől kiindulva vizsgáljuk a lakosság etnikai viszonyainak változását, alakulását. Mivel az etnikai viszonyokkal bizonyos szempontból szorosan összefüggnek a vallási viszonyok, ezért ennek alakulását is figyelemmel kísérjük. A vallásnak olykor meghatározó szerepe van a nemzetiségi viszonyokat illetően. Ez a vizsgált térségre vonatkoztatva is igaz. Természetesen egyéb tényezőket is figyelembe kell venni, s nem lehet a fenti kijelentést automatikusan alkalmazni.

A térség vallási viszonyainak vizsgálatánál elmondhatjuk, hogy a középkorban számos római katolikus anyaegházal birt, mint pl. a görögöi (Fényes 1851, II:56; VSOS 1: 456), jánoki (Borovszky–Sziklay 1896, 305; Csíkvári 1939, 189, VSOS 1: 508), alsómecenzéfi (VSOS 2: 244), péderi (Tankó 1970b; VSOS 2: 378), stósi (Borovszky–Sziklay 1896, 356; VSOS 3, 139), szepsi (Neupauer 1931-32, 39), újfalusi (Canonica visitatio 1948), tornai (Borovszky–Sziklay 1896, 360). Emellett említést érdemel a jászóvári premontrei prépostság, amely már a 12. században fennállott (Borovszky–Sziklay 1896, 334). Ennek ellenére a reformáció tanai nagyon korán elterjedtek a környéken, s a katolikus templomok többsége hosszabb-rövidebb időre protestánssá lett, hiszen maguknak a lakosoknak jelentős hányada azzá vált. Vidékünkön többek között Mágócsi Gáspár és Bebek György voltak közvetve a reformáció legfőbb terjesztői (Lükő 1884, 4). 1550-ben Tornán reformált zsinatot tartottak, amit ugyan a történészek egy része kétségbe von, az viszont kétségbevonhatatlan tény, hogy az idő tájt már erős reformációval számolhatunk a vizsgált térségnek szinte egészén (T. Z. 1966; Neupauer 1931-32, 77; Lükő 1884, 8). Természetes módon a katolikus egyház nehezen viselte javainak elvesztését, ezért éles ellentámadást indított. Megkezdődtek a vallási villongások. Katolikus részről a veszteségek komolyságára az is utal, hogy az egri püspök és káptalan 1603-tól 1724-ig kezdetben Kassán, majd Jászón, végül ismét Kassán tartózkodott (Borovszky–Sziklay 1896, 137). Térségünkben az ellenreformációban Jászáknak bizonyára nagy szerepe volt, de a köztudatban sokkal inkább Herkó páter neve maradt fenn, aki a 17. század második felében Szepsi és Torna vidékén hol rábeszéléssel, hol erőszakkal igyekezett visszatéríteni a lakosságot (Borovszky–Sziklay 1896, 351, 360), s akinek emlékét Szepsiben tábla is őrzi (vö. Bodnár 1993c, 10). Az idő tájt telepedtek le a Tornáról kiűzött protestánsok Szádellő és Áj községekben (Borovszky–Sziklay 1896, 360). Tornáról ugyan az ellenreformáció révén gyakorlatilag kihalt a protestantizmus, de II. József 1781-ben kiadott Türelmi Rendeletének következtében a vidék számos településén megmaradt a református többség. Ez különösen a Tornától nyugatra eső településekre jellemző, mint Görög, Jablonca, Körtvélyes, Méhész, Szádellő. Református többségű település volt századunk közepéig Vendigi, a 19. századig Péder és Szepsi, de ez napjainkra megváltozott, mindhárom helyen a katolikusok kerültek túlsúlyba. Almáson kb. fele-fele arányban élnek reformátusok és római katolikusok, jelentős számú reformátusság él Zsarnón is, míg Bodoló, Debrőd, Jánok, Jászó, Makranc, Mecenzéf, Somodi és Torna egyértelműen katolikus többségű települések.

Két görög katolikus falu is van a térségben, Hacsava vagy Falucska és Horváti (bár ez utóbbinak már alig több, mint a fele görög katolikus), ezenkívül jelentős görög katolikus közösség él Ájban, Jánokon, Jászákn, Mecenzéfen, Stóson, Szepsiben és Tornán.

Egyetlen olyan település (Stósz) található a Felső-Bódva-völgyében, amelyben a 19. században számottevő volt az evangélikus lakosság. Napjainkra számuk alaposan megfogyatkozott, templomuk viszont megvan, s ez a térség egyet-

len evangélikus temploma. Jelentős számú evangélikus közösség található napjainkban Szepsiben, valamint Tornán és Mecenzen is. Térségünkben a reformátusok szinte kivétel nélkül magyarok, az evangélikusok németek (Stószon) és szlovákok. A katolikusok között szép számmal akadnak magyarok, szlovákok és németek is.

Kevesen ugyan, de pravoszlávok is élnek a térségben, akik letelepedett bolgár kertészek vagy azok leszármazottai, illetve egyéb letelepedések, pl. vegyes házasság révén kerültek ide.

A történelmi vallások képviselői között feltétlenül meg kell emlékezni a zsidóságról. A kassai járási levéltárban fellelhető összeírás jelentős számú izraelitáról tesz tanúságot Görgön és Almáson, de a 19. század folyamán szinte minden településen élt néhány zsidó család. A 19. század első felében inkább a falvakban telepedtek meg. Különösen magas volt a számuk Bodolón, Jánokon és Zsarnón. A 19. század második felétől a zsidóság a városokba koncentrálódott. Bodolóból 1850-ben helyezte át székhelyét Szepsibe az izraelita rabinátus. Legnagyobb számban Tornán és Szepsiben éltek, mindkét helyen templomuk is volt, de említést érdemel a jászói közösség is. A zsidótörvény értelmében a második világháború alatt valamennyiüket elhurcolták, térségünkben számuk megközelíti az ezer főt. Sokuk koncentrációs táborban pusztult el. Néhányan visszatértek, de rövidesen elköltöztek, zömében Palesztínába települtek. Az egykor virágzó közösségnek napjainkra szinte nem is maradt képviselője. A Szlovák Köztársaság Kormánya és a Szlovák Nemzeti Tanács 1990 karácsonya előtt nyilatkozatot adott ki, melyben elítélte a zsidó lakosság törvénytelen deportálását, és nyilvánosan kifejezésre juttatta sajnálatát a második világháború eme gáztette miatt.

A történelmi egyházak mellett két másik vallási irányzatról, illetve ezek képviselőiről is meg kell emlékezni. A baptista vallást Amerikából hozták magukkal ebbe a térségbe a századforduló utáni években. Legelőször Jabloncán tűnt föl, ahol megjelenése konkrét személyhez köthető. Hosszú időn keresztül ez a falu volt a környék baptistáinak központja. A faluban számos követőjük akadt, egész családok, de a térség egyéb településeiről is csatlakoztak hozzájuk. Számukat megállapítani nehézkes, ugyanis a rokonok szégyellték, ezért megpróbálták titokban tartani, ha valaki a családból közéjük állt. Az illető halála esetén igyekeztek az eredeti (katolikus vagy református) vallás szertartása szerint eltemetni a halottat, lehetőleg minél előbb, hogy a baptista közösség csak késve értesüljön távozásáról. A másik új vallás képviselői a jehovisták. Számuk egyre nő, szinte minden településen vannak követőik, igaz, az esetek többségében néhány főről van csak szó. A térségben Szepsiben van állandó imaházuk. A köznyelv mindkét vallás képviselőit *hívőknek* nevezi, nem tesz közöttük különbséget.

Mint már fentebb szólottunk róla, a térség számos települését a 18. század első felében újra kellett telepíteni. Ezért is fontosak számunkra az 1773. évi helységnévtár adatai, melyek az újratelepítés utáni állapotról nyújtanak tájékoztatást. Ennek alapján elmondható, hogy a települések túlnyomó többségében –

Almásan, Görgön, Jabloncán, Körtvélyesen, Méhészen, Szádelőn, Vendigiben, Bodolón, Makrancon, Debrődön, Jánokon, Jászón, Péderben, Szepsiben és Somodiban – magyar nyelvű lakosság élt. A magyarok mellett szlovákok is voltak néhány településen, mint Áj, Torna, Udvarnoki, Zsarnó. Ezen kívül két (három) német – Alsó- és Felsőmecenéz, valamint Stósz – és egy magyar-német – Újfalu –, továbbá két görög katolikus ruszin-szlovák – Falucska és Horváti – település is található volt abban az időben a térségben.

A két görög katolikus falu napjainkra elveszítette ruszin jellegét. Horváti lakossága a 19. századra ruszin-magyarra, majd a 20. századra magyarra lett. Falucska lakói a szlovákosodás útjára léptek. Nyelvezetükön ugyan még ma is érezhető az idegen eredet, saját megítélésük szerint is *ruszin nyelvjárásban* beszélnek. Maga a falu is erősen szlovákosodik, de különösen jellemző ez azokra, akik más településekre költöztek (mint pl. Áj, Torna, Jánok, Jászó, Mecenéz), ők egyértelműen szlovákokká váltak.

A térség német lakossága szintén alaposan megfogyatkozott. Mecenéz és Stósz lakói magukat mántának nevezik. A két várost a második világháború után retorziók sorozata érte – Németországba való kitelepítés, oroszországi kényszermunkára való deportálás –, amelyek nagymértékben hozzájárultak a mai etnikai kép kialakulásához. Emellett persze beköltözések is voltak. Felsőmecenéz már Fényes Eleknél is *német-tót* mezővárosként szerepel (Fényes 1851, III: 75), s a vármegye-monográfia is megjegyzi, hogy *legújabbán Szepességből Helmanóczról sokan beköltöztek, miáltal Felső-Mecenéz mostani lakosságának közel egy negyede tót ajkúvá lett* (Borovszky–Sziklay 1896, 329). Ez a folyamat 1945 után még csak fokozódott, olyannyira, hogy napjainkban a helyiek megítélése szerint Mecenézen a lakosságnak kb. 50%-a mánta, a másik 50% szlovák, elvéve persze van néhány egyéb nemzetiségű is. Stósz napjainkra zömében szlovák nyelvűvé vált. A statisztika szerint 64 német él a városban, és saját megítélésük szerint is alig 70 német család van már csak, ezek is többnyire vegyesek, ahol az egyik fél szlovák. A fent említett német városok mellett egy magyar-német település is szerepel a helységnévtárban. Az újfalusi németiség feltehetőleg beolvadt az 1720-as évek után betelepült magyarságba. Emléküket egy-két családnév őrzi a római katolikus anyakönyvekben, néhány dűlőnév a határban, valamint a környéken ismert *újfalusi svábok* kifejezés. Itt érdemes említést, hogy Fényes Elek Pédert is magyar-német faluként jelzi (Fényes 1851, III: 214), ami arra enged következtetni, hogy a 18-19. század fordulóján a református magyar telepesek mellé német telepesek is érkeztek, akik aztán valószínűleg elmagyarosodtak, mert a 19. század végén már csak magyar lakosokról tudunk.

Mint a fentiekből kitűnik, a 18. század végén a térség négy településén éltek szlovákok is a magyar többségű lakosság mellett. Ezzel szemben napjainkban egyetlen olyan települést sem találunk, ahol ne élne szlovákok. A falvak túlnyomó többségébe vegyes házasság révén kerültek, de számuk elenyészően csekély. A magyar falvak közül Jánokra, Somodira és Makrancra mondhatjuk, hogy megindult a lakosság szlovákosodása, bár a helybeliek megítélése szerint

mindhárom magyar falunak tekinthető. Jánok esetében a szlovákosodás megindulását segítette a századelőn bekövetkezett két szláv népesség – néhány hacsavai család és a lengyelek – megtelepedése. Makranc szlovákosodásának szintén megvan a történelmi háttere, egyedül Somodi esetében nem találunk magyarázatot a folyamatra, hacsak azt nem fogadjuk el, hogy a nagyszámú iparos lakosság megpróbált alkalmazkodni az új állam elvárásaihoz. A kis lélekszámú településektől eltérően a városokban viszont jelentős számú szlovákság él. Különösen szembeötlő Jászó esete, de a többi város sem kivétel. Stósz és Mecenzéf szlovákosodásáról az előbbieken már volt szó. Szepsiben és Tornán túlnyomórészt az 1970-es évektől nőtt meg a szlovákok száma, akik főleg a térségben megépült üzemekben létesített munkahelyek miatt telepedtek meg. Tornán jelentős a Falucskáról beköltözöttek száma is, akikről fentebb már szoltunk.

Az előbbieken felsoroltak mellett egyéb nemzetiségűek is élnek a térségben. Csehek elsősorban az iparosítás következtében és vegyes házasságok révén telepedtek meg néhányan. Vegyes házasság következtében egyéb nemzetiségűek is, így lengyelek, ukránok, oroszok, románok és vietnamiak is vannak, bár számuk elenyészően csekély.

Említést érdemelnek még a bolgárok, akik egy új gazdálkodási kultúra, a *bulgárkert*, vagyis a kertészet meghonosítása révén kerültek vidékünkre, és telepedtek itt meg néhányan. Megjelenésük a 19. század utolsó éveire tehető. Tevékenységük olyannyira beivódott a térség életébe és a köztudatba, hogy a *bulgár* ma is *kertészetet* (megyek a *bulgárba*) és *kertészt* (Koósnál dinnyét termesztettek keletről jött *bulgárok*) jelent, függetlenül annak nemzetiségétől. Bolgár kertészek a századforduló éveitől egészen 1945-ig jártak rendszeresen a vidékre. Tavasztól ősziig tartózkodtak itt, s bérelt földeken honosították meg az öntözéses kertészetet. Néhányan aztán 1945-ben nem mentek vissza, itt telepedtek le. Térségünkben Mecenzéfen, Szepsiben és Tornán élnek bolgár kertészek, illetve leszármazottaik.

Végezetül szólni kell egy számarányaiban jelentős etnikumról, a cigányságról. Összességében megállapítható, hogy gyakorlatilag nincs a térségnek olyan települése, ahol a 18. századtól napjainkig ne éltek volna cigányok, ha nem is folyamatosan, legalább bizonyos időszakokban. Az összeírásokból kitűnik, hogy zömében letelepedett cigányok éltek a vidéken már a 18-19. század folyamán is, bár olykor vándorcigányok is megfordultak errefelé. Vallásukat tekintve a cigányok általában katolikusok voltak, és azok napjainkban is, bár gyakran alkalmazkodtak az adott település vallási viszonyaihoz. Foglalkozásukat tekintve voltak közöttük zenészek és kovácsok, akik olykor földet is műveltek, vagy napszámosként is dolgoztak, esetleg pásztorkodással is foglalkoztak. Különösen ismertek voltak a tornai zenész cigányok, akik a cigányság felsőbb rétegeihez tartoztak, úgynevezett *úri cigányok* voltak. Napjainkban a térség egészére jellemző, hogy képesítés hiányában nagyon sok közöttük a munkanélküli. Számuk ma is jelentős, különösen a városokban és a nagyobb településeken. Mecenzéfen több mint hétszáz, Jászon is nagyon sok, a lakosságnak kb. 30%-a, Szepsiben

mintegy ezer, Görgön száz, és Tornán is hétszázhoz közelít az ott élő cigányok száma, bár a hivatalos statisztikák ennél jóval kevesebbet tükröznek. Az apró falvak közül sok cigány él Hacsaván és Ájban. A kis lélekszámú falvak többségében azonban csak egy-két család található. Ezeken a helyeken általában befogadják őket a lakosság. Kevésbé van ez így azokon a településeken, melyeken sok cigány él, ott több a rendbontás, gyakoribbak az összetűzések. A térség egyetlen települése Makranc, ahol jelenleg egyetlen cigány sem él. Ezenkívül néhány olyan falu is van, ahol csak vegyes házasság révén élnek, pl. Almás, Debrőd, Péder, bár a cigány-magyar vegyes házasság nem nevezhető gyakornak, csak néhány esetben fordul elő. Őket teljesen elfogadják a falubéliek, nem is tekintik cigánynak. A cigányok nyelvhasználatát vizsgálva megállapítható, hogy azokon a településeken, ahol kevesen vannak, alkalmazkodtak a többség nyelvhasználatához, vagyis magyarul beszélnek. Azokon a településeken viszont, ahol számuk jelentős, bár tudnak magyarul és szlovákul is, egymás között mindig cigányul beszélnek.

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy az 1960–70-es évekig jellemző túlnyomó magyar többség mellett napjainkra – különösen a városokban – erős szlovákság van jelen. Ennek az állapotnak a létrejöttét több tényező is befolyásolta. Egyike a magyarság számarányának csökkenése, a másik a szlovákság gyarapodása, ami betelepülés révén különösen a 20. század hetvenes éveitől számottevő.

A magyarság és a németiség számarányának csökkenése összefüggésbe hozható a térség egészére olyannyira jellemző amerikai kivándorlással, amire már a Borovszky-féle vármegye-monográfia is felhívta a figyelmet. Ez a kivándorlás – bár már lényegesen kisebb mértékben, s a német városokból napjainkban inkább német nyelvterületre – de gyakorlatilag napjainkig tart.

Az amerikai kivándorlás mellett rendkívüli érvágást jelentettek mind a magyarság, mind a németiség számára a második világháború után ellenük hozott retorziók, így a *málenkij robot* néven ismert oroszországi kényszermunkára való elhurcolások, a magyarországi, illetve németországi kitelepítésük és a csehszági deportálások. Ötszáz fölött volt azon civilek száma, akiket oroszországi kényszermunkára hurcoltak. Zömében magyarok és németek voltak az áldozatok, a németek között lányokat is találunk. Mindhárom német városból sokakat hurcoltak el, de legszámottevőbb mégis Alsómeceznéf, ahonnan 135 személyt vittek el. A magyar települések közül a legnagyobb megrázkódtatás Somodit, Szepsit, Újfalut és Görgöt érte, de alig találunk olyan települést, ahonnét senkit nem hurcoltak volna el. A civilek mellett a szökött katonákat is összefogdosták és elhurcolták, ez is érintette a térség több településének lakosságát. A levették németek általi elhurcolására is sor került, ez is számos fiatalt érintett pl. Szepsiből, Bodolóból, Zsarnóról stb. Tiszakécskai munkaszolgálatra néhány Jabloncai fiatalembert vittek. Itt kell megemlíteni, hogy a zsidó lakosság deportálása (amiről már fentebb szólottunk) mellett egy hacsavai cigány család is koncentrációs táborba került.

Mecenzéfről kb. 80, Stószról több mint 200 személyt telepítettek ki Németországba a második világháború után. A magyarok ilyen arányú kitelepítése erre a vidékre nem jellemző, bár úgynevezett *fehér levelet* nagyon sokan kaptak, tényleges kitelepítésre viszonylag kevés esetben került sor. Egy-két családnak Magyarországra kellett költöznie Bodolóból, Debrődről, Jánokról, Jászóról, Makrancról és Tornáról. Vendigiből a református lelkészt, Körtvéyesről a tanítónőt kényszerítették a határ túloldalára. A csehországi deportálások is viszonylag kevés települést érintettek, ezek közé tartozik Almás, Bodoló, Debrőd, Görgő, Péder, Torna, Udvarnoki és Zsarnó. A Csehországba deportált családok egy-két év elteltével általában visszatértek szülőfalujukba.

A térség magyar településeiről az 1950-es évek folyamán a bevonuló katonákat büntetésből csehországi bányákba vitték dolgozni. A fiatalok közül többen önként mentek Csehországba dolgozni, vonzotta őket az ottani munkalehetőség és a jobb megélhetés reménye.

Mint az előzőekből kiderül, Felső-Bódva-völgye etnikai összetétele rendkívül színes. Számos nemzetiség élt egymás mellett a történelem folyamán, s él napjainkban is a térségben. Ennek ellenére jól megférnek egymás mellett, általános vélemény, hogy nincsenek nemzeti ellentétek.

Irodalom

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1902.

A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Bp. 1912.

A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredménye. Magyar Statisztikai Közlemények. Bp. 1895.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1947.

Andráši, Ladislav

1991 Počiatky vodoliečebného ústavu v Štose. *Vlastivedný časopis* XXX., 2. 93-94.

Ág Tibor

1974 *Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok.* A bevezetőt írta Tőzsér Árpád. Bratislava: Madách Kiadó

1977 Népzenei gyűjtés Kelet-Szlovákia magyar falvaiban. *Irodalmi Szemle* 20. évf. 10.sz. 891-897.

1980 Zenei anyanyelvünk. A Cserehát népzeneje I-VII. *Hét* 25. évf. 40-46. sz. 24.

Ág Tibor – Sima Ferenc

1979 *Vétessék ki szóló szívem. Szlovákiai magyar népballadák.* Bratislava: Madách Kiadó

Balassa Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza.* Budapest: Gondolat Kiadó

Barna Gábor

1987 Abaúji és tornai népszokások. *Borsodi Művelődés* 12. évf. 2. sz. 40-42.

Bartha Elek

1987 Ünnepi szokások a Cserehát vidékén. *Borsodi Művelődés* 12. évf. 2. sz. 36-39.

Bernáth Sándor

1973 *Áj. Kálvinista Szemle* XLIV. évf. 6. sz. Bratislava

Bodnár Mónika

- 1984 Tornaújfalu népi táplálkozása. Szakdolgozat. KLTE Néprajzi Tan-
szék, Debrecen
- 1987 Tisztelegés az Europica varietas írója előtt. Honismeret 6. sz. 59-
60.
- 1988 Adatok Tornaújfalu népi táplálkozásához. *Herman Ottó Múzeum
Évkönyve XXV-XXVI. Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére.*
Szerk. Dobrossy István – Viga Gyula. Miskolc, 735-746.
- 1991 Adatok egy elmagyarosodott ukrán (ruszin) telepítésű falu – Horvá-
ti (Chorváty) – történetéhez és néprajzához. *Nemzetiség – Identi-
tás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia elő-
adásai.* Ujváry Zoltán közreműködésével szerk. Eperjessy Ernő –
Krupa András. Békéscsaba–Debrecen, 55-66.
- 1992a Adatok egy megmagyarosodott ukrán (ruszin) telepítésű falu törté-
netéhez és néprajzához. *Kultúra és tradíció. Tanulmányok Ujváry
Zoltán tiszteletére.* Szerk. Viga Gyula. Miskolc, 369-379.
- 1992b Offer öntőformák Szepsiből. *Néprajzi Látóhatár* I. évf. 3-4. sz. 194-
198.
- 1993a Húsvéti táplálkozási szokások a történeti Abaúj-Torna megyében. *A
miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 28. 60-62.
- 1993b Kísérlet a Bódva-völgye néprajzi körülhatárolására. *A miskolci Her-
man Ottó Múzeum Közleményei* 28. 184-187.
- 1993c Szepsi - a néprajzos szemével. Régi historikusok Tokajról. *Tokaj és
Hegyalja* IX. Szerk. Bencsik János. Tokaj, 8-17.
- 1993d *Utánpótlás 3. Bódva menti dolgozatok.* Szerk. Bodnár Mónika.
Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság.
- 1993e Ünnepi szokások egy elmagyarosodott ruszin telepítésű faluban a
mai Szlovákia területén. *A Makói Múzeum Füzetei* 75. *Fiatal Nép-
rajzkutatók Országos Konferenciája.* Makó, 155-161.
- 1994 Bódva-völgye népessége. Húsvéti táplálkozási szokások interetni-
kus kapcsolatai. *Acta Museologica* 1-2. Liliun Aurum, Komárom-
Dunaszerdahely, 221-240.

Bodnár Mónika – Rémiás Tibor szerk.

- 1999 *Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából.* Putnok

Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.)

- 1896 *Magyarország vármegyéi és városai I. Abaúj-Torna vármegye és
Kassa.* Bp.

Csikvári Antal

- 1939 *Vármegyei Szociográfiák VII. Abaúj-Torna vármegye.* Bp.

Csurilla József

1962 Táncünnepe Somodiban. *Hét* 7. évf. 27. sz. 20.

Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.)

1989 *Magyarország története 1686-1790. 1. kötet.* Bp.

Encyklopédia Slovenska I-VI. Veda SAV Bratislava 1977-1982.

Fehérváry Magda

1993 A debrődi Szent László forrás szerepe a helyi néphagyományban.
In „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok...” *Tanulmányok a 65 éves Ág Tibor köszöntésére.* Népismereti Könyvtár 7. Szerk. Liszka József. Komárom-Dunaszerdahely, 189-220.

Fényes Elek

1836-40 *Magyar országnak, s a hozzá csatolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben I-IV.* Pest

1842-43 *Magyarország statisztikája I-III.* Pest

1847 *Magyarország leírása.* Pest

1851 *Magyarország geographiai szótára I-IV.* Pest

Gál Sándor

1983 Újra megszólítható tárgyak. *Hét* 28. évf. 37. sz. 14.

Göröcsös Mihály

1978 *Debrőd története és népi gazdálkodása.* Doktori értekezés. ELTE Bp.

1979 Népi meszégetés Debrődön. *Honismeret* 5-6. sz. 103-107.

Györffy György

1987 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I. Bp.

Hemerka Olga

1972 Népművészeti bemutató. *Hét* 17. évf. 26. sz. 11.

1982 *Eredeti magyar népi táncok és szokások.* Bratislava

1989 *Ludové tradície zo Slovenska – detské hry a tance.* Szlovákiai népi hagyományok – gyermekjátékok és táncok. Krajské osvetové stredisko, Košice

Jablonca. *Kálvinista Szemle* XXXIV. évf. 4. sz. Bratislava 1963.

Kabla János

1991 *Szólnom kell.* CSEMA DOK Szádalmási Helyi Szervezete és Rozsnyói Járási Bizottsága

- Korponay János
1871 *Abaújsármegye monographiája*. Kassa
- Kováts J. István dr. (főszerk.)
1942 *Magyar református templomok*. Bp.
- Kósa László
1979 Néprajzi tájak-néprajzi csoportok. In *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete*. Bratislava, 10-20.
- Kósa László – Filep Antal
1978 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest
- Körtvélyes. *Kálvinista Szemle* XXXVIII. évf. 2. sz. Bratislava 1967.
- Lexicon Locorum
1920 *Universorum Regni Hungariae Locorum Populosorum ...de 6a Marty anni 1772di emanatum. Anno Domini 1773*. Kiadja a Békeküldöttség. Bp. 1920.
- Liszka József
1990 *Magyar néprajzi kutatás Szlovákiában (1918-1938)*. Bratislava: Madách Kiadó /Új Minden Gyűjtemény Könyvtára/.
1993 A Bódvavölgy néprajzi kutatása. A Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság IV. Néprajzi Továbbképző Tanfolyamáról. *Bódvavölgye* 16. szám, 5,8.
- Lükő Béla
1884 *A görögí ev. ref. egyház története*. Rozsnyó
- Majtán, Milan
1972 *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Bratislava
- Markuš, Michal
1966 *Motyky z Medzeva. Slovenský národopis* 14. 378-435.
- Mázik Mihály
1992 *Gyökereink. „Szűkebb hazám a Bódva-völgye...” Tornaújfalu történelme és néprajza*. Tornaújfalu
- Méryné Tóth Margit
1978 Szlovákiai magyar népviseletek. *Hét* 23. évf. 1-2. sz. 24.
- Molnár Endre (szerk.)
1935 *Abaúj-Torna vármegye. Magyar városok és vármegyék monografiája XVII*. Bp.

Neupauer Gyula

1931-32 *Szepsi község monográfiája az ország és Abaúj-Torna vármegye történelmével a legrégibb kortól 1920. év végéig.* Kézirat.

O. E.

1960 Szepsi. *Kálvinista Szemle* XXXI. évf. 11. sz. Bratislava

Paládi-Kovács Attila

1973a Batyuzó lepedők és elnevezéseik Borsod-Abaúj-Zemplénben. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XII. Miskolc, 431-462.

1973b Szállítás máhás lovakkal a Gömör-Tornai karsztvidéken. *Ethnographia*. LXXXIV. 4. 549-558.

1973c Ukrán szórványok a 18-19. században a mai Magyarország északi részén. *Népi Kultúra-Népi Társadalom* VII. Bp. 327-367.

1980 Gazdasági épületek Észak-Borsodban és Gömörben. A rakodó. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. XIX. Miskolc, 209-225.

1984 Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Szerk. Kunt Ernő-Szabadfalvi József-Viga Gyula. Miskolc, 129-134.

Popierová, Valéria

1994 *Obyvateľstvo podľa národnosti k 31. 12. 1993.* Okresné oddelenie Štatistického úradu Slovenskej republiky v Košiciach

Rákay Sándor

1971 Szádalmás. *Kálvinista Szemle* XLII. évf. 8. sz. Bratislava

Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. Bp. 1911-1935.

Sándor László

1987 Emlékezés Fábry Zoltánra. *Honismeret* 5. sz. 14-15.

Seresné Szegőfi Anna (szerk.)

1983 *Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870-1983.* Összeáll. Hógye István-Seresné Szegőfi Anna-Tóth Péter. BAZ megyei Levéltári Füzetek 16-18. Miskolc

Sčítanie ľudu, domov a bytov

1991a *Predbežné výsledky.* Okres Košice-vidiek.

1991b *Predbežné výsledky.* Okres Rožňava.

Stibrányi Gusztáv

1982 Gordán, a falucskai zsvány. *Hét* 27. évf. 26. sz. 22-23.

é. n. a *Somodi történelme.* CSEMADOK Kassa-vidéki járás

é. n. b *Szepsi és környéke harangjai.* CSEMADOK Kassa-vidéki járás

- 1988 *Szepsi története*. Kilátó. A CSEMADOK Kassai Városi Bizottságának tájékoztatója. Kassa
- 1993 *Szádelői regék*. CSEMADOK Kassa-vidéki Területi Választmánya Szepsi, Szádelői Községi Önkormányzat

Szabó Viktor

- 1993 Szent László alakja Debrőd vallási életében. Jelenések a Szent László forrásnál. *Utánpótlás 3. Bódva menti dolgozatok*. Szerk.: Bodnár Mónika. Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság

Szanyi Mária

- 1973 *A Felső-Bódva-Kanyapta környékének anyagi kulturájából. Fejezetek Jánok község gazdálkodásából*. Szakdolgozat. ELTE Néprajzi Intézet. Bp.
- 1976a A gyűjtőgető gazdálkodás emlékei Jánokon. *Néprajzi Közlések* II. CSEMADOK KB Bratislava, 38-86.
- 1976b Egy kéziratos vőfélykönyv. *Néprajzi Közlések* II. Csemadok KB Bratislava, 145-152.
- 1980 Forog mint a keringős juh. Népi állatgyógyítás Jánokon. *Hét* 25. évf. 41. sz. 18.

Szentpéteri Ernőné

- 1972 A Herman Ottó Múzeum „mecenzerfi” ládája. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 10. Miskolc, 117-120.

Szombathy Viktor

- 1987 Abaújban-Tornában, Hernád-, Boldva-völgyén. *Borsodi Művelődés* XII. évf. 2. sz. 23-30.

Takács Péter – Udvari István

- 1989 Adalékok Torna vármegye vásárai és a vásározó Torna megyeiek 18. századi történetéhez. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 26. Miskolc, 54-59.
- 1991 Adalékok Abaúj vármegye 18. század végi vásáraihoz és az Abaúj megyei lakosság vásárolási szokásaihoz. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXVIII-XXIX. Miskolc, 195-206.

Tankó Zoltán

- 1970a Méhész. *Kálvinista Szemle* XLI. évf. 6. sz. Bratislava
- 1970b Péder. *Kálvinista Szemle* XLI. évf. 7. sz. Bratislava

T. Z.

- 1966 Görgő – Hrhov. *Kálvinista Szemle* XXXVII. évf. 7. sz. Bratislava

Udvari István

1989   Abaúj vármegye jobbágynépe Tokaj-Hegyalján a XVIII. század 2. felében. *Borsodi Szemle* 4. sz. 62-67.

1992   *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok.* Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza

Udvari István (szerk.)

1990   *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása.* Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. Nyíregyháza

Ürge Mária

1984   Síppal, dobbal, nádi hegedűvel. *Nő* 33. évf. 3. sz. 16., 16. sz. 16.

Varga Sándor (összeáll. és szerk.)

é. n.   *Magyarok Szlovákiában.* Nemzetiségi Dokumentációs Centrum Évkönyv 1993. Bratislava-Pozsony-Pressburg

Vargyas Lajos

1941   *Áj falu zenei élete.* Budapest.

1960-61-63 *Áj falu zenei anyaga.* I. Régi népdalok. II. Új népdalok 1-2. rész. Bp.

VSOS

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1-3. Encyklopedický ústav SAV. Bratislava 1977-1978.

Magyar – szlovák – német helynévjegyzék

Áj – Háj
Ájfalucska (Falucska vagy Hacsava) – Hačava
Almás (Szádalmás) – Jablonov nad Turňou
Aranyida – Zlatá Itka
Bodoló – Budulov
Bódvavendégi – Vendigi – Hostovce – Hostovce nad Bodvou
Debrőd – Debrad
Eperjes – Prešov
Falucska vagy Hacsava – Ájfalucska – Hačava
Ferenc-telep – Pockskaj – Počkaj
Görgő – Tornagörgő – Hrhov
Hacsava vagy Falucska – Ájfalucska – Hačava
Hetény – Hatiny
Hilyó – Hýlov
Horváti – Tornahorváti – Chorváty
Jablonca – Silická Jablonica
Jánok – Janík
Jászó – Jasov
Kassa – Košice – Kaschau
Körtvélyes – Hrušov
Luciabánya – Baňa Lucia
Makranc – Mokrance
Mecenzéf – Medzev – Metzenseifen
Méhész – Včeláře
Péder – Peder
Pockskaj – Ferenc-telep – Počkaj
Somodi – Drienovec
Stósz – Štós – Stoss
Szádalmás – Almás – Jablonov nad Turňou
Szádellő – Szádelő – Zádiel
Szádudvarnok – Udvarnoki – Dvorníky
Szepsi – Moldava nad Bodvou
Szomolnok – Smolník – Schmöllnitz
Torna – Turňa – Turňa nad Bodvou
Tornagörgő – Görgő – Hrhov
Tornahorváti – Horváti – Chorváty
Tornaújfalu – Újfalu – Turnianska Nová Ves
Töketerebes – Trebišov
Udvarnoki – Szádudvarnok – Zádiel
Újfalu – Tornaújfalu – Turnianska Nová Ves
Vendigi – Bódvavendégi – Hostovce – Hostovce nad Bodvou
Zádiel – Szádellő – Szádelő
Zsarnó – Žarnov

Anno 1765. Die 20^a Mensis Martij Infra scripti Incliti Comitatus Tornensis Ord.
iudic. Nobilium, et Iurisper. secundum Denignam Licitationem ab Reoribus et Episcopali
Majestatum Ordinationem in Precep. Superiore P^{re}lati J^uris Torn. advenientem Ling. xorum 1°
junio 1765. proscripti.

Comina Atlat. Rellivo. opifario										Tram.	Leve. M.	
Victim.	Mulieren.	Armen.	Dei. et. 1822.	Armen.	Dei. et. 1823.	Armen.	Mulieren.	Dei. et. 1824.	Armen.	Dei. et. 1825.	Tram.	Leve. M.
Samuel Nann, Maria Lili, Samuel Maxia	57	34	17	23	Arbat's Cath.	Cath.	Cath.	Fabrics	Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius Nann, Barbara Inda, Samuel Nelson	77	70	9	12	Hebels	Hebels	Hebels	Hebels	Fabrics		Forma	
Michael Nann, Eva Lili, Samuel Nelson	23	22	6	7	Cath.	Cath.	Cath.	Cath.	Fabrics	Fabrics	Forma	
Mathias Tonia, David Arzaga	-	50	45	-	Cath.	Hebels			Fabrics	Fabrics	Forma	
Mathias Tonia, David Arzaga	Anna	26	20		Cath.	Cath.			Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius Rigo, David Arzaga	Anna	57	70		Cath.	Cath.			Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				18					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Georgius				12					Fabrics	Fabrics	Forma	
Francisco				12					Fabrics	Fabrics	Forma	</

124

Izraeliták Névsora					
Sor szám	Név	Helye r	Születési helye		Ha külföldi va. é. születésű, hon- földje
			Ország	Körzet	
1.	Dávid Leóárd flegye Náimán Julianna fia Márton	26.	Magyar	Szög	nintsa
2.	Váncz Ferenc flegye Róth klára	20.	Magyar	Dorodm. Dorodm.	nintsa
3.	Graßman Márton flegye klára Róth 4. Kánya	26.	Magyar	Dorodm. Szolna	nintsa
4.	Graßman Ferenc flegye Graßman Mári 4. Kánya	26.	Magyar	Abaj m. Dorodm.	nintsa
5.	Graßman László flegye Dorodm. Ester 4. fia Mihály	27.	Magyar	Dorodm. Szolna	nintsa
6.	Róth klára szület. klára 4. fia 4. Kánya	42.	Magyar	Dorodm. Kanyát.	nintsa
7.	Váncz Ferenc flegye klára, mintsa Kanyát.	36.	Magyar	Dorodm. Tátra	nintsa
8.	Dorodm. Ester flegye klára mintsa 4. fia	27.	Magyar	Abaj m. Kanyát.	nintsa
9.	Graßman József flegye 4. fia 4. Kánya	49.	Magyar	Dorodm. Szolna	nintsa
10.	Dorodm. Ester flegye klára mintsa 4. fia	32.	Magyar	Abaj m. Kanyát.	nintsa Dorodm.
11.	Graßman László flegye Hutmann László 2. fia	32.	Magyar	Dorodm. Szolna	nintsa Dorodm.

2. Izraeliták névsora. Másolat a kassai járási levéltárból

Pán, Pani

Užbeka rod. Tarpa
ryd. manž. 1888. d. m. m. n.
Moldava na mal. Moldav
 úrnek, úrának
Stefan 22.
akt. Moldav. mal. Moldav

Igazolvány.

Potvrdenie.

Igazolom, hogy Ön a Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt magyar nemzetiségű személyeknek a csehszlovák kormány által a magyar kormánynak 1946. augusztus 26-án átnyújtott névjegyzékében szerepel és ennek alapján a csehszlovák-magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata értelmében magyar konzuli jogvédelemben részesül.

Igazolom továbbá, hogy a csehszlovák-magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata az Ön számára tényleges áttelepítése napjáig a következő különleges jogi helyzetet biztosítja:

1. Az áttelepülő f. évi július hó 8-tól mentesül a katonai szolgálattal kapcsolatos minden kötelezettségtől.

2. Az áttelepülő f. évi augusztus hó 26-tól semmiféle adót, szolgáltatást és illetéket, illetve egyéb pénzügyi természetű közjogi kötelezettséget teljesíteni nem köteles. Az áttelepülő semmiféle módon nem vonható felelősségre azért, hogy fenti kötelezettségének eddig eleget nem tett, tehát előlgi állottartozásaiért sem.

3. A Csehszlovákiából Magyarországra kitelepítésre kijelölt személy ingó vagyona fölött szabadon rendelkezik.

Felhívom figyelmét arra, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményhez csatolt jegyzőkönyv VII. bek. értelmében kötelezte magát, hogy a vagyonekhoz intézkedések végrehajtását felfüggeszti, az idézett jegyzőkönyv VIII. bek. szerint létminimumot biztosító segítyt folyósít az állampolgárokból elbocsátott volt külföldimuszottaknak, a IX. bek. szerint pedig a csehszlovák kormány kötelezte magát az 1945. október 25-iki határozata pontos végrehajtására, amely magyarokat illetően a 108/45. Sb. elnöki dekrétum végrehajtását felfüggeszti. E kötelezettség vállalása óta, tehát 1946. február 27-e óta csehszlovákiai magyar tulajdonát, vagy tulajdonrészét a 108/45. Sb. elnöki dekrétum, vagy más törvényes rendelkezés alapján sem elkobozni, sem zár alá venni nem lehet, tehát "národný správa" sem rendelkezhet ki, viszont kérheti a nemzeti felügyelőség azonnali megszüntetését és elszámoltatását.

Felszólítom, hogy amennyiben személyét bármilyen joghátrány érné, az haladéktalanul jelentse hivatalomnak, hogy a hatóság község egyezményes eljárást a csehszlovák külügyminiszeriumnak, továbbá kormánynak jogorvoslat céljából azonnali tudomására hozzam.

Dr. Wagner Ferenc sk.
 magyar megerősített

Pozsony, 1946. okt. 8-án.

Potvrďujem Vám, že Vaše meno je uvedené v s. zname presídľit sa majúcej osôb maďarskej národnosti z CSR do Maďarska, ktorý odovzdala čsl. vláda maďarskej vláde dňa 26. augusta 1946, a na základe toho používate v smysle 7. rozhodnutia čsl.-maď. Smiešanej komisie maďarskej konzulárnej ochrany.

Potvrďujem Vám ďalej, že rozhodnutie čsl.-maď. Smiešanej komisie č. 7. poskytuje Vám osobitné práva na postavenie až do dňa Vašho akutočného presídlenia a sice nasledovné:

1. Presídlenie sa oslobodzuje počinajúce dňom júla 1946 od všetkých povinností, týkajúcich sa vojenskej služby.

2. Počinajúce dňom 26. augusta 1946 nemožno o presídlenie vymáhať nijaké dano, dávky a poplatky resp. plnenia iných verejnoprávnych záväzkov finančného rázu. Presídlenie nebudú nijakým spôsobom siahnuť proti, že doteraz nesplnili horevvedené povinnosti.

3. Osobám určeným na presídlenie z Československa do Maďarska patrí voľná dispozícia s ich hnutelným majetkom.

Upozorňujem Vás na to, že v smysle 7. bodu Prílohy, pripojenej k Dohode o výmene obyvateľstva, zaviazala sa čsl. vláda, že suspenduje všetky opatrenia na zhabanie majetku osôb maďarskej národnosti, v bode cit. Protokolu zaviazala sa čsl. vláda, že bude vyplácať existenčné minimum pre prepustených verejných zamestnancov, a podľa 3. bodu zaviazala sa čsl. vláda presne vykonať usnesenie čsl. vlády zo dňa 2. okt. 1945, ktoré zrušuje dekrét prez. rep. č. 108/45. Po úste teda týmto záväzkom zo dňa 27. febr. 1946 nemožno ani zhabať ani zaisť majetok alebo majetkovú časť osoby maďarskej národnosti na základe nar. č. 108/45 ani na základe iného nariadenia, nemôže byť teda n. taký majetok uvalená ani národná správa.

Vyzývám Vás, aby ste v prípade akejkolvek právnej ujmy hlásili vec zodkladne majmu úradu, ab som mohol tieto porušenie Dohody, so strany výkonných orgánov hlásiť hneď čsl. ministerstvu zahraničnej vecí maď. vláde cieľom zjednotenia nápravy.

Dr. Wagner Ferenc v.
 maďarský zmocnenec

Bratislava, dňa 8. okt. 1946.

Spolunažívanie národností v údolí Hornej Bodvy

(Zhrnutie)

Nami skúmaný priestor sa na Slovensku nachádza v blízkosti Košíc, v Abovsko-novohradskej stolici historického Uhorska. Pri skúmaní národnostného zloženia obyvateľstva sa ohliadneme späť do doby 18. storočia, keďže v dôsledku tureckých vojen, Rákocziho povstania a obzvlášť ničivej morovej epidémie okolo roku 1710 dôkladne ubudlo obyvateľstvo v takmer každej usadlosti, následkom čoho bolo treba väčšinu usadlostí čiastočne alebo úplne znova osídliť.

Pretože etnické vzťahy veľmi často preukazujú úzku spätosť so vzťahmi medzi vierovyznaniami, pokladali sme si za úlohu preskúmať aj tieto vzťahy. Na základe toho sa dá skonštatovať, že v danej oblasti tu v stredoveku pôsobilo viacero rímsko-katolíckych cirkví, ba aj premontrejská kapitula. A predsa sa doktríny reformácie veľmi skoro rozšírili a väčšina existujúcich katolíckych kostolov sa na dlhšiu či kratšiu dobu stala protestantskými. V čase protireformácie sa katolícka cirkev snažila získať späť stratené lokality, ich obyvateľstvo. Robila to podobrotky, ale kde takto nedosiahla cieľ, tam sa neštítala použiť ani násilie, ani vysťahovanie. Na základe Tolerančného patentu Jozefa II. sa zamedzilo prenasledovaniu protestantov, nariadenia otvárali priestor pre náboženské uzmierenie. V tom čase v západnej polovici danej oblasti žili vo väčšine protestanti (kalvíni), vo východnej zas katolíci. Číselný pomer evanjelického obyvateľstva bol do 19. storočia významným v jedinej jednej usadlosti, v pôvodne nemeckej obci Štós; do dnešného dňa tu môžeme nájsť jediný evanjelický kostol oblasti. V tomto našom priestore sú reformovanými takmer bez výnimky Maďari, evanjelikmi Nemci a Slováci. Katolíci sú naviazaní na viac etník (Maďari, Slováci, Nemci). Tradične len obyvateľstvo dvoch gréckokatolíckych lokalít sa mohlo v minulosti oprieť o svoj rusínsky pôvod, avšak obyvatelia sa v prvom prípade pomaďarčili a v druhom poslovenčili.

Hoci v malom počte, ale aj pravoslávni veriaci žijú v tejto oblasti, ktorí sú potomkami poväčšine tu usadených bulharských záhradníkov.

Medzi predstaviteľmi historických náboženstiev treba spomenúť židovstvo. V priebehu 19. storočia temer v každej usadlosti žilo aspoň niekoľko židovských rodín. Do polovice 19. storočia sa skôr usadzovali v dedinách, v ďalšom období sa viac koncentrovali do miest tejto oblasti. Počas druhej svetovej vojny ich všetkých v zmysle židovských zákonov odviekli, ich počet sa blížil k tisícke. Väčšina z nich zahynula v koncentračných táboroch. Niekoľkí sa síce vrátili, ale krátko nato sa odsťahovali, viacerí sa usadili v Izraeli. Z niekdajšej spoločensky a kultúrne rozkvitajúcej sa pospolitosti dnes takmer neostal ani jeden zvestovateľ.

Popri klasických vierovyznaniach sa v oblasti rozšírili dve ďalšie náboženské smery. Objavenie sa baptistickej viery sa viaže ku konkrétnym osobám : z Ameriky si ju so sebou priniesli domov rodiny, ktoré sa tam vysťahovali na prelome

19-20. storočia. V súčasnosti jehovistická viera je tá, ktorá sa stále viac presadzuje, i keď nemôžeme hovoriť o jej masovom charaktere. Disponujú aj stálou modlitebňou. V hovorovom jazyku sa stúpenci obidvoch náboženstiev nazývajú "veriaci" ("hívők").

V prvej polovici 18. storočia sa mnoho usadlostí opäť osídlilo. Údaje zo zoznamu obcí z 1773 roku informujú už o stave po opätovnom osídlení. Podľa týchto údajov sa dá zistiť, že v prevažnej väčšine lokalít žilo obyvateľstvo s jazykom maďarským. U štyroch usadlostí nachádzame údaje o tom, že popri Maďaroch tu žili aj Slováci. Prameň sa zmieňuje o troch nemeckých, jednej maďarsko-nemeckej, ďalej o dvoch gréckokatolíckych rusínsko-slovenských lokalitách. Tieto dve gréckokatolícke obce dnes už stratili svoj rusínsky charakter. Jedna sa do polovice 19. storočia stala rusínsko-maďarskou, začiatkom 20. storočia maďarskou lokalitou. V jazyku obyvateľstva druhej obce je ešte aj dnes citeľný jeho cudzí pôvod, podľa ich vlastnej mienky rozprávajú rusínskym dialektom, keďže však je tento dosť blízky slovenskému jazyku, štatistiky ich považujú za Slovákov. Zvlášť príznačné je toto konštatovanie v prípade tých rodín, ktoré sa z dediny presťahovali do iných lokalít oblasti (s maďarským alebo nemeckým obyvateľstvom).

Z nemeckého obyvateľstva ("mantáci") tiež výrazne ubudlo v tejto oblasti. Po druhej svetovej vojne sa ich dotkla séria represálií (vystahovanie, nútené práce), čo tiež napomohlo k vytvoreniu dnešného etnického obrazu.

Podľa údajov v Lexikon Locorum z r. 1773 neexistovala v oblasti ani jedna slovenská usadlosť alebo lokalita s väčšinovým slovenským zastúpením, ale v štyroch usadlostiach vedľa väčšinového maďarského obyvateľstva žili aj Slováci. V porovnaní s tým dnes nenájdeme ani jednu takú lokalitu, kde by Slováci nežili. Do prevažnej väčšiny dedín sa dostali prostredníctvom zmiešaných manželstiev, lež v takomto prípade je počet slovenských obyvateľov nepatrne malý. V súčasnosti v prípade troch maďarských obcí došlo k poslovenčovaniu vo väčšej miere. Z nich v jednom prípade tomuto procesu vo veľkom napomohlo to, že začiatkom 20. storočia sa tam usadili aj dve slovanské národnosti – poľská a rusínska. Na rozdiel od osadlostí s malým počtom obyvateľstva, žil v mestách významný počet Slovákov, neraz presahujúcich 50% pôvodného obyvateľstva. Do týchto lokalít prišli zo severných krajov. Tento proces bol v jednom prípade markantne pozorovateľný už v priebehu 19. storočia, ale v ostatných prípadoch sa jedná o jav 20. storočia. Popri prenikaní slovenského obyvateľstva, usadenia sa Slovákov z Maďarska, posun číselného pomeru do takejto miery ovplyvnil aj úbytok maďarského obyvateľstva (americké vysťahovalectvo, retorzie po druhej svetovej vojne). Industrializácia v rokoch 1960-70 tiež formovala tento pomer v prospech Slovákov. Popri dovtedy príznačne prevažujúcej maďarskej väčšine je dnes prítomné silné zastúpenie Slovákov hlavne v mestách.

Bulhari sa sem do našej oblasti dostali prostredníctvom udomácnenia sa novej hospodárskej kultúry, "bulharských záhrad", t.j. záhradníctva. Ich objavenie sa datuje do posledných rokov 19. storočia, ich činnosť sa natoľko vpila do života oblasti a do povedomia, že slovo "Bulhar" ("bulgár") je dnes synonymom

ku slovám „záhradník“, „záhradníctvo“. Bulharskí záhradníci pravidelne prichádzali do oblasti od konca 19. storočia do roku 1945. Zdržiavali sa tu do jari do jesene a zaoberali sa zavlažovacím záhradníctvom na prenajatých pozemkoch. Niekoľkí z nich sa v 1945-om roku nevrátili do vlasti, ale usadili sa tu.

Popri vyššie uvedených etnikách žijú v tomto priestore aj ďalšie národnosti. Niekoľko Čechov sa tu usadzovalo predovšetkým v dôsledku industrializácie a prostredníctvom zmiešaných manželstiev. Začiatkom 20. storočia došlo k usídleniu sa jednej menšej poľskej skupiny. Taktiež pomocou zmiešaných manželstiev sa sem dostali Poliaci, Ukrajinci, Rusi, Rumuni, Vietnamci, hoci ich počet je nepatrný.

Nepadlo ešte slovo o taktiež početnom etniku – čo sa číselného pomeru týka –, o Rómoch. V celku sa dá skonštatovať, že v oblasti nie je taká usadlosť, kde by od 18. storočia do dnešných dní neboli žili Rómovia. Zo súpisov vynikne, že už v priebehu 18-19. storočia žili v oblasti v prevažnej väčšine usadení Rómovia, aj keď občas máme údaje aj o kočovných Cigánoch (Rómoch). Čo sa viery týka, Rómovia boli obvykle katolíkmi, a tými sú aj dodnes, ale v spojitosti s tým nachádzame početné prípady aj toho, že sa prispôbovali náboženským pomerom danej lokality. Vzhľadom na ich zamestnanie boli medzi nimi hudobníci, kováči, ktorí niekedy obrábali aj pôdu, často sa zaoberali pastierstvom, alebo žili z nádenníctva. V dnešných časoch je charakteristickou pre celú oblasť, že pri absencii kvalifikácie je medzi nimi veľmi veľa nezamestnaných. Ich počet je aj dnes značný. Vo väčšine menších osád síce žije len pár rodín, v mestách a usadlostiach s vyšším počtom obyvateľstva ich pomer môže dosahovať aj 10-30% z celkového počtu, hoci oficiálne štatistiky spomínajú oveľa menšie číslo. V malých lokalitách, kde možno nájsť iba niekoľko rodín, ich obyvateľstvo obyčajne prijme. Menej je tomu tak v tých osadlostiach, kde ich počet je značný. V týchto miestach je obvykle veľa výtržností, potýčky sú častejšie. V oblasti sa momentálne nachádza jedna jediná taká usadlosť, v ktorej nežije ani jeden rómsky obyvateľ. Je viac aj takých obcí, kde žijú iba v zmiešaných manželstvách. Týchto Rómov obyčajne obyvatelia obce úplne prijímajú medzi seba. Skúmajúc používanie jazyka Rómov možno usúdiť, že v tých usadlostiach, kde ich je málo, sa prispôbili väčšinovému jazyku, vlastne rozprávajú po maďarsky. Naopak v tých lokalitách, kde je významné ich početné zastúpenie, medzi sebou vždy hovoria po rómsky, hoci vedia aj maďarsky, aj slovensky. Obzvlášť zaujímavú jazykovú zmes používajú hačavskí Rómovia.

Po zhrnutí možno povedať, že lokality skúmanej oblasti boli v 18-19. storočí väčšinovo maďarské a čiastočne väčšinovo nemecké. Pokles počtu maďarského a nemeckého obyvateľstva možno dať do súvislosti s vysťahovalectvom do Ameriky, charakteristickým pre celú oblasť, na čo sa upozorňovalo už koncom 19. storočia. Táto emigrácia – hoci v oveľa menšej miere než na prelome 19-20. storočia, a dnes už nie bezpodmienečne do Zámoria – ale prakticky trvá dodnes. Popri vysťahovalectve do Ameriky znamenali tak pre Maďarov ako pre Nemcov mimoriadny postih nútené práce po druhej svetovej vojne, známe pod menom „málenkij robot“. Nad päťsto bolo tých civilov, ktorých takýmto spôso-

bom odvliekli do Sovietskeho zväzu. Popri civilnom obyvateľstve neobišlo obyvateľov oblasti ani odvečenie dezertérov a mladých odvedencov ("leventék"). Je nutné tu spomenúť aj deportácie židovského obyvateľstva. Na poklese počtu nemeckého obyvateľstva malo vo veľkej miere vplyv ich vysťahovanie. Takmer tristo osôb repatriovali do Nemecka následne po skončení druhej svetovej vojny. Vysťahovanie Maďarov nebolo v tomto kraji v takej miere príznačné, aj keď tzv. biele listy ("fehér levél") dostali mnohí, k reálnemu vysťahovaniu došlo v pomerne málo prípadoch. Ibaže v mnohých prípadoch došlo aj tu k prenasledovaniu a vyhnaníu maďarskej inteligencie. Deportácie do Čiech sa takisto dotkli tunajších usadlostí v relatívne menšej miere.

Z horeuvedeného vyplýva, že etnické pomery v údolí Hornej Bodvy boli mimoriadne rôznorodé. Mnoho národností tu žilo vedľa seba počas dejín a žije dodnes v tejto oblasti. Napriek tomu dobre vychádzajú medzi sebou, všeobecný názor je, že v mieste nie sú národnostné rozpory. Občas by sa politici mohli učiť od ľudí v etnicky zmiešaných oblastiach, naučiť sa tolerancii a k úcte rozdielnosti kultúr. Ukazuje sa, že dnes je to potrebné stále viac.

(preklad: Peter Tóth)

Zusammenleben von Ethnien im Tal des Oberen Bodva

(Zusammenfassung)

Das untersuchte Gebiet befindet sich in der Slowakei, in der Nähe von Kaschau, im Komitat Abauj-Torna des historischen Ungarn. Bei der Untersuchung der nationalen Zusammensetzung der Bevölkerung blicken wir zeitlich bis in das 18. Jh. zurück; infolge der türkischen Kämpfe, des Freiheitskampfes unter Rákóczi und besonders der cca.um 1710 vernichtenden Pestepidemie ist die Zahl der Bevölkerung fast in allen Gemeinden gesunken, und so mußte die Mehrheit der Ortschaften neu angesiedelt werden.

Da die ethnischen Verhältnisse oft einen sehr engen Zusammenhang mit religiösen Verhältnissen zeigen, besteht unsere Aufgabe darin, auch letztere zu untersuchen. Es läßt sich feststellen, daß es im Mittelalter in diesem Gebiet mehrere römisch-katholische Mutterkirchen, sogar auch ein Prämonstratenserorden gab. Die Lehren der Reformation verbreiteten sich trotzdem sehr früh, die Mehrheit der katholischen Kirchen wurde eine Zeit lang protestantisch. In der Zeit der Gegenreformation bemühte sich die katholische Kirche, die verlorenen Siedlungen und ihre Einwohner wieder zurückzugewinnen. Wo es mit schönen Worten nicht zu erreichen war, schreckte man sich auch vor Gewalt oder Aussiedlung nicht zurück. Durch das Toleranzedikt von Joseph II. wurde die Verfolgung der Protestanten eingestellt, die Anordnungen gewährten Platz der religiösen Versöhnung. Zu dieser Zeit waren im westlichen Teil des Gebietes die Protestanten (Reformierten), im östlichen die Katholiker in Mehrheit. Bis zum 19. Jh. war die Zahl der evangelischen Bevölkerung nur in einer einzigen Siedlung bedeutend, und zwar in Stoss (deutschen Ursprungs). Hier befindet sich auch heute noch die einzige evangelische Kirche in diesem Raum. Die Reformierten sind (fast ohne Ausnahme) Ungarn, die Lutheraner sind Deutsche und Slowaken. Unter den Katholikern gibt es sowohl Ungarn, als auch Slowaken und Deutsche.

Die Bevölkerung der zwei griechisch-katholischen Siedlungen ist ruthenischen Abstammung, doch wurden die Einwohner madjarisiert, bzw. slowakisiert.

In dem Raum leben auch einige Prawoslawen, die Abkömmlinge angesessener bulgarischen Gärtner sind.

Unter den Vertretern der historischen Religionen muß auch das Judentum erwähnt werden. Im Laufe des 19. Jhs lebten fast in allen Ortschaften mindestens einige jüdische Familien. Bis zur Mitte des 19. Jhs lebten sie vorwiegend in Dörfern, später waren sie in den Städten des Raumes konzentriert. Im Zweiten Weltkrieg wurden alle, etwa 1000 Personen (laut Judengesetz) deportiert. Die Mehrheit starb in Konzentrationslagern. Einige sind zwar zurückgekehrt,

aber bald nach Israel ausgewandert. Die einst gesellschaftlich und kulturell blühende Gemeinschaft ist fast verschwunden.

Außer klassischen Religionen sind in diesem Gebiet zwei andere Religionsrichtungen verbreitet. Der Baptismus kann an konkrete Personen gebunden werden: er stammt von Familien, die an der Jahrhundertwende nach Amerika ausgesiedelt und später zurückgekehrt sind. Heute verbreitet sich die Richtung "Jehova" allmählich, obwohl nicht massenhaft, doch es gibt sogar ein Bethaus. Gemeinsprachlich werden die Bekenner *Gläubige* genannt.

In der ersten Hälfte des 18. Jhs wurden viele Ortschaften neu angesiedelt. Die Angaben des Ortsnamenarchivs aus dem Jahre 1773 informieren schon über Situation nach der Neuansiedlerung. So kann festgestellt werden, daß in den meisten Siedlungen ungarische Bevölkerung lebte. In vier Gemeinden gibt es Beispiele dafür, daß dort neben Ungaren auch Slowaken lebten. Die Quelle erwähnt drei deutsche, eine ungarisch-deutsche, zwei griechisch-katholische ruthenisch-slowakische Siedlungen.

Die zwei griechisch-katholischen Dörfer haben ihren ruthenischen Charakter schon verloren. Eines der Dörfer wurde Mitte des 19. Jhs ruthenisch-ungarisch, Anfang des 20. Jhs ungarisch. Die Einwohner des anderen Dorfes sprechen auch heute noch mit Akzent, ihrer eigenen Einschätzung nach sprechen sie *ruthenischen Dialekt*; dies ist der slowakischen Sprache ähnlich, so werden die Einwohner in den Statistiken als Slowaken bezeichnet. Besonders trifft diese Feststellung für die Familien zu, die in andere (von Ungarn oder Deutschen bewohnte) Ansiedlungen des Raums umgezogen sind.

Die deutsche Einwohnerschaft der Region hat an Zahl auch verloren. Nach dem Zweiten Weltkrieg kamen für sie Retorsionen (wie Deportation, Zwangsarbeit), was zur Herausbildung des heutigen ethnischen Bildes auch beigetragen hat.

Nach den Angaben des "Lexicon Locorum" aus dem Jahre 1773 gab es in dem Raum keine einzige slowakische Gemeinde, bzw. keine Gemeinde mit slowakischer Mehrheit. In vier Ortschaften lebten jedoch neben Ungaren auch Slowaken. Heute finden wir aber keine Gemeinde, wo keine Slowaken leben. Sie kamen in die meisten Dörfer durch Mischehen; in solchen Fällen ist die Zahl der slowakischen Einwohner sehr gering. Heutzutage kann man drei ungarische Dörfer erwähnen, wo die Slowakisierung stärker war. In einem dieser Dörfer wurde der Prozeß dadurch beschleunigt, daß anfang des 20. Jhs sich dort zwei slawische Volksgruppen (Polen und Ruthenen) angesiedelt haben. Im Unterschied zu den Ansiedlungen mit wenig Einwohnern lebte in den Städten eine bedeutende Zahl Slowaken, manchenorts sogar auch mehr als 50% der Gesamteinwohnerschaft. Sie kamen von nördlichen Gebieten. Dieser Prozeß war in einem Fall schon im 19. Jh markant zu beobachten, in den anderen Fällen geht es um eine Erscheinung des 20. Jhs. Daß sich die Zahlendimensionen so entwickelten, war dadurch beeinflusst, daß Slowaken in dieses Gebiet eindringen, Slowaken aus Ungarn hierher eingesiedelt waren, bzw. die Zahl der Ungarn sank (wegen Auswanderung nach Amerika, Retorsionen nach dem Zweiten

Weltkrieg). Für das Slowakentum war der Industrialisierungsprozeß in den Jahren 1960/1970 in dieser Hinsicht auch vom großen Vorteil. Neben vorwiegend ungarischer Mehrheit, was einst hier bedeutend größer war, ist heutzutage besonders in den Städten ein starkes Slowakentum präsent.

Die Bulgaren kamen in unsere Region infolge einer neuen Wirtschaftskultur (Bulgarischer Garten), der Gärtnerei. Ihr Erscheinen geht etwa in die letzten Jahre des 19. Jhs zurück. Sie beteiligten sich an dem Leben der Region in solchem Maße, daß das Wort "bulgarisch" heute quasi ein Synonym für "Gärtner" und "Gärtnerei" ist. Bulgarische Gärtner suchten die Region seit dem 19. Jh. bis etwa 1945 von Frühling bis Herbst regelmäßig auf, sie beschäftigten sich auf gemieteten Feldern mit Begießungsgärtnerei. Einige von ihnen kehrten nach 1945 in ihre Heimat nicht zurück, sie siedelten sich bei uns an.

Neben obenerwähnten Ethniken leben in dem Raum auch andere Nationalitäten. Tschechen siedelten sich hier an, in erster Linie infolge der Industrialisierung bzw. Mischehen. Die Niedersetzung einer kleinen polnischen Gruppe erfolgte anfang des 20. Jhs Auch infolge von Mischehen kamen Polen, Ukrainer, Russen, Rumänen und Vietnamesen hierher, obwohl nur in verschwinden geringer Zahl.

Ein zahlweise bedeutendes Ethnikum sind die Zigeuner. Es kann festgestellt werden, daß es in diesem Raum keine Gemeinde gibt, wo schon seit dem 18. Jh bis in unsere Tage keine Zigeuner leben. Den Registrierungen ist zu entnehmen, daß in dem Gebiet schon im 18./19. Jh. größtenteils angesiedelte Zigeuner gelebt haben, obwohl wir in manchen Fällen auch Angaben über Wanderzigeuner haben. Der Religion nach waren die Zigeuner vorwiegend Katholiker, sind auch heute noch; wir verfügen aber auch über Angaben, nach denen die Zigeuner sich der Religion der betreffenden Gemeinde angepaßt haben. Beruflich gesehen gab es unter ihnen Musiker, Schmiede, die manchmal auch den Boden bearbeitet hatten, sich mit Viehzucht beschäftigten oder als Tagelöhner arbeiteten. Heutzutage ist es für die ganze Region charakteristisch, daß wegen Mangel an Qualifizierung unter ihnen sehr viele Arbeitslose zu finden sind. Ihre Zahl ist auch heute noch bedeutend. In den meisten Kleindörfern leben zwar nur ein paar Familien, aber ihr Anteil in den größeren Gemeinden und den Städten ist cca. um etwa 10 – 30%, obwohl die offiziellen Statistiken eine viel kleinere Zahl erwähnen. In den kleinen Ortschaften, wo es nur einige Familien gibt, werden sie von den Einwohnern meistens gut aufgenommen. Weniger so gut sieht es in den Ansiedlungen aus, wo ihre Zahl größer ist. In diesen Orten gibt es im allgemeinen sehr viel Ordnungsstörungen und Streitigkeiten. In dem Raum gibt es gegenwärtig eine einzige Gemeinde, wo keine Zigeuner leben. Es gibt mehrere Dörfer, wo Zigeuner in Mischehen leben, sie werden von den Dorfbewohnern in der Regel akzeptiert. Die Sprachenbenutzung der Zigeuner untersuchend kann festgestellt werden, daß in den Ansiedlungen, wo wenig Zigeuner leben, die Sprache der Mehrheit benutzt wird, sie sprechen also ungarisch. In den Gemeinden aber, wo eine bedeutende Zahl Zigeuner lebt, sprechen sie untereinander die Zigeunersprache, obwohl sie auch ungarisch,

bzw. slowakisch können. Eine besonders interessante Mischsprache sprechen die Zigeuner in Falucska (Hacsava).

Zusammenfassend kann festgestellt werden, daß die Ansiedlungen des untersuchten Raumes im 18./19. Jh. in der Mehrheit ungarisch und teilweise deutsch waren. Daß die Zahl der Ungaren und Deutschen gesunken ist, kann mit der Auswanderung nach Amerika in Zusammenhang gebracht werden, worauf schon am Ende des 19.Jhs aufmerksam gemacht wurde. Die Auswanderung dauert praktisch auch heute noch, obwohl im viel geringeren Maße als an der Jahrhundertwende und nicht unbedingt nach Amerika als Ziel. Einen großen Verlust sowohl für das Ungarentum als auch für die Deutschen bedeutete die unter "malenkij robot" bekannte Zwangsarbeit nach dem Zweiten Weltkrieg. Es waren mehr als 500 Zivilpersonen, die auf solche Weise in die Sowjetunion verschleppt wurden. Dies betraf auch die Deserteure und die Jungmänner. An dieser Stelle muß auch die Deportation der Juden bzw. der deutschen Bevölkerung erwähnt werden. Etwa 300 deutsche Personen wurden nach dem Zweiten Weltkrieg nach Deutschland deportiert. Eine derartige Deportation der Ungarn war in diesem Raum nicht charakteristisch, obwohl viele von ihnen einen sogenannten "weißen Brief" bekamen. Für eine Wegjagung ungarischer Intelligenz jedoch gibt es auch hier unzählige Beispiele. Die Deportationen in die Tschechien betrafen die hiesigen Gemeinden im relativ geringen Maße.

Die ethnischen Verhältnisse im Tal des Oberen Bodva zeigen ein außerordentlich buntes Bild. Im Laufe der Geschichte haben hier viele Nationalitäten nebeneinander gelebt und leben auch heute noch. Trotzdem kommen sie miteinander gut aus; allgemein gilt die Meinung, daß es ortschaftlich keine nationalen Differenzen gibt. Die Politiker könnten mal von den Völkern lernen, die in Regionen mit gemischten Ethnien leben, vielleicht könnten sie Toleranz und Achtung des anderen lernen. Das wäre doch heutzutage erforderlich.

(Übersetzt von Zsuzsanna Sáfi)

**Fórum Társadalomtudományi Intézet
Etnológiai Központ**

P. O. Box 154
945 01 Komárno 1.

Bodnár Mónika
**Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében
a 20. században**

Első kiadás

Sorozatszerkesztő: *Liszka József*

Borítóterv: *Juhász R. József*

Nyomdai előkészítés: *Kalligram Typography, Érsekújvár*

Kiadta és terjeszti: *Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely*

Nyomta: *Expressprint, Bánovce nad Bebravou*

Dunaszerdahely, 2002

Mónika Bodnár
**Etnické a konfesiónálne pomery v údolí Hornej Bodvy
v 20. storočí**

Prvé vydanie

Redaktor edície: *József Liszka*

Návrh obálky: *József R. Juhász*

Tlačiarenská príprava: *Kalligram Typography, Nové Zámky*

Vydanie a distribúcia: *Vydavateľstvo Lilium Aurum, Dunajská Streda*

Tlač: *Expressprint, Bánovce nad Bebravou*

Dunajská Streda, 2002

ISBN 80-8062-116-8

250,- Sk